ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

το παιδί, η πόλη και τα μνημεία

Οδηγός εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση

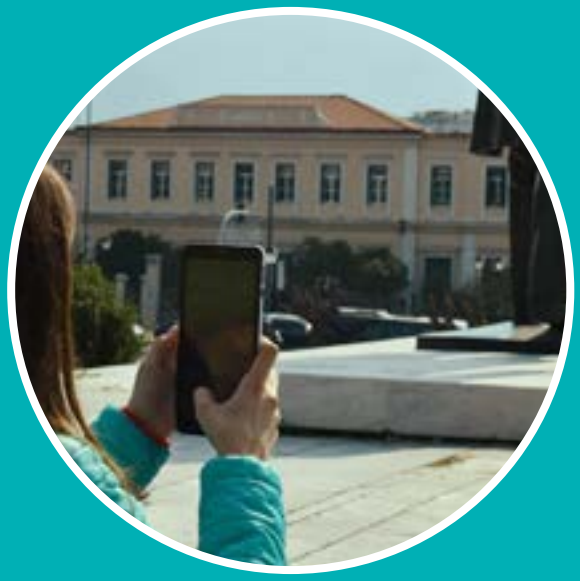

Μαρία Δημοπούλου Καλλιόπη Κύρδη Ελένη Σβορώνου

ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
ΤΕΧΝΟΠΟΛΗ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΟΜΙΛΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία

Οδηγός εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση

Συγγραφική ομάδα: Μαρία Δημοπούλου, Καλλιόπη Κύρδη, Ελένη Σβορώνου

Συμβολές: Θάλεια Δραγώνα, Μαρία Λεωνίδα

Συντονισμός έκδοσης: Μαρία Δημοπούλου, Ουρανία Καραγιάννη, Καλλιόπη Κύρδη, Αγγελική Τσέλιου

Κριτική ανάγνωση: Θάλεια Δραγώνα

Επιμέλεια έκδοσης: Καλλιόπη Κύρδη

Γλωσσική επιμέλεια: Ανδρέας Παππάς

Σχεδιασμός, σελιδοποίηση, ψηφιακή επεξεργασία: Νίκος Γαζετάς

Φωτογραφίες εξωφύλλου: Μαρία Λεωνίδα

ISBN: 978-960-87271-7-5
© 2018, ΤΕΧΝΟΠΟΛΙΣ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
Πειραιώς 100, 11854 Αθήνα
Τηλ.: 213 0109300 | Fax: 213 0109312
www.athens-technopolis.gr | info@athens-technopolis.gr

ISBN: 978-960-244-198-5
© 2018, ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΟΜΙΛΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
Αγγ. Γέροντα 6, 10558 Αθήνα
Τηλ.: 210 3256922 | Fax: 210 3218145
www.piop.gr | piop@piraeusbank.gr

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τα σχολεία της Αθήνας

το παιδί, η πόλη και τα μνημεία

μια πρωτοβουλία:

ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

με τη συνεργασία:

ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ | ΤΕΧΝΟΠΟΛΗ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Η έκδοση είναι απόρροια της συνεργασίας της Τεχνόπολης Δήμου Αθηναίων και του Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς, στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού προγράμματος «Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία».

Το πρόγραμμα αποτελεί πρωτοβουλία του Δήμου Αθηναίων.

Υπεύθυνη προγράμματος: Πόπη Διαμαντάκου, Πρόεδρος Τεχνόπολης Δήμου Αθηναίων.

Στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, τις περιόδους 2016-17 και 2017-18, υλοποιήθηκε από την Τεχνόπολη Δήμου Αθηναίων σε συνεργασία με τη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Α' Αθήνας του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, από τις υπεύθυνες Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Μαρία Δημοπούλου, και Πολιτιστικών Θεμάτων, Καλλιόπη Κύρδη.

Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία

Οδηγός εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση

Μαρία Δημοπούλου **Καλλιόπη Κύρδη** **Ελένη Σβορώνου**

Το πρόγραμμα «Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία» γεννήθηκε από την επιθυμία να αγαπήσουν οι μαθητές της Αθήνας τον αστικό χώρο που τους περιβάλλει και τα μνημεία που τον κοσμούν. Να κατανοήσουν πόσο σημαντικό είναι να διατηρούνται καθαρά από βανδαλισμούς, tags ή καταστροφικά γκραφίτι. Να συνειδητοποιήσουν πόσο μεγάλο ρόλο μπορεί να παίξει και η δική τους συμμετοχή και δράση.
Χάρη στην συνεργασία του δήμου Αθηναίων με το Υπουργείο Παιδείας, το πρόγραμμα «Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία» αγκαλιάστηκε από δασκάλους και μαθητές και εφαρμόζεται με επιτυχία εδώ και δύο χρόνια. Τα παιδιά μαθαίνουν την ιστορία και τη σημασία των μνημείων της Αθήνας, εξοικειώνονται με την πολιτιστική της κληρονομιά, υπερασπίζονται τον δημόσιο χώρο. Και ο σεβασμός για τον δημόσιο χώρο οφείλει να γίνεται συνείδηση κάθε πολίτη, από τα μαθητικά χρόνια.
Για τη δημοτική μας αρχή, το παιδί αποτέλεσε εξαρχής προτεραιότητα. Παρόλο που η εκπαιδευτική πολιτική καθορίζεται από το αρμόδιο υπουργείο, ο δήμος Αθηναίων στηρίζει το παιδί και τη μαθησιακή διαδικασία με μια σειρά από καινοτόμα προγράμματα. Τα «Ανοιχτά Σχολεία», το «Έτσι Μαθαίνω Καλύτερα», η πρώτη Βρεφική και Νηπιακή Βιβλιοθήκη στους Αμπελόκηπους, το «Κοινωνικό Φροντιστήριο», είναι μόνο μερικά από αυτά. Παιδιά και έφηβοι είναι επίσης πρωταγωνιστές σε πλήθος ευρηματικών δράσεων, στο πλαίσιο του προγράμματος «Αθήνα – Παγκόσμια Πρωτεύουσα Βιβλίου 2018», τη μεγάλη διεθνή διάκριση της πόλης μας που έρχεται, για έναν ολόκληρο χρόνο, να συνδέσει το βιβλίο με τους κατοίκους και επισκέπτες της Αθήνας.
Στον δήμο Αθηναίων αγκαλιάζουμε κάθε καινοτόμο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που συνδέει τους μαθητές με την πόλη, προκαλώντας το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή τους. «Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία» είναι ένα τέτοιο πρόγραμμα. Η συνέχισή του, ακόμη πιο οργανωμένα και συστηματικά, είναι μια συμμετοχική προσπάθεια που μας χαροποιεί ιδιαίτερα.

Γιώργος Καμίνης
Δήμαρχος Αθηναίων

Το πρόγραμμα «Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία» σχεδιάστηκε με όραμα και ελπίδα ότι το μέλλον της Αθήνας ανήκει στα παιδιά της, που μαθαίνουν από πολύ νωρίς να σέβονται και να φροντίζουν την πόλη. Αφορμή στάθηκε η ανάγκη να αντιμετωπιστούν με τρόπο πιο ουσιαστικό και μόνιμο από τα αστυνομικά -και εντέλει αλυσιτελή- μέτρα οι διαρκείς βανδαλισμοί μνημείων και κτηρίων.
Το όραμά μας, όμως, δεν θα είχε συνέχεια και ανταπόκριση, αν δεν είχε τη θερμή υποδοχή από την Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Θάλεια Δραγώνα, η οποία ανέλαβε την επιστημονική ευθύνη του παιδαγωγικού σκέλους. Αλλά ούτε και χωρίς την ενεργό συμπαράσταση του υπουργείου Παιδείας διά των εμπνευσμένων και δραστήριων εκπαιδευτικών Μαρίας Δημοπούλου και Πόπης Κύρδη, οι οποίες, ως υπεύθυνες γραφείων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και Πολιτιστικών Θεμάτων αντιστοίχως στη Διεύθυνση Π.Ε. Α' Αθήνας, έδωσαν με πληρότητα την παιδαγωγική-εκπαιδευτική διάσταση στο πρόγραμμα. Τη χρηματοδότηση ανέλαβε η Τεχνόπολη δήμου Αθηναίων και η ενθουσιώδης συμμετοχή παιδιών και εκπαιδευτικών, ήδη από την πιλοτική εφαρμογή, ήταν η απόδειξη ότι το πρόγραμμά μας έχει ελπίδες να πετύχει τους στόχους του.
Φιλοδοξούμε ο Οδηγός αυτός, απόσταγμα της εμπειρίας από την πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος, να αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο για τη συνέχειά του στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση.

Πόπη Διαμαντάκου, *Πρόεδρος Τεχνόπολης Δήμου Αθηναίων*
Υπευθυνη προγράμματος «Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία»

Η Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Α' Αθήνας αγκάλιασε από την πρώτη στιγμή την πρόταση του δήμου Αθηναίων για την υλοποίηση του προγράμματος «Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία»· ένα πρόγραμμα που δένει θεματολογικά και παιδαγωγικά με τους στόχους και τις δράσεις του Σχολικού Δικτύου της Διεύθυνσής μας με τίτλο «Βλέμμα στην πόλη». Πρόκειται για ένα δίκτυο σχολείων, δημοτικών και νηπιαγωγείων, που ιδρύθηκε το 2011, με πρωτοβουλία των υπευθύνων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και Πολιτιστικών Θεμάτων, και υποστηρίζει μαθητές και εκπαιδευτικούς στον σχεδιασμό και την υλοποίηση μακρόχρονων προγραμμάτων με θέμα την πόλη και τον δημόσιο χώρο.
Το αποτέλεσμα της δουλειάς των σχολείων που συμμετείχαν στην πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος έδειξε ότι τα παιδιά, όταν ένα θέμα αγγίζει τα ενδιαφέροντά τους και τους δοθεί η δυνατότητα να το προσεγγίζουν πολύπλευρα και σε βάθος, μπορούν να εκφράζονται με ευαισθησία και ωριμότητα· αποκτούν αξίες και μαθαίνουν να φροντίζουν και να υπερασπίζονται την πολιτιστική κληρονομιά και τα δημόσια αγαθά, να διεκδικούν συστηματικά την ποιότητα στην καθημερινότητα της πόλης.
Ο Οδηγός αυτός δίνει στους εκπαιδευτικούς το θεωρητικό πλαίσιο, τα μεθοδολογικά εργαλεία και πολλές ιδέες για την οργανωμένη γνωριμία των μαθητών με την Αθήνα, την ιστορία της και τη μνήμη της, τους ανθρώπους που την κατοικούν και τους θεσμούς της. Το κυριότερο, με αφορμή τα υπαίθρια γλυπτά, προτείνει τα βήματα για να κατανοήσουν τα παιδιά ότι ο δημόσιος χώρος είναι αγαθό στο οποίο όλοι έχουμε δικαίωμα, αλλά και οφείλουμε να το προστατεύουμε, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση πολιτών που νοιάζονται για την πόλη.

Αναστάσιος Παπαγεωργίου
Διευθυντής Εκπαίδευσης, Δ/νση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Α' Αθήνας

Η σύμπραξη του Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς (ΠΙΟΠ) με την Τεχνόπολη του δήμου Αθηναίων, στο πλαίσιο του προγράμματος «Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία», υπήρξε εξαρχής μια πρόκληση, η οποία μπορεί πλέον να αποτιμηθεί και ως εξαιρετική συνεργασία με ευτυχή αποτελέσματα. Έτσι, έπειτα από διετή υλοποίηση σε σχολεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης των Αθηνών, το πρόγραμμα συμπληρώνεται τώρα με την έκδοση του ανά χείρας Οδηγού.
Η ευαισθησία του ΠΙΟΠ αναφορικά με την προστασία του αστικού τοπίου είναι δεδομένη. Το ενδιαφέρον του Ιδρύματος έχει επικεντρωθεί σε έργα μαρμαροτεχνίας και σε υπαίθρια γλυπτά. Άλλωστε, το ΠΙΟΠ, μέσω του Μουσείου Μαρμαροτεχνίας στον Πύργο της Τήνου, δραστηριοποιείται από το 2008 για την ανάδειξη της εν λόγω τέχνης, με κορυφαίο ίσως γεγονός την εγγραφή της τηνιακής μαρμαροτεχνίας στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας της Unesco (2015).

Σοφία Στάϊκου
Πρόεδρος Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς

Μέρος Α'. Εισαγωγικά κείμενα και θεωρητικές προσεγγίσεις **3**
Ο χώρος και ο χρόνος ενταγμένοι σε μια σύγχρονη παιδαγωγική, της Θάλειας Δραγώνα 4
Η ταυτότητα του προγράμματος «Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία» 6
Η πιλοτική εφαρμογή 7
Μεθοδολογία 8
Εμπλέκοντας τα παιδιά... 9
Σύνδεση με το Πρόγραμμα Σπουδών, το Αναλυτικό Πρόγραμμα και τα σχολικά βιβλία 10
Τέχνη, γλυπτική, μνημεία και δημόσιος χώρος 12
Διαφυλάσσοντας τα αγάλματα: μια σύγχρονη και μια παλιά ιστορία... 15
... αλλά και ιστορίες βανδαλισμού στην αρχαία Αθήνα 16
Τα αγάλματα ζωντανεύουν; Δυο αρχαίοι ελληνικοί μύθοι 17
Ο δημόσιος χώρος 18
Η δημόσια τέχνη 19
Μνημείο και μνήμη 23
Μέρος Β': Σχεδιασμός των φάσεων του προγράμματος και προτάσεις δραστηριοτήτων **25**
Μεθοδολογικές κατευθύνσεις 26
Ένας εξελισσόμενος χάρτης 27
Οπτικοακουστικά μέσα: τρόπος επαφής των νέων με την πολιτιστική τους κληρονομιά, της Μαρίας Λεωνίδα 28
1η φάση. Εμείς και τα υπαίθρια γλυπτά και μνημεία **30**
2η φάση. Τα υπαίθρια γλυπτά και τα μνημεία στην πόλη **33**
Α. Στη γειτονιά 33
Β. Τα υπαίθρια γλυπτά και μνημεία στο κέντρο της πόλης 37
Γ. Τα επόμενα βήματα 39
Φθορές που φωνάζουν 40
Γκράφιτι: βεβήλωση του δημόσιου χώρου ή τέχνη; 40
Συζητώντας για τις φθορές. Δραστηριότητες 43
Κλοπές αγαλμάτων 47
Επίσκεψη σε εργαστήρι γλύπτη, μουσείο, γλυπτοθήκη, χώρο συγκέντρωσης γλυπτών 50
3η φάση. Γνωριμία με τους θεσμούς **53**
4η φάση. Κριτικά ερωτήματα σε σχέση με τους θεσμούς και τον ρόλο του πολίτη, αυτοκριτική **59**
Σχέδια δράσης 60
Δραστηριότητες και θεματικές διαδρομές **62**
Δημιουργικές δραστηριότητες 62
Με τα βιβλία στην πόλη 69
Θεματικές διαδρομές 73
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ **83**
Φύλλο παρατήρησης στο πεδίο 83
Προσεγγίζοντας το γλυπτό ως έργο τέχνης 84
Greenspaces, WWF. Πάρε το πράσινο στα χέρια σου 85
Βιβλιογραφία - Δικτυογραφία **87**

Μέρος Α′

Εισαγωγικά κείμενα και θεωρητικές προσεγγίσεις

Ο Οδηγός αυτός περιέχει προτάσεις για τον σχεδιασμό ολοκληρωμένου προγράμματος και ποικίλες δραστηριότητες με θέμα τη δημόσια υπαίθρια γλυπτική και τα μνημεία. Σκοπός του είναι η υποστήριξη μαθητών και εκπαιδευτικών στην επαφή τους με τον δημόσιο χώρο, η ανάδειξη της αξίας του, καθώς και η συμβολή του στη διαμόρφωση ενεργών πολιτών που νοιάζονται για την πόλη, την πολιτιστική κληρονομιά, τα δημόσια αγαθά.

Ο Οδηγός μπορεί επίσης να αξιοποιηθεί από γονείς, νέους που ασχολούνται με τα κοινά και υποστηρίζουν προγράμματα εθελοντισμού για την πόλη, καθώς και άλλες ενδιαφερόμενες ομάδες. Οι προτάσεις είναι ενδεικτικές, κάθε σχολική ομάδα μπορεί να διαμορφώσει τη δική της προσέγγιση.

Περιλαμβάνει αναφορές και παραδείγματα για γλυπτά που βρίσκονται στην αρμοδιότητα του δήμου Αθηναίων, αλλά μπορεί να φανεί χρήσιμος για οποιαδήποτε περιοχή, δίνοντας ιδέες για δραστηριότητες και δράσεις που συμβάλλουν στην ευαισθητοποίηση σχετικά με τα υπαίθρια μνημεία, και ευρύτερα στην αγωγή για τον δημόσιο χώρο.

Η μεθοδολογία, τα βήματα και πολλές από τις δραστηριότητες στηρίζονται σε προτάσεις της συγγραφικής ομάδας που ήδη εφαρμόστηκαν από τα σχολεία τα οποία συμμετείχαν στην πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος.

Ο χώρος και ο χρόνος ενταγμένοι σε μια σύγχρονη παιδαγωγική

Το πρόγραμμα «Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία» συμπυκνώνει πλήθος έννοιες και παιδαγωγικές αρχές προς την κατεύθυνση μιας διδακτικής και παιδαγωγικής που δυστυχώς παραμένουν ζητούμενο για το ελληνικό σχολείο.

Οι παιδαγωγικές αρχές που καλλιεργεί αυτή η πρωτοβουλία είναι η κινητοποίηση της περιέργειας, η ενεργητική συμμετοχή των μαθητών και μαθητριών στην αναζήτηση της γνώσης και όχι η παθητική πρόσληψή της, η βιωματική μάθηση, η ομαδική δουλειά, η αξία της διαδικασίας και της απόδοσης νοήματος. Η διδακτική που εισηγείται προσφέρει στους εκπαιδευτικούς την ευκαιρία να σχεδιάσουν δημιουργικά τη διδασκαλία και να τη στηρίξουν με ποικιλία δραστηριοτήτων, αντλώντας από πόρους και πρόσωπα που θέτει το πρόγραμμα στη διάθεσή τους.

Οι έννοιες που κυριαρχούν στο πρόγραμμα είναι εκείνες του χώρου και του χρόνου. Ο τόπος της γειτονιάς και ο ευρύτερος της Αθήνας, καθώς και ο χρόνος έτσι όπως αιχμαλωτίζεται από το μνημείο.

Έχει επισημανθεί από ειδικούς στο αντικείμενο «γεωγραφίες των παιδιών» ότι το ζήτημα του χώρου απουσιάζει σε μεγάλο βαθμό από το ελληνικό σχολείο, εντάσσεται αποσπασματικά σε κάποια μαθήματα, και κατά βάση περιορίζεται στο πλαίσιο μιας παραδοσιακής, εθνοκεντρικής Ιστορίας με νοσταλγικές αναφορές στο ένδοξο παρελθόν. Η πρόθεσή μας εδώ είναι να κατανοήσουν οι μαθήτριες και οι μαθητές ότι ο χώρος δεν είναι ποτέ ουδέτερος αλλά αντίθετα πλήρης κοινωνικών και ιστορικών σημασιών που καταγράφονται στο σώμα της πόλης, ώστε στη συνέχεια να μπορέσουν να συνομιλήσουν με αυτές τις σημασίες. Τα παιδιά καλούνται να επιλέξουν ένα μνημείο της γειτονιάς τους αλλά και ένα έξω από τον καθημερινό, οικείο τόπο τους. Ο στόχος πίσω από αυτή την επιλογή είναι να ξεπεράσουν τα στενά όρια της καθημερινότητας, να συνδεθούν με άλλους χώρους, να ανακαλύψουν άλλα μνημεία που θα τα μεταφέρουν σε άλλους χρόνους.

Η τοποθέτηση στον χρόνο είναι ο δεύτερος μεγάλος άξονας που διατρέχει το πρόγραμμα. Αποτελεί προσπάθεια εναλλακτικού τρόπου εξοικείωσης με την Ιστορία. Σε μια χώρα όπου η Ιστορία αποτελεί συλλογικό φετίχ, είναι γνωστό ότι το μάθημα της Ιστορίας δυσκολεύει τα παιδιά, τα οποία συχνά το αποστρέφονται και αποτυγχάνουν μαζικά σε αυτό. Το πρόγραμμα βασίζεται στην άποψη ότι, αντί για συσσώρευση πληροφοριών, η διδασκαλία της Ιστορίας απαιτεί την ενεργοποίηση της φαντασίας, την ανάπτυξη της συνδυαστικής ικανότητας, την καλλιέργεια της κριτικής ματιάς και της ενσυναίσθησης, που επιτρέπει στα παιδιά να ανασυνθέσουν την πολύτιμη ιστορία των ανθρώπων του παρελθόντος και να έρθουν στη θέση τους, και βέβαια μέσα από όλα αυτά στην απόκτηση γνώσεων. Η επιλογή των μνημείων αναδεικνύει τη συνέχεια του παρελθόντος με το παρόν και την κοινότητα μεταξύ ανθρώπων που είναι διαφορετικοί.

Κάθε μνημείο έχει τη δική του χρονικότητα, και επομένως τη δική του περιοδολόγηση. Μέσα από την περιοδολόγηση μπαίνει τάξη στο χάος του χρόνου, επιτρέποντας στους μαθητές και στις μαθήτριες να σκεφτούν συγχρόνως εκείνα τα στοιχεία που αλλάζουν και εκείνα που μένουν ίδια. Τα μνημεία ενίοτε σηματοδοτούν οδυνηρές στιγμές της Ιστορίας. Η πρωτοβουλία αυτή στοχεύει στην ανασυγκρότηση της μνήμης και στη μετατροπή της οδυνηρής μνήμης σε ευεργετική ιστορική κατανόηση, μέσα από την επεξεργασία οριακών καταστάσεων της ανθρώπινης ύπαρξης όπως είναι οι καταστροφές, οι πόλεμοι, οι ξεριζωμοί.

Στο επίπεδο της διδακτικής, το πρόγραμμα καλλιεργεί την εργασία με ιστορικές πηγές και με σύγχρονες αφηγήσεις. Θα είναι πολύ χρήσιμο αν οι εκπαιδευτικοί εισηγηθούν στους μαθητές και στις μαθήτριες ότι όλες οι πηγές δεν είναι εξίσου έγκυρες και αναδείξουν την αβεβαιότητα που ενυπάρχει στα τεκμήρια. Αυτός ο εναλλακτικός τρόπος διδασκα-

λίας της Ιστορίας αντλεί από τη μέθοδο project, περιλαμβάνει συζητήσεις, ανταλλαγή απόψεων, δραματοποίηση, επισκέψεις σε εργαστήρια γλυπτών, διερεύνηση νέων ιδεών, δημιουργικές κατασκευές με κάθε είδους υλικά.

Ο χώρος και ο χρόνος αποτελούν δομικά υλικά της κατασκευής ταυτοτήτων και του συνανήκειν. Στόχος του προγράμματος είναι να αναδείξει ότι δεν είναι η υπεράσπιση των συμφερόντων του πολίτη που μας συνέχει, ούτε η αδιαφορία για το κοινό καλό και τους άλλους. Αντίθετα, το πρόγραμμα συνδέει την ιδιότητα του πολίτη με συλλογικές αξίες και αγαθά, όπως είναι η αγάπη, το δημόσιο ήθος, η προστασία των θεσμών, του περιβάλλοντος, της ειρήνης. Έτσι, δεν περιορίζεται στη βιωματική ανάδειξη των αθέατων διαστάσεων του χώρου και του χρόνου και στη νοηματοδότησή τους, αλλά θέτει επιτακτικά το ερώτημα τι μπορούμε να κάνουμε σε αυτά τα πεδία.

Μικροί μαθητές και μαθήτριες εισάγονται στην έννοια της δράσης και της ενεργητικής παρέμβασης που πάντα συναρτάται με το πολιτικό. Η πραγματική συμμετοχή των παιδιών στη δημόσια ζωή είναι πολύ περιορισμένη. Η προστασία των μνημείων αλλά και του δημόσιου χώρου γενικά υπογραμμίζει τη συνεισφορά στη διαχείριση προβλημάτων που μας αφορούν όλους εξίσου. Προτείνοντάς τους να προστατεύσουν τα μνημεία που θα υιοθετήσουν, εισάγει τα παιδιά σε μια ακτιβιστική δράση που αποτελεί διέξοδο στην αυθεντική συμμετοχή. Αντιστρέφεται έτσι η αίσθηση που συχνά έχουν οι νέοι άνθρωποι ότι δεν μπορούν να επηρεάσουν τη ζωή τους. Καλλιεργείται η ευθύνη που έχει ο καθένας μας απέναντι στην ανθρώπινη κοινότητα και καλλιεργείται η μετατροπή του ατόμου-καταναλωτή σε άτομο-πολίτη, δηλαδή σε υποκείμενο με ευθύνες και καθήκοντα ενώπιον του κοινού παρόντος και μέλλοντος.

Θάλεια Δραγώνα
Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η ταυτότητα του προγράμματος «Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία»

Κατά τη σχολική χρονιά 2016-17, με πρωτοβουλία του δημάρχου Αθηναίων, κ. Γιώργου Καμίνη, μετά το σοβαρό θέμα που ανέκυψε με τους βανδαλισμούς έργων τέχνης στους υπαίθριους δημόσιους χώρους της πόλης, υλοποιήθηκε πιλοτική εφαρμογή του εκπαιδευτικού προγράμματος με τίτλο «Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία». Ο δήμος Αθηναίων, η Τεχνόπολις δήμου Αθηναίων Α.Ε. και η Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Α' Αθήνας δια των Υπευθύνων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και Πολιτιστικών Θεμάτων συνεργάστηκαν για την υλοποίησή του σε είκοσι (20) σχολεία.

Στόχος του ήταν να συμβάλει, μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας, στη διαμόρφωση ενεργών πολιτών που εκτιμούν και προστατεύουν τα δημόσια έργα τέχνης, και κατ' επέκταση τον δημόσιο χώρο και την πόλη. Τελική επιδίωξη είναι τα παιδιά να νιώσουν πολίτες της πόλης, ανεξάρτητα από την καταγωγή τους, τη θρησκεία τους, τη μητρική τους γλώσσα.

Το πρόγραμμα συμπυκνώνεται στη φράση *Υιοθετούμε τα αγάλματα, νοιαζόμαστε για τον δημόσιο χώρο, γινόμαστε ενεργοί πολίτες.*

Αναλυτικότερα, οι παιδαγωγικοί στόχοι του είναι οι μαθητές και οι μαθήτριες:

- Να ενδιαφερθούν για τα γλυπτά της γειτονιάς τους, και κατ' επέκταση της πόλης, και να αναγνωρίσουν τον ρόλο της δημόσιας γλυπτικής στην ταυτότητά της.
- Να γνωρίσουν τη σχέση δημόσιου χώρου και γλυπτών διαχρονικά.
- Να οικειοποιηθούν τον δημόσιο χώρο δημιουργικά, να κατανοήσουν την έννοιά του, να ενδιαφερθούν για την προστασία του.
- Να καλλιεργήσουν κριτήρια αισθητικής ποιότητας.
- Να μάθουν να ερευνούν αναζητώντας πηγές και να στέκονται κριτικά απέναντί τους.
- Να ερευνήσουν την ιστορία της συνοικίας τους.
- Να εξασκηθούν στην ομαδική εργασία.
- Να αποκτήσουν συναισθηματικό δεσμό με τη γειτονιά και την πόλη (αίσθηση του ανήκειν).
- Να καλλιεργήσουν τα δικά τους κριτήρια της «όμορφης» και «φιλικής προς τον πολίτη» πόλης.
- Να μάθουν για τη διαδικασία καθαρισμού και συντήρησης ενός γλυπτού, να εκτιμήσουν την αξία του (καλλιτεχνική και οικονομική), να συνειδητοποιήσουν ότι στην περίπτωση του δημόσιου έργου τέχνης το κόστος καταστροφής του βαρύνει τους πολίτες.
- Να αποκτήσουν τις δεξιότητες του ενεργού πολίτη που ανθίσταται στην υποβάθμιση της πόλης και των μνημείων της σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, που διεκδικεί και αναλαμβάνει δράση.
- Να καταθέσουν τις δικές τους προτάσεις για την αναβάθμιση της γειτονιάς τους, με πυρήνα το γλυπτό της επιλογής τους, με το βλέμμα στην πλατεία, τη συνοικία, την πόλη.
- Να εκφραστούν δημιουργώντας, με απλά υλικά, γλυπτά και άλλα εικαστικά έργα, βίντεο, εικονο-ιστορίες, φωτοκόμικ, αφηγήσεις, θεατρικά δρώμενα.
- Να συνδέσουν την έννοια πόλη με αυτήν του πολιτισμού.

Υπεύθυνη για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση του προγράμματος είναι η κ. Πόπη Διαμαντάκου, Πρόεδρος της Τεχνόπολης και Εντεταλμένη Σύμβουλος του Δημάρχου για το πρόγραμμα «Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία». Ο παιδαγωγικός σχεδιασμός και η υποστήριξη των σχολικών ομάδων που συμμετέχουν πραγματοποιείται από επιστημονική

ομάδα, με επικεφαλής την κ. Θάλεια Δραγώνα, Κοσμήτορα της Σχολής Επιστημών της Αγωγής-ΕΚΠΑ και μέλη τις κ.κ. Μαρία Δημοπούλου, εκπαιδευτικό (Υπεύθυνη Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Α' Αθήνας), Καλλιόπη Κύρδη, εκπαιδευτικό (Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Α' Αθήνας), Ελένη Σβορώνου, Υπεύθυνη Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης WWF Ελλάς. Στην επιστημονική ομάδα συμμετέχουν για θέματα της ειδικότητάς τους, ο κ. Πραξιτέλης Τζανουλίνος, γλύπτης, διδάσκων ΤΕΙ Αθήνας, Τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, ο κ. Αλέξης Στεφανής, καθηγητής ΤΕΙ Αθήνας, Τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης και η κ. Σοφία Ντιντιούμη, αρχαιολόγος, Τμήμα Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Διεύθυνσης Σχεδίου Πόλεως και Αστικού Περιβάλλοντος του δήμου Αθηναίων.

Η πιλοτική εφαρμογή

Κατά τη σχολική χρονιά 2016-17 πραγματοποιήθηκε πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος στην Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Α' Αθήνας με την καθοδήγηση των υπευθύνων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και Πολιτιστικών Θεμάτων. Συμμετείχαν, έπειτα από εκδήλωση ενδιαφέροντος, είκοσι σχολεία του δήμου Αθηναίων, έξι Νηπιαγωγεία και δεκατέσσερα Δημοτικά, με 776 μαθητές και μαθήτριες και 54 εκπαιδευτικούς, και συγκεκριμένα τα Νηπιαγωγεία 13ο, 16ο, 31ο, 35ο, 84ο, 91ο Αθηνών, τα Δημοτικά Σχολεία 21ο, 29ο, 32ο, 36ο, 45ο, 57ο, 60ο, 70ο, 72ο, 73ο, 93ο, 165ο Αθηνών, το 6/θεσιο Πειραματικό Σχολείο Πανεπιστημίου Αθηνών (Π.Σ.Π.Α.) και το 12/θεσιο Πειραματικό Δημοτικό Σχολείο Πανεπιστημίου Αθηνών (Π.Δ.Σ.Π.Α.).

Η εφαρμογή αυτή εντάχθηκε σε πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και Πολιτιστικών Θεμάτων και είχε εξάμηνη διάρκεια.

Η Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Α' Αθήνας, με τις υπεύθυνες Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και Πολιτιστικών Θεμάτων, υποστήριξε τις σχολικές μονάδες

- Με τον παιδαγωγικό σχεδιασμό του προγράμματος και τη συμμετοχική, συνεργατική διαμόρφωση δραστηριοτήτων.
- Με συμβουλευτική σε όλη τη διάρκεια της υλοποίησης του προγράμματος.
- Με εκπαιδευτικό υλικό και συγκρότηση παιδαγωγικού φακέλου.
- Με προτάσεις για εκπαιδευτικές επισκέψεις σε συλλογές γλυπτών σε μουσεία, καθώς και σε μνημεία, τρόπους αξιοποίησης λογοτεχνικών κείμενων, βιβλίων, μαρτυριών, ντοκιμαντέρ σχετικών με το θέμα και δημιουργική έκφραση με αφορμή τα γλυπτά της πόλης.
- Με επιμορφώσεις, βιωματικά σεμινάρια και παιδαγωγικές συναντήσεις.
- Με περιβάλλον wiki (κλειστή κοινότητα μάθησης και επικοινωνίας) που συνεχώς εμπλουτιζόταν, ενώ παράλληλα έδινε στους εκπαιδευτικούς τη δυνατότητα επικοινωνίας και ανταλλαγής ιδεών μέσω της περιγραφής των δραστηριοτήτων που αναρτούσαν.

Βάσει του παιδαγωγικού σχεδιασμού οι μαθητικές ομάδες

- Επισκέφτηκαν, μελέτησαν και υιοθέτησαν ένα γλυπτό στη γειτονιά τους.
- Επισκέφτηκαν και γνώρισαν με δημιουργικό τρόπο ένα γλυπτό στο κέντρο της πόλης.
- Διερεύνησαν τη σχέση των δημόσιων γλυπτών με την ιστορία και τη μνήμη της πόλης και τον ρόλο τους στην ταυτότητά της.
- Ήρθαν σε επαφή με την εξέλιξη της πόλης και του αθηναϊκού τοπίου.
- Επεξεργάστηκαν με δημιουργικούς τρόπους βιβλία, ποίηση, ταινίες, μαρτυρίες, άρθρα για την πόλη και τη γλυπτική.

- Αξιολόγησαν την κατάσταση των γλυπτών, και ευρύτερα του δημόσιου χώρου που τα περιβάλλει, και ασχολήθηκαν με το φαινόμενο του βανδαλισμού.
- Γνώρισαν ποιες είναι οι αρμόδιες αρχές και ποια τα κριτήρια για την επιλογή και τοποθέτηση αλλά και για την προστασία γλυπτών και μνημείων, ποιος αναλαμβάνει τη συντήρηση, αλλά και ποιες άριστες πρακτικές έχουν εφαρμοστεί.
- Σχεδίασαν μικρές δράσεις για την ανάδειξη των γλυπτών και κατέθεσαν τις δικές τους προτάσεις για την αναβάθμιση της γειτονιάς τους, με πυρήνα το γλυπτό της επιλογής τους.
- Δημιούργησαν δικά τους έργα (αφηγήσεις, τραγούδια, αφίσες, γλυπτά, ζωγραφιές, κ.ά.).
- Παρουσίασαν τα αποτελέσματα της δουλειάς τους σε κοινή εκδήλωση και έκθεση στην Τεχνόπολη, καθώς και στη σχολική κοινότητα.

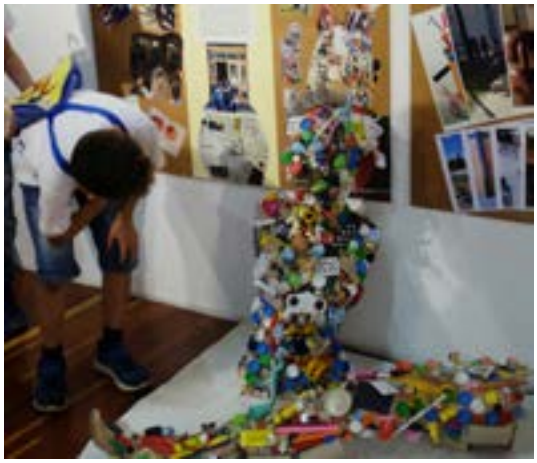

Εικ. 1. *Έργο του 6/Θ Πειραματικού Δημοτικού Σχολείου Πανεπιστημίου Αθηνών. Από την έκθεση στην Τεχνόπολη*

Εικ. 2. *Παρουσίαση του 29ο Δημοτικού Σχολείου Αθηνών. Από την εκδήλωση στην Τεχνόπολη*

Κατά την πιλοτική εφαρμογή, στην υλοποίηση επιμέρους δραστηριοτήτων συνεργάστηκαν οι Αντιδημαρχίες του δήμου Αθηναίων για το Παιδί, Διαχείρισης Απορριμμάτων και Αστικής Υποδομής-Προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή, η κ. Σοφία Ντιντιούμη, αρχαιολόγος, Τμήμα Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Διεύθυνσης Σχεδίου Πόλεως και Αστικού Περιβάλλοντος του δήμου Αθηναίων, ο κ. Πραξιτέλης Τζανουλίνος, γλύπτης, διδάσκων στο Τ.Ε.Ι. Αθήνας, Τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, πέντε συντηρητές αρχαιοτήτων και έργων τέχνης που είχαν εργαστεί στη Συντήρηση και Ανάδειξη των Γλυπτών του δήμου Αθηναίων, το WWF Ελλάς, το Κέντρο Εκπαιδευτικών Δράσεων και Διαπολιτισμικής Επικοινωνίας, Καρπός, καθώς και το Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.

Η πιλοτική εφαρμογή έχει αποτυπωθεί σε ταινία με διάρκεια 10:45 λεπτά, σε σκηνοθεσία της κ. Μαρίας Λεωνίδα. Η ταινία, στην οποία καταγράφονται όλες οι φάσεις του προγράμματος μέσα από δραστηριότητες των σχολείων που συμμετείχαν, είναι διαθέσιμη στο https://www.youtube.com/watch?v=3-RuZgPPJw4&t=1s.

Μεθοδολογία

Βασικές αρχές που διέπουν την ανάπτυξη του προγράμματος είναι:

- Η συστημική προσέγγιση που ξεκινά από τις βιωματικές εμπειρίες των μαθητών και μαθητριών και την τοποθέτησή τους στα συμφραζόμενα της πόλης, για να διευρυνθεί στις θεσμικές λειτουργίες και στην κριτική τους

προσέγγιση και να θέσει στη συνέχεια τις βάσεις για τη δημιουργία ενός συνειδητά επεξεργασμένου σχεδίου δράσης.
- Η διεπιστημονική θεώρηση.
- Η ανάπτυξη διαλόγου, η δημοκρατική επεξεργασία διαφορετικών απόψεων, οι συμμετοχικές αποφάσεις.

Οι παιδαγωγικές δραστηριότητες που προτείνονται:

- έχουν βιωματικό και ομαδοσυνεργατικό χαρακτήρα
- εκκινούν από τα ενδιαφέροντα και τη φυσική περιέργεια των παιδιών
- προωθούν τη διαθεματική, ολιστική προσέγγιση της γνώσης.

Υποστηρίζουν:

- την καλλιέργεια πολλών ειδών νοημοσύνης
- την ανάπτυξη ερευνητικών (έρευνα, παρατήρηση, τέχνη, χρήση υλικών), επικοινωνιακών και άλλων δεξιοτήτων
- την πολυτροπικότητα και τον γραμματισμό (literacy) στη γλώσσα (προφορικός λόγος, ανάγνωση, γραφή, κατανόηση, παραγωγή και κριτική επεξεργασία ποικίλων προφορικών και γραπτών κειμένων)
- τον κοινωνικό, πολιτισμικό και τεχνολογικό γραμματισμό
- την ανάπτυξη της συνεργασίας και της ομαδικής δουλειάς
- την ενδυνάμωση της ανεξαρτησίας
- την καλλιέργεια θετικής στάσης για τη συμμετοχή στα κοινά και για την προστασία του περιβάλλοντος, του δημόσιου χώρου και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Για τις συζητήσεις προτείνεται η εφαρμογή της σωκρατικής μεθόδου. Ο εκπαιδευτικός δεν παίρνει θέση. Εκκινεί από θέση άγνοιας και προτρέπει τους μαθητές να διατυπώσουν απόψεις, να θέσουν ερωτήματα, να απαντήσουν και, ενδεχομένως, να αφήσουν ερωτήματα ανοιχτά. Λειτουργεί όμως ως συντονιστής της συζήτησης ανιχνεύοντας συνδέσεις ανάμεσα στις απόψεις των μαθητών, αντιθέσεις, αντιφάσεις και συμφωνίες. Αναδεικνύει συμπεράσματα, εφόσον προκύπτουν. Ερεθίζει τη σκέψη των μαθητών για να την απομακρύνει από στερεοτυπικές απόψεις. Αλλά και βοηθάει να γίνουν κατανοητές οι απόψεις των μαθητών. Εισάγει, λ.χ., μια διευκρίνιση με την πρόταση «Αν καταλαβαίνω σωστά αυτό που λες...». Βοηθά επίσης την ομάδα να κάνει αναγωγές, να αντιλαμβάνεται τις λογικές συνέπειες των απόψεων που εκφράζονται και των μέτρων που ίσως προταθούν. Μαθαίνει έτσι όλη η τάξη την ενεργητική ακρόαση.

Εμπλέκοντας τα παιδιά...

Ο Οδηγός αυτός σχεδιάστηκε με στόχο να αποτελέσει πηγή ιδεών. Οι δραστηριότητες προτείνονται ενδεικτικά και ο εκπαιδευτικός μπορεί να τις εμπλουτίσει, να τις τροποποιήσει, να δημιουργήσει δικές του.

Η ουσιαστική συμμετοχή των παιδιών στη διαμόρφωση του προγράμματος αποτελεί σημαντική μαθησιακή εμπειρία: ο συμμετοχικός σχεδιασμός αφενός ενισχύει τον ενθουσιασμό τους και τη δέσμευσή τους στους στόχους του, αφετέρου προάγει την ανεξαρτησία της σκέψης και της γνώμης τους.

Ο εκπαιδευτικός υποστηρίζει τα παιδιά να διαπραγματευτούν τα θέματα αναπτύσσοντας επιχειρήματα και να αποφασίσουν ποιες δραστηριότητες θα υλοποιήσουν, ποια στοιχεία

θα διερευνήσουν, ποιες πηγές θα αξιοποιήσουν, πώς θα οργανωθούν σε ομάδες, ποιες υπευθυνότητες θα αναλάβουν και πώς θα τις κατανείμουν, ποιες δράσεις θα οργανώσουν. Με λίγα λόγια πώς να διαμορφώσουν τη στρατηγική τους.

Σύνδεση με το Πρόγραμμα Σπουδών, το Αναλυτικό Πρόγραμμα και τα σχολικά βιβλία

Το πρόγραμμα «Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία» συνδέεται με τους κεντρικούς στόχους του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών. Ενδεικτικά αναφέρουμε την «καλλιέργεια της πολιτιστικής μας αυτογνωσίας», την απόκτηση –μεταξύ άλλων– «δεξιοτήτων του πολιτισμού, της πνευματικής καλλιέργειας», τη διαμόρφωση του μαθητή «που καθίσταται ικανός να αντιμετωπίζει με επιτυχία προβλήματα, και επιπλέον να διαμορφώνει άποψη και να λειτουργεί ως υπεύθυνος και ενεργός πολίτης σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο και απαιτητικό ως προς την ποιότητα ζωής κοινωνικό περιβάλλον».

Μπορεί να υλοποιηθεί ως θεματική προσέγγιση και σχέδιο εργασίας στο Νηπιαγωγείο, στο πλαίσιο της Ευέλικτης Ζώνης, και όχι μόνο, στις τάξεις Α' ως Δ', με διάχυση στα διδακτικά αντικείμενα στις τάξεις Ε' και Στ'.

Μπορεί να συνδεθεί με πολλά διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα, όπως η Γλώσσα, η Μελέτη Περιβάλλοντος, η Ιστορία, οι Φυσικές Επιστήμες (συντήρηση, ιδιότητες υλικών), τα Μαθηματικά (μετρήσεις, κλίμακα, κ.ά.), η Αισθητική Αγωγή, η Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή.

Ακολουθεί καταγραφή ενοτήτων και κεφαλαίων από τα βιβλία των Ε' και Στ' τάξεων, που προτείνεται να αξιοποιήσει ο εκπαιδευτικός συνδυαστικά κατά την υλοποίηση ενός σχεδίου εργασίας ή ενός Πολιτιστικού και Περιβαλλοντικού Προγράμματος με θέμα *πόλη και μνημεία.*

Ε' τάξη

➢ Γλώσσα (*Της γλώσσας ρόδα και ροδάνι*)

Ενότητες: 1η, «Ο φίλος μας το περιβάλλον», επεκτείνοντας στο περιβάλλον στην πόλη· 2η, «Η ζωή στην πόλη», και ειδικότερα «Η πολιτιστική ζωή της Θεσσαλονίκης» (Βιβλίο Μαθητή, α' τεύχος, σ. 29-32), «Διαδρομές στην πόλη» (Βιβλίο Μαθητή, α' τεύχος, σ. 33)· 9η, «Ανασκαφές στα τυφλά» (Βιβλίο Μαθητή, β' τεύχος, σ. 50-51)· 10η, «Χαμένοι πολιτισμοί» και «Ανεξήγητα φαινόμενα» (Βιβλίο Μαθητή, β' τεύχος, σ. 60-61 και 62-63), συζητώντας για τα μνημεία ως μαρτυρίες του πολιτισμού· 11η, «Παραδοσιακά παιχνίδια», επεκτείνοντας στα παιχνίδια «Αγαλματάκια ακούνητα, αγέλαστα, αμίλητα», «Γλύπτης-γλυπτό» (Βιβλίο Μαθητή, β' τεύχος, σ. 70-74)· 13η, «Κατασκευές των ανθρώπων» (Βιβλίο Μαθητή, γ' τεύχος, σ. 12-17), επεκτείνοντας σε κατασκευές στην πόλη μας· 16η, «Ο αθλητισμός στην αρχαία Ελλάδα», όπου προτείνεται να γίνει συνδυασμός με σχετικές απεικονίσεις σε μνημεία και αγάλματα (Βιβλίο Μαθητή, γ' τεύχος, σ. 58-61). Επίσης, προτείνεται να αξιοποιηθούν οι ενότητες που είναι αφιερωμένες στις εθνικές επετείους σε συνδυασμό με την τοπική ιστορία (3η, 5η, 12η).

➢ Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή

Μπορούν να συνδυαστούν με το πρόγραμμα όλες οι ενότητες του σχολικού εγχειριδίου, με έμφαση στις έννοιες του ενεργού πολίτη, του εθελοντισμού και της προστασίας του δημόσιου χώρου.

➢ Γεωγραφία

Ενότητες: «Οι χάρτες, ένα εργαλείο για τη μελέτη του κόσμου» (σ. 10-22), «Αλλαγές στην επιφάνεια της Γης» (σ. 84-86), «Το ανθρωπογενές περιβάλλον της Ελλάδας. Οι Έλληνες:

Ένας λαός με μεγάλη και συνεχή ιστορία» (σ. 93-96), «Το ελληνικό στοιχείο στις αρχαίες ελληνικές εστίες» (σ. 153-155).

➢ Ιστορία
Κεφάλαιο 40 «Η βυζαντινή τέχνη». Επίσης, η Ενότητα του ΑΠΣ «Θέματα Τοπικής Ιστορίας» (5 ώρες).

➢ Μαθηματικά
Συνδυάζονται έννοιες όπως στατιστική, μέσος όρος, επίλυση προβλημάτων, σμίκρυνση-μεγέθυνση κ.ά.

➢ Αγγλικά
Unit 3 (places) και Unit 5 (ready for action).

Στ΄ τάξη

➢ Γλώσσα (*Λέξεις... Φράσεις... Κείμενα)*
Ενότητα 16 «Στο Μουσείο», ιδιαίτερα τα κείμενα «Στο μουσείο» (Βιβλίο Μαθητή, τεύχος γ΄, σ. 57), «Το άγαλμα που κρύωνε» (σ. 58-59).

➢ Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή
Οι ενότητες «Οργάνωση κοινωνικής και πολιτικής ζωής» (σ. 28-39) και «Κράτος και πολίτης» (σ. 53-62) προσφέρονται για την προσέγγιση της προστασίας του δημόσιου χώρου και των εννοιών του ενεργού πολίτη και του εθελοντισμού. Επίσης, με έναυσμα τα κεφάλαια «Λαοί και πολιτισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης» (σ. 74-75) και «Το άτομο και η διεθνής κοινότητα» (σ. 79-95), προτείνεται να γίνει συζήτηση για τα μνημεία και την πολιτιστική κληρονομιά άλλων λαών, καθώς και για γνωστά μνημεία και γλυπτά σε άλλες χώρες.

➢ Φυσικά (*Ερευνώ και ανακαλύπτω*)
Ενότητα «Οξέα, βάσεις, άλατα» και πιο συγκεκριμένα το κεφάλαιο «Τα οξέα και οι βάσεις στην καθημερινή ζωή» (Βιβλίο μαθητή, σ. 117, κείμενο «Η όξινη βροχή»), προκειμένου να καταδειχτεί ο κίνδυνος φθοράς των μνημείων λόγω της ατμοσφαιρικής ρύπανσης.

➢ Γεωγραφία
Κεφάλαιο 29 «Οι κάτοικοι και τα κράτη της Ευρώπης» (ιδιαίτερα η ομαδική δραστηριότητα που προτείνεται στο τέλος του μαθήματος, σ. 102)· κεφάλαιο 30 «Πολιτιστικά χαρακτηριστικά των λαών της Ευρώπης» (επίσης οι εικόνες 30.2, 30.3, 30.4, σ. 104).

➢ Μαθηματικά
Τα κεφάλαια 49, 50, 57, 61 προσφέρονται για μετρήσεις γλυπτών, μνημείων, δημόσιων χώρων.

➢ Ιστορία
Το σύνολο των κεφαλαίων, καθώς πολλά από τα γλυπτά αποτυπώνουν στιγμές και πρόσωπα της νεότερης ιστορίας ή συνδέονται με ιστορικά γεγονότα.

➢ Επίσης, μπορούν να γίνουν συνδέσεις με τα διδακτικά αντικείμενα των Αγγλικών, Γαλλικών, Γερμανικών.

Τέχνη, γλυπτική, μνημεία και δημόσιος χώρος

Στο παρελθόν οι άνθρωποι δε θεωρούσαν πως ένας πίνακας ή ένα άγαλμα ήταν έργα τέχνης, αλλά τα αντιμετώπιζαν σαν αντικείμενα για μια καθορισμένη χρήση.

E.H. Gombrich, 1994

Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τα γλυπτά δημόσιου χώρου, τα μνημεία και την πόλη θέτει τα βασικά ερωτήματα: «Ποιος έπλασε το πρώτο άγαλμα;», «Γιατί; Με ποιο σκοπό;», «Πώς ξεκίνησε η τέχνη;».

Ο E.H. Gombrich, με το παράθεμα που προηγήθηκε, ακυρώνει τα ερωτήματα αυτά, κατά κάποιον τρόπο. Οι άνθρωποι δεν δημιουργούσαν συνειδητά έργα τέχνης όπως τα εννοούμε εμείς σήμερα. Έφτιαχναν αντικείμενα για συγκεκριμένη χρήση. Πόσο εύστοχα όμως παραπέμπει ο ίδιος ερευνητής στον τρόπο που ένα τέτοιο αντικείμενο αποκτά μια άλλη διάσταση:

Ας υποθέσουμε πως βλέπουμε στη σημερινή εφημερίδα μία φωτογραφία του αγαπημένου μας κινηματογραφικού αστέρα. Θα μας άρεσε να του βγάζαμε τα μάτια με μια βελόνα; Θα νιώθαμε άραγε το ίδιο αδιάφοροι όσο αν τρυπούσαμε την εφημερίδα σε κάποια άλλο σημείο; Δε νομίζω. Όσο κι αν ξέρουμε [....] πως ό, τι κι αν κάνουμε δεν επηρεάζει καθόλου το ίνδαλμά μας, νιώθουμε κάποιο δισταγμό. Κάπου παραμένει η αλλόκοτη αίσθηση πως ό,τι κάνουμε στην εικόνα συμβαίνει στον άνθρωπο στον οποίο παριστάνει (Gombrich, 1994: 40).

Κι αν η διδιάστατη εικόνα έχει δύναμη, πόσο μάλλον το τριδιάστατο άγαλμα. Ίσως γι' αυτό τα παιδιά που έλαβαν μέρος στην πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος ανταποκρίθηκαν με τόσο μεγάλο ενθουσιασμό. Τα παιδιά είναι πιο κοντά απ' ό,τι οι ενήλικες στην «πρωτόγονη» σκέψη.

Τι είναι η γλυπτική;

Γλυπτική ονομάζεται η τέχνη της καλλιτεχνικής δημιουργίας και έκφρασης, μέσω της δημιουργίας τριδιάστατων μορφών σε οποιοδήποτε μέσο. Τα υλικά που χρησιμοποιούνται είναι ποικίλα: σκληρά, όπως η πέτρα, το μάρμαρο, τα μέταλλα, το ξύλο, ακόμα και γυαλί, ή πιο μαλακά, εύπλαστα, όπως ο πηλός, ή και συνθετικά (στη σύγχρονη γλυπτική). Σε αρκετές περιπτώσεις, γίνεται συνδυασμός διαφορετικών υλικών. Το πρώτο στάδιο είναι η απόφαση για το θέμα και τη σύνθεση που θα παρουσιαστεί από τους γλύπτες, το σκίτσο, το πρόπλασμα. Έπειτα, τα επιλεγμένα υλικά υφίστανται επεξεργασία με διάφορες τεχνικές, αφαιρετικές όπως το σκάλισμα, ή προσθετικές όπως η συγκόλληση. Υπάρχουν επίσης τεχνικές που τροποποιούν τη σκληρότητα των χρησιμοποιούμενων υλικών. Όταν τελειώσει το γλυπτό ή το ανάγλυφο, η επιφάνειά του μπορεί να διακοσμηθεί επιπλέον με χρήση ζωγραφικής, ή με προσθήκη στοιχείων από άλλα υλικά.

Η γλυπτική θεωρείται η αρχαιότερη τέχνη. Στην αρχή είχε θρησκευτικό χαρακτήρα, αργότερα μνημειακό και διακοσμητικό.

Η γλυπτική σε πέτρα, που διατηρείται επί πολύ περισσότερο χρόνο απ' ό,τι τα έργα τέχνης από άλλα υλικά, συχνά αντιπροσωπεύει την πλειονότητα των σωζόμενων έργων (πλην των κεραμικών) από αρχαίους πολιτισμούς. Ωστόσο, τα περισσότερα αρχαία γλυπτά ήταν χρωματισμένα με έντονα χρώματα, τα οποία έχουν χαθεί.

Πηγή: Wikipedia

και κάτι ακόμα...
Ένα μουσείο γλυπτών ονομάζεται γλυπτοθήκη. Μια συλλογή γλυπτών τοποθετείται μερικές φορές σε «κήπους γλυπτών».

Τα πρώτα αγάλματα

Το λιγότερο που μπορείς να ζητήσεις από
ένα γλυπτό είναι να παραμείνει ακίνητο.

Σαλβαντόρ Νταλί

Από τις απαρχές της η γλυπτική συνδέεται στενά με την ανθρώπινη μορφή. Η «Αφροδίτη του Χόλε Φέλς» (Venus of Hohle Fels), σμιλεμένη σε χαυλιόδοντα μαμούθ, χωρίς κεφάλι, είναι το αρχαιότερο δείγμα ευρωπαϊκής γλυπτικής που έχει βρεθεί ως τώρα και χρονολογείται 35.000 χρόνια περίπου πριν την εποχή μας. Βρέθηκε το 2008, σε σπήλαιο της Γερμανίας και έχει ύψος 6 εκατοστά. Διάσημη είναι και η «Αφροδίτη του Βίλενταρφ», αγαλματίδιο ύψους 10 εκατοστών που απεικονίζει μια γυναίκα με πολύ τονισμένα στήθη και γοφούς, πιθανόν μια θεά της γονιμότητας, και που χρονολογείται περίπου 25.000 χρόνια πριν από την εποχή μας. Βρέθηκε στο Βίλενταρφ της Αυστρίας το 1908 και είναι φτιαγμένο από πωρόλιθο[1].

Σταθμός στην εξέλιξη της γλυπτικής σε μεγάλη κλίμακα είναι η Αίγυπτος της 4ης χιλιετίας π.Χ., με τις πυραμίδες, που ήταν οι τάφοι των φαραώ, και τα εξαιρετικής ζωντάνιας αγάλματα που εικόνιζαν τους νεκρούς βασιλείς. Η πίστη στη μετά θάνατον ζωή καθιστούσε το άγαλμα ένα «εν αναμονή» ζωντανό πλάσμα.

Όλες οι Ιστορίες της τέχνης αναγνωρίζουν την αρχαία ελληνική γλυπτική ως αφετηρία της ευρωπαϊκής γλυπτικής. Η πίστη στον άνθρωπο και στις δυνάμεις του, η δημοκρατία, το μέτρο, το φως, το μάρμαρο, ήταν παράγοντες που συνέβαλαν στη δημιουργία της κλασικής γλυπτικής της Ελλάδας.

Εδώ η ρίζα της λέξης άγαλμα από το ρήμα αγάλλομαι (=ευφραίνομαι) αποκτά την πληρέστερη ίσως έκφρασή της. Το κάλλος, ο «καλός καγαθός νέος» που συνδυάζει ομορφιά πνεύματος, σώματος και αρετή υμνείται στα αγάλματα ανδρών και γυναικών.

Ωστόσο, ακόμα και στην αρχαία Ελλάδα, η αγαλλίαση δεν είναι ο αποκλειστικός σκοπός του αγάλματος. Τα αγάλματα εξυπηρετούν έναν σκοπό. Ως αφιερώματα στους ναούς, εκφράζουν την ευσέβεια ως είδωλα των θεών στους οποίους είναι αφιερωμένοι οι ναοί. Επίσης, διατηρούν στη μνήμη των ζωντανών τους νεκρούς, ως επιτύμβια αγάλματα, τιμούν τους πεσόντες σε μάχες και τα δημόσια πρόσωπα που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ιστορία της πόλης-κράτους, υπενθυμίζουν μυθικούς ήρωες και ιδρυτικά γεγονότα μιας πόλης-κράτους. Τα αγάλματα, επομένως, τοποθετούνται στον δημόσιο χώρο για να διατηρούν στη συλλογική μνήμη την καταγωγή των πολιτών και την ταυτότητά τους.

Η τοποθέτηση ενός γλυπτού δεν είναι πάντα «αθώα». Δεν ακολουθεί πάντα καλλιτεχνικά κριτήρια, ούτε αποτυπώνει μόνο την ιστορία. Ενίοτε την κατασκευάζει. Όπως συνέβη με την περίπτωση του συμπλέγματος των αγαλμάτων του Αρμόδιου και Αριστογείτονα, το πρώτο ίσως δημόσιο μνημείο πολιτικής έκφρασης στον γεωγραφικό χώρο της σημερινής Ευρώπης. Θεωρήθηκαν, σαν τυραννοκτόνοι, ήρωες της δημοκρατίας. Τα πραγματικά

1 Φωτογραφία της διαθέσιμη στο https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/5/50/Venus_von_Willendorf_01.jpg/1200px-Venus_von_Willendorf_01.jpg
Περισσότερες πληροφορίες και φωτογραφίες για τις πρώτες τριδιάστατες απεικονίσεις της ανθρώπινης μορφής στο Γιαννοπούλου, Μιμίκα (2017). Η αρχή της μορφής. *elculture.gr*. Διαθέσιμο στο http://www.elculture.gr/blog/article/1024210973/

κίνητρα όμως του φόνου του τυράννου Ίππαρχου, ήταν άλλα.

Αυτός παραμένει ακόμα και σήμερα ένας από τους βασικούς ρόλους της δημόσιας γλυπτικής. Αναλαμβάνει να θυμίζει στους πολίτες την ταυτότητά τους. Είναι χαρακτηριστικό το ζήτημα που δημιουργήθηκε στις σχέσεις FYROM-Ελλάδας με αφορμή την τοποθέτηση αγάλματος του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην κεντρική πλατεία των Σκοπίων. Η τοποθέτηση του αγάλματος ταυτίστηκε με την οικειοποίηση του παρελθόντος. Τόση είναι η δύναμη των αγαλμάτων στον δημόσιο χώρο!

και κάτι ακόμα...

Ο Αρμόδιος και ο Αριστογείτων το 514 π.Χ. σκότωσαν τον Ίππαρχο, τύραννο στην αρχαία Αθήνα, για λόγους προσωπικούς. Όμως, για πολιτικούς λόγους, ο λαός της Αθήνας τους τίμησε ως τυραννοκτόνους, ως σύμβολα της δημοκρατίας. Γι' αυτό έστησαν άγαλμά τους στην Αρχαία Αγορά, φιλοτεχνημένο από τον γλύπτη Αντήνορα.

Εικ. 3. Δισκοβόλος, *Κωνσταντίνος Δημητριάδης. Απέναντι από το Παναθηναϊκό Στάδιο.*

Διαφυλάσσοντας τα αγάλματα: μια σύγχρονη και μια παλιά ιστορία...

Η απόκρυψη των αγαλμάτων

Με την κήρυξη του πολέμου, το 1940, με απόφαση του ελληνικού κράτους, αρχαιολόγοι, τεχνίτες, εργάτες, φύλακες του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου αλλά και εθελοντές, εργάστηκαν για αρκετούς μήνες εντατικά και έθαψαν με ασφάλεια κάτω από το δάπεδό του αρχαία αγάλματα και άλλα ογκώδη αντικείμενα. Παράλληλα, συσκεύασαν και έκρυψαν άλλες αρχαιότητες σε σπηλιές της Ακρόπολης, στον λόφο του Φιλοπάππου, σε κρύπτες της Τράπεζας της Ελλάδος. Το ίδιο συνέβη σε όλα τα αρχαιολογικά μουσεία της Ελλάδας. Με τον τρόπο αυτό διαφύλαξαν τις αρχαιότητες από τους ναζί κατακτητές, οι οποίοι άρπαζαν έργα τέχνης και ιστορικά κειμήλια από τις χώρες που κατακτούσαν.

Η όλη επιχείρηση έγινε συστηματικά, μεθοδικά, με τήρηση διαδικασιών και πρακτικών, ώστε με το τέλος του πολέμου να μπορούν οι αρχαιότητες να βγουν στο φως ακέραιες[2].

και κάτι ακόμα...
Στα γεγονότα αυτά αναφέρεται το βιβλίο μυθοπλασίας για παιδιά και εφήβους *Όταν έφυγαν τ' αγάλματα*, της Αγγελικής Δαρλάση.

Η αρχαιολογική σκαπάνη αποκαλύπτει

Όταν οι αρχαίοι Αθηναίοι έπρεπε να εγκαταλείψουν την πόλη, έθαβαν τα πιο σημαντικά για αυτούς αντικείμενα, ώστε να μην πέσουν στα χέρια των εχθρών.

Τον Μάιο του 1972, κοντά στο Μαρκόπουλο Αττικής, δίπλα στον αγρό που έκρυβε το νεκροταφείο του αρχαίου Δήμου του Μυρρινούντος, μια διερευνητική τομή των αρχαιολόγων έφερε στο φως μια μαρμάρινη κόρη, τη Φρασίκλεια, τοποθετημένη, από τα Αρχαϊκά χρόνια, στην αγκαλιά ενός Κούρου. Πιθανότατα όριζαν δυο πλούσια μνήματα της Αττικής του 6ου π.Χ. αιώνα. Μια από τις υποθέσεις που διατυπώθηκαν λέει ότι το 480 π.Χ. κάποιοι που έφευγαν από την περιοχή, κυνηγημένοι από τον φόβο των Περσών, κατέβασαν από τη θέση τους τα αγάλματα και τα έθαψαν βιαστικά, προκειμένου να μην καταστραφούν από τους εχθρούς. Μετά την ήττα των Περσών, εκείνοι που τα έθαψαν ίσως να μην επέστρεψαν, κι έτσι τα αγάλματα περίμεναν για αιώνες τη σκαπάνη των αρχαιολόγων.

---

2 Περισσότερες λεπτομέρειες:
Πασχαλίδης, Κ. (2013). Τα θαμμένα αγάλματα του πολέμου. www.lifo.gr. Διαθέσιμο στο http://www.lifo.gr/mag/features/3704
Καλτσάς, Ν. (2007). *Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*. Αθήνα: Ολκός. Διαθέσιμο στο http://www.latsis-foundation.org/ell/electronic-library/the-museum-cycle/to-ethniko-arxaiologiko-mouseio

... αλλά και ιστορίες βανδαλισμού στην αρχαία Αθήνα

1. Όταν ο περσικός στρατός κατέλαβε την Ακρόπολη της Αθήνας, το 480 π.Χ., έκαψε και κατάστρεψε ναούς και αναθήματα (αφιερώματα στους θεούς), τα αρχαϊκά αγάλματα που εκτίθενται σήμερα στον πρώτο όροφο του Μουσείου της Ακρόπολης. Όταν οι Αθηναίοι επέστρεψαν νικητές από τη Ναυμαχία της Σαλαμίνας και τη Μάχη των Πλαταιών, έθαψαν με σεβασμό τα σπασμένα αγάλματα στην επίχωση του Ιερού Βράχου.

Πηγή: Πασχαλίδης, Κ. (2014). Ιστορίες Απόκρυψης. www.lifo.gr. Διαθέσιμο στο http://www.lifo.gr/mag/features/4466

2. Το καλοκαίρι του 415 π.Χ. και ενώ ο λεγόμενος Πελοποννησιακός Πόλεμος είχε μπει στο 17ο έτος του, οι Αθηναίοι αποφάσισαν να αποσταλεί στη Σικελία μεγάλη στρατιωτική δύναμη, με αρχηγούς τούς Αλκιβιάδη, Νικία και Λάμαχο. Όλα ήταν έτοιμα για την εκστρατεία, όταν ένα πρωί οι Αθηναίοι είδαν έκπληκτοι ότι είχαν ακρωτηριαστεί σχεδόν όλες οι μαρμάρινες ερμαϊκές στήλες. Τα γλυπτά αυτά ήταν στήλες που είχαν ένα κεφάλι, συνήθως του Ερμή. Οι δράστες της ανόσιας αυτής πράξης ονομάστηκαν Ερμοκοπίδες. Το γεγονός προκάλεσε πανικό στους Αθηναίους. Ανάμεσα σε αυτούς που κατηγορήθηκαν για τον βανδαλισμό ήταν και ο Αλκιβιάδης. Παρ› όλες τις κατηγορίες ο Αλκιβιάδης συνόδευσε τις στρατιωτικές δυνάμεις στη Σικελία. Λίγο αργότερα, οι Αθηναίοι έστελναν το ιερό τους πλοίο στη Σικελία, ζητώντας του να επιστρέψει για να απολογηθεί. Ο Αλκιβιάδης, στο ταξίδι της υποχρεωτικής επιστροφής, του, δραπέτευσε. Ακολούθησε καταστροφική ήττα των Αθηναίων στη Σικελία.

Δεν ήταν όμως η μόνη περίπτωση ακρωτηριασμού γλυπτών στην αρχαιότητα. «Ούτε τα κίνητρα αυτών των βέβηλων πράξεων ήταν πάντοτε τα ίδια. Γνωρίζουμε π.χ. βεβηλώσεις αγαλμάτων που προκλήθηκαν από νέους που βρίσκονταν συνήθως σε κατάσταση μέθης και ευθυμίας, ενώ άλλες έγιναν από κλέφτες.

Θα σταθώ μόνο στο περίφημο χρυσελεφάντινο άγαλμα της Αθηνάς Παρθένου, έργο του Φειδία, που βρισκόταν μέσα στον Παρθενώνα, και το οποίο φαίνεται ότι είχε πέσει θύμα πολλαπλών τέτοιων ανόσιων ενεργειών [...]».

Πηγή: Τιβέριος, Μ. (1998). Τα βεβήλωναν και οι αρχαίοι. *Το Βήμα*, διαθέσιμο στο http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=99803

Τα αγάλματα ζωντανεύουν; Δυο αρχαίοι ελληνικοί μύθοι

Ο Δαίδαλος, ο Ηρακλής και το άγαλμα

Ο Δαίδαλος, σύμφωνα με τη μυθολογία, ήταν αρχιτέκτονας, εφευρέτης και γλύπτης, εκείνος που κατασκεύασε τον λαβύρινθο. Έλεγαν πως ήταν τέτοια η τέχνη του, ώστε τα αγάλματά του φαίνονταν έτοιμα να κινηθούν, σαν αληθινοί άνθρωποι. Ήταν ο πρώτος γλύπτης που έφτιαξε τα χέρια των αγαλμάτων ελεύθερα, να μην είναι δηλαδή κολλημένα στο σώμα, και τα πόδια να ξεχωρίζουν μεταξύ τους. Έκανε τα πρόσωπά τους πιο εκφραστικά, δίνοντας ζωντάνια στα μάτια. Κάποιο βράδυ λοιπόν, ο Ηρακλής πέρασε από το εργαστήρι του Δαίδαλου. Στην αυλή υπήρχε ένα άγαλμα που απεικόνιζε τον Ηρακλή έτοιμο να τα βάλει με τους εχθρούς του. Μέσα στο σκοτάδι, ο Ηρακλής πέρασε το άγαλμα για κάποιον πραγματικό άνθρωπο που τον απειλούσε, και αμέσως του επιτέθηκε με το ρόπαλό του. Αποτέλεσμα; Το κατέστρεψε.

Πυγμαλίων και Γαλάτεια

Κάποτε στην Κύπρο, το νησί της Αφροδίτης, ήταν βασιλιάς ο Πυγμαλίων. Ο Πυγμαλίων ήταν σπουδαίος γλύπτης. Τα αγάλματά του έμοιαζαν ζωντανά, έτοιμα να μιλήσουν. Πώς το κατάφερνε; Παρατηρούσε προσεχτικά τις κινήσεις των ανθρώπων: τα παιδιά που έπαιζαν, τα χέρια των τεχνιτών την ώρα που δούλευαν το μέταλλο ή τον πηλό, την κίνηση των ρούχων των κοριτσιών που πήγαιναν στον ναό, τα πόδια των αθλητών που έτρεχαν, τα χέρια εκείνων που έριχναν ακόντιο... Ύστερα, σκάλιζε όλες τις λεπτομέρειες στο μάρμαρο.

Μια νύχτα παρουσιάστηκε στον ύπνο του η θεά Αφροδίτη. Όταν ξύπνησε, το μόνο που σκεφτόταν ήταν να δώσει μορφή στο όνειρό του. Άλλοι λένε πως άρχισε να δουλεύει ένα μεγάλο κομμάτι λευκό μάρμαρο από την Πάρο, ενώ άλλοι ελεφαντόδοντο.

Δούλευε χωρίς σταματημό, ώρες, χωρίς να φάει, χωρίς να κοιμηθεί. Ώσπου το τέλειωσε. Στάθηκε πιο πέρα, αποκαμωμένος, να το κοιτάξει. Το άγαλμα έμοιαζε να έχει ένα δικό του φως και ήταν απαλό σαν επιδερμίδα παιδιού. Ήταν η πιο όμορφη γυναίκα που είχε δει. Αν δεν ήξερε ότι της είχε ο ίδιος μορφή με τη σμίλη του, θα πίστευε ότι ήταν ζωντανή. Την ονόμασε Γαλάτεια, από το χρώμα της, που του θύμιζε γάλα. Την ερωτεύτηκε βαθιά, της μιλούσε, της πρόσφερε λουλούδια. Αχ, και να μπορούσε να ζωντανέψει!

Η Αφροδίτη τον συμπόνεσε και έδωσε ζωή στο άγαλμα. Ανάσανε, του άπλωσε το χέρι...

Από τότε έζησαν μαζί, αγαπημένοι.

και κάτι ακόμα...

Οι Ρωμαίοι, όταν θεωρούσαν ότι κάποιος είχε προδώσει ή προσβάλει την πολιτεία, τον καταδίκαζαν σε *Damnatio Memoriae*, δηλαδή σε «καταδίκη της μνήμης»· έσβηναν κάθε ίχνος του, σαν να μην είχε υπάρξει ποτέ. Επειδή συνήθως επρόκειτο για πολιτικό ή στρατιωτικό που είχε πεθάνει, κατέστρεφαν και τα κεφάλια των αγαλμάτων που τον απεικόνιζαν. Την καταδίκη μνήμης συναντάμε και σε νεώτερα χρόνια, με την αποκαθήλωση αγαλμάτων ηγετών μετά την πτώση τους, είτε επίσημα είτε από διαδηλωτές. Ενδεικτικά αναφέρουμε το γκρέμισμα του αγάλματος του Σαντάμ Χουσεΐν, ηγέτη του Ιράκ από το 1979 μέχρι το 2003, που καθαιρέθηκε. Φωτογραφία του γεγονότος αυτού μπορεί κανείς να δει στις ηλεκτρονικές σελίδες της Washingtonpost στο goo.gl/edHTqG και της Lifo στο http://www.lifo.gr/uploads/image/1241606/45.jpg

Ο δημόσιος χώρος

Ο δημόσιος αστικός χώρος είναι δημιούργημα της κοινωνίας που τον διαμόρφωσε και τον χρησιμοποιεί. Πλατείες, πάρκα, παιδικές χαρές, κήποι, δρόμοι, πεζοδρόμια είναι τόποι που τους μοιραζόμαστε και καθορίζουν την εικόνα της πόλης. Εκεί κυκλοφορούμε, συναντιόμαστε, επικοινωνούμε, διασκεδάζουμε, ξεκουραζόμαστε, αθλούμαστε, γιορτάζουμε αλλά και διαμαρτυρόμαστε. Εκεί πολλοί ασκούν εμπορικές και άλλες επαγγελματικές δραστηριότητες. Είναι χώροι συνδυασμένοι με τη ζωή μας που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης.

Στους χώρους αυτούς αποτυπώνεται η αισθητική και η ευαισθησία της κάθε εποχής. Αλλά και η πολιτική ζωή. Οι δημόσιοι χώροι, το μέγεθός τους και η διαμόρφωσή τους, ιστορικά έχουν σχέση με το πολίτευμα, καθώς και με το είδος των πολιτών που κάθε πολιτεία επιδιώκει. Ο δημόσιος χώρος, επομένως, και η λειτουργία του είναι, εν πολλοίς, καθρέφτης του πολιτεύματος. Ας φανταστούμε τις συζητήσεις στην Αρχαία Αγορά της Αθήνας, ας σκεφτούμε τις παρελάσεις στην Κόκκινη Πλατεία της Μόσχας... Από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα, βασιλιάδες, αυτοκράτορες, υπουργοί, δήμοι, όλοι οι αρμόδιοι φορείς, έδιναν ιδιαίτερη σημασία στη διαμόρφωση των δημόσιων ελεύθερων χώρων. Συναντάμε στην παγκόσμια ιστορία δημόσιους χώρους όπου οι κάτοικοι των πόλεων έδωσαν το δικό τους στίγμα· για παράδειγμα, η γωνιά του ομιλητή στο Χάιντ Πάρκ του Λονδίνου, η «Μικρή Βουλή» του Ζαππείου, η πλατεία «Κλαυθμώνος» που πήρε το όνομά της επειδή εκεί, μπροστά από το Υπουργείο Οικονομικών, μαζεύονταν οι απολυμένοι δημόσιοι υπάλληλοι μετά από κάθε εκλογική αναμέτρηση για να διαμαρτυρηθούν για την απόλυσή τους. Η αισθητική τους, η συντήρησή τους, ο συνολικός χαρακτήρας και το ύψος τους, έχει άμεση σχέση με τη συμπεριφορά των πολιτών μέσα σε αυτούς, τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Ο δημόσιος χώρος, με αυτή την έννοια, διαπαιδαγωγεί. Διαμορφώνει τους πολίτες, εμπνέει σεβασμό στα κοινά αγαθά και τη δημόσια ζωή ή, αντίθετα, ενθαρρύνει την αυθαιρεσία, την αντικοινωνική συμπεριφορά, ακόμα και την παραβατικότητα.

Οι πόλεις στις οποίες ζούμε σήμερα, όμως, είναι εντελώς διαφορετικές από εκείνες του παρελθόντος. Κάποτε ο δημόσιος χώρος ήταν η κεντρική πλατεία, ο κεντρικός δρόμος, η «δημοσιά», ή, στις νεότερες εκδοχές του, το βουλεβάρτο αλλά και η στοά (λ.χ., η χαρακτηριστική στοά στην πλατεία Λιστόν στην Κέρκυρα). Σήμερα ο δημόσιος χώρος είναι πλέγμα τόπων που παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία ως προς τη μορφή και τη χρήση τους. Σε αυτό το πλέγμα δημιουργείται η κοινότητα. Ο δημόσιος χώρος λειτουργεί στις τρεις διαστάσεις και διαμορφώνεται τόσο από τα κτήρια που τον περιβάλλουν και τα τριδιάστατα στοιχεία σε αυτόν (φωτιστικά, γλυπτά, δέντρα, κ.λπ.), όσο και από τους ίδιους τους ανθρώπους που τον χρησιμοποιούν και τον «ζουν» καθημερινά.

Πολλά και ποικίλα θέματα θέτει σήμερα ο δημόσιος χώρος των πόλεων: διαθεσιμότητα ελεύθερων χώρων πρασίνου, πλατείες, καθαριότητα, ασφάλεια, ποιότητα αέρα, θόρυβος, κυκλοφοριακό, προσβασιμότητα από ΑΜΕΑ, άστεγοι, αδέσποτα, κ.ά. Η έκφραση «ποιότητα ζωής στην πόλη» χρησιμοποιείται συχνά για να εκφράσει το σύνολο των καίριων αυτών ζητημάτων. Το αίτημα για βελτίωση της ποιότητας ζωής στις πόλεις διατυπώνεται διαρκώς.

Μιλώντας για τον δημόσιο χώρο στις πόλεις, αξίζει ιδιαίτερη αναφορά στις πλατείες, όπου και συχνά τοποθετούνται τα πιο σημαντικά γλυπτά της πόλης. Όταν ανακαλούμε τις αναμνήσεις μας από μια πόλη, συχνά σκεπτόμαστε τις πλατείες της (είναι αδύνατο να μιλήσεις για τη Ρώμη, λ.χ., και να μη φέρεις στο νου σου μια «piazza» της). Είτε εξαιτίας του μεγέθους είτε λόγω της θέσης τους στον αστικό ιστό, οι πλατείες αποτελούν εκτεταμένους χώρους με σαφές περίγραμμα, χωρίς να εξαρτώνται άμεσα από τα περιβάλλοντα κτήρια. Οι πλατείες είναι χώροι ανοιχτοί προς τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος. Η

φύση διεισδύει στο δομημένο περιβάλλον και ο περιπατητής στην πόλη προσανατολίζεται. Είναι αυτόνομες στον ιστό της πόλης, και συγχρόνως κομμάτι του.

«Δοχεία εν αναμονή περιεχομένου» έχουν χαρακτηριστεί οι πλατείες. Η αναμονή αυτή αποτελεί το δυναμικότερο χαρακτηριστικό τους. Μοιάζουν με υπαίθριο δωμάτιο, με κέλυφος έτοιμο να δεχτεί αυτό το «κάτι» που θα τους δώσει ταυτότητα, θα τους γεμίσει από δημόσια ζωή. Μια πλατεία είναι συνηθισμένος τόπος για να δώσουμε ραντεβού. Η χιουμοριστική ατάκα από τηλεοπτική σειρά «Πάμε πλατεία;» εκφράζει ίσως ανάγλυφα αυτόν τον «εν αναμονή» συμβάντων και νοήματος τόπο που είναι η πλατεία.

Οι πλατείες έχουν ιστορική μνήμη. Όταν ανατρέξει κανείς σε παγκόσμιο επίπεδο, διαπιστώνει ότι πολλές στιγμές της Ιστορίας αποτυπώθηκαν σε πλατείες. Εκεί έγιναν επαναστάσεις, εξεγέρσεις, στέψεις βασιλιάδων και άλλα σημαντικά γεγονότα, παράλληλα με την ιστορική εξέλιξη του ίδιου του χώρου της πλατείας. Όπως η πλατεία Συντάγματος που πήρε το όνομά της από την απαίτηση λαού και στρατιωτικής φρουράς να παραχωρηθεί Σύνταγμα από τον Όθωνα, το 1843, ή η πλατεία Τιεν Αν Μεν, στο Πεκίνο, η μεγαλύτερη πλατεία του κόσμου και σύμβολο του μαοϊκού καθεστώτος, που οι φοιτητές μετέτρεψαν σε σύμβολο διαμαρτυρίας και εξέγερσης.

Η δημόσια τέχνη

Τι ρόλο όμως παίζει η τέχνη στον δημόσιο χώρο; Συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής; Παλαιότερα ο «εξωραϊσμός» μιας πλατείας ταυτιζόταν με την τοποθέτηση διακοσμητικών στοιχείων, όπως σιντριβάνια ή αγάλματα, που δεν «συνομιλούν» κατ' ανάγκη με τον ευρύτερο χώρο. Η τέχνη, όμως, στον δημόσιο χώρο έχει ευρύτερη και βαθύτερη λειτουργία. Είναι συνυφασμένη με το παρελθόν και το παρόν μιας κοινότητας, και χτίζει την ταυτότητά της.

Η τέχνη στον δημόσιο χώρο είναι κυρίως αστικό φαινόμενο, μιας και η πόλη ήταν πάντα ο προνομιακός χώρος παραγωγής και προβολής της. Στην Αρχαιότητα, στον Μεσαίωνα και στους Νεότερους χρόνους, τα έργα τέχνης αποτελούσαν μέσο επιβολής και διάδοσης της εκάστοτε κυρίαρχης ιδεολογίας. Απευθύνονταν στον λαό και είχαν προβεβλημένη παρουσία στο δημόσιο χώρο. Στην περίπτωση των αιγυπτιακών, των αζτέκικων ναών και των πυραμίδων, η τέχνη χρησιμοποιήθηκε ως ένδειξη δύναμης απέναντι στον εχθρό, αλλά και ως ένδειξη ισχύος για τους ίδιους τους κατοίκους. Στην Αθήνα του Περικλή οι πολίτες έβλεπαν τον εαυτό τους, την ιστορία τους, να υμνείται στη ζωφόρο του Παρθενώνα. Στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία η τέχνη στον δημόσιο χώρο ενίσχυε τις διαδικασίες για την εξύμνηση προσωπικοτήτων, τη θεοποίηση, τη λατρεία. Αλλά ακόμα και στις πόλεις του Μεσαίωνα, η τέχνη ενέπνεε στον λαό θαυμασμό και υπερηφάνεια. Στους Νεότερους χρόνους, όταν η τέχνη εμπορευματοποιείται και αρχίζει να φιλοξενείται σε μουσεία και «ναούς τέχνης», το αίτημα για επιστροφή των έργων τέχνης στον δημόσιο χώρο, στον λαό, γίνεται επιτακτικό.

Η υπαίθρια γλυπτική, με διάφορα σχήματα και μεγέθη, μικρής κλίμακας ή μνημειακή, είναι τοποθετημένη σε πάρκα, σε πλατείες, σε πεζοδρόμους, σε νησίδες δρόμων, μπροστά από σημαντικά κτήρια, σε κυκλικούς κόμβους και άλλα σημεία της πόλης. Μπορεί να έχει τη μορφή αγάλματος, προτομής ή ανδριάντα, μνημείου ή αναθηματικής στήλης, προκειμένου να θυμίζει ένα πρόσωπο ή ένα γεγονός, ιστορικό ή μυθολογικό. Μπορεί να έχει τη μορφή σύνθεσης συμβολικής, ρεαλιστικής ή αφηρημένης. Μπορεί να αναπαριστά κάποιο ζώο, ή κάποια σκηνή, ή κάποια έννοια, όπως τα γλυπτά *Νίκη* του Κυριάκου Καμπαδάκη και *Μαζικοποίηση* του Γιώργου Λάμπρου. Μπορεί να είναι έργο διακοσμητικό ή χρηστικό, όπως το σιντριβάνι της πλατείας Αμερικής.

Βρίσκεται σε συνεχή διάλογο με τη βροχή, με τον ήλιο, τον αέρα, μπορεί να συνομιλεί με τα φυτά, το νερό, το φως. Μπορεί να είναι κρυμμένο μέσα στο πράσινο περιμένοντας

Εικ. 4. Σιντριβάνι, *Θωμάς Θωμόπουλος. Πλατεία Αμερικής*

Εικ. 5. Νίκη, *Κυριάκος Καμπαδάκης. Πλατεία Δικαιοσύνης*

Εικ. 6. Μαζικοποίηση, *Γιώργος Λάμπρου. Πάρκο Ριζάρη*

κάποιον να τα ανακαλύψει. Μπορεί να έχει κίνηση, να παράγει ήχους, να αλληλεπιδρά με πηγές φωτός.

Η δημόσια τέχνη δεν εξαντλείται στον ανδριάντα ή την προτομή. Αξίζει να μελετηθούν γλυπτά που δεν εικονίζουν συγκεκριμένες μορφές. Μπορεί να είναι έργα αφηρημένης τέχνης, όπως, λ.χ., το γλυπτό του Γ. Ζογγολόπουλου που κοσμεί τον χώρο έξω από την ΔΕΘ (και προκάλεσε μεγάλες αντιδράσεις όταν τοποθετήθηκε εκεί το 1966). Μοιάζει με πύργο από μεταλλικά στοιχεία, τοποθετημένα το ένα πάνω στο άλλο (φωτογραφία του έργου στο http://www.zongolopoulos.gr/media/1114/sgr3.jpg?anchor=center&mode=crop&height=482&rnd=131249926260000000). Για τον καλλιτέχνη, εικονίζει τη *Νίκη της Σαμοθράκης*.

Αντίστοιχα, το *Πεντάκυκλο* του Ζογγολόπουλου, στην πλατεία Ομονοίας, είναι ανεικονικό έργο τέχνης. Το γλυπτό, αν και δεν είναι ολοκληρωμένο, αφού το στοιχείο του νερού που θα του έδινε κίνηση δεν έχει εγκατασταθεί, έχει σαφές και ξεκάθαρο νόημα χάρη στο γνωστό θέμα των πέντε κύκλων που συμβολίζουν τις πέντε ηπείρους. Είναι θέμα που ταιριάζει στην πολυεθνικότητα της πλατείας. Ωστόσο, έχουν διατυπωθεί και αντιρρήσεις. Αν και ο καλλιτέχνης καινοτόμησε με τη χρήση του ανοξείδωτου χάλυβα, υλικό που από μόνο του προσδίδει ταυτότητα στο γλυπτό, η ίδια η μορφή του, κατά μία άποψη, το «ακυρώνει». Η διάτρητη κατασκευή χάνεται στο οπτικό χάος που περιβάλλει την πλατεία.

Έργα τέχνης αφηρημένα ή που έχουν έντονα αφαιρετικά στοιχεία (λ.χ., ο *Δρομέας* του Κ. Βαρώτσου), προσφέρονται για παρατηρήσεις που αφορούν τη φόρμα, το υλικό, τους άξονες, τους όγκους, τα κενά, τα σχήματα, την υφή του γλυπτού. Δίνουν πολύ καλή

Εικ. 7. Πεντάκυκλο, *Γιώργος Ζογγολόπουλος. Πλατεία Ομονοίας*

Εικ. 8. Δρομέας, *Κώστας Βαρώτσος. Λεωφόρος Βασιλίσσης Σοφίας*

ευκαιρία για την καλλιέργεια της ικανότητας πρόσληψης ενός έργου τέχνης μέσω της μορφής του, και όχι μόνο μέσω του περιεχομένου, του θέματός του.

Ένα έργο μπορεί σε άλλους να αρέσει και σε άλλους όχι. Ο καθένας μπορεί να βλέπει σε αυτό κάτι διαφορετικό. Όταν το έργο τοποθετείται σε δημόσιο χώρο, οι φωνές αμφισβήτησης γίνονται εντονότερες. Ένα πολύκροτο παράδειγμα για τη σχέση χώρου και αντικείμενου τέχνης, από τα πιο πολυσυζητημένα στην ιστορία της τέχνης στον δημόσιο χώρο, αποτελεί το έργο του Richard Serra *Tilted Arc*, ένα μεγάλων διαστάσεων μεταλλικό τόξο που τοποθετήθηκε στη Federal Plaza της Νέας Υόρκης και «διχοτόμησε» την πλατεία. Οι αντιδράσεις των πολιτών, οι οποίοι με την εμφάνιση του γλυπτού ένιωσαν πως αλλοτριώνονταν οι αρχικές λειτουργίες της πλατείας και χανόταν η καθημερινή χρήση της, οδήγησαν σε δικαστική διαμάχη μεταξύ του καλλιτέχνη και της πολιτείας, η οποία και όρισε την τελική απομάκρυνση του έργου από τον χώρο (Κανελλόπουλου, 2018). Στην Αθήνα το γλυπτό του Γρηγόρη Ζευγώλη *Εύα*, μεταφέρθηκε από την πλατεία Ροστάν, το 1972, στην πλατεία Κυψέλης μετά από αντιδράσεις των κατοίκων ότι η γυμνή μορφή προκαλούσε σκανδαλισμό. Το έργο επανατοποθετήθηκε στην πλατεία Ροστάν το 1995 μετά από αίτημα του πολιτιστικού συλλόγου της περιοχής προς τον δήμο Αθηναίων (Κανελλόπουλου, 2018)[3].

Ένα έργο τέχνης μπορεί να είναι λειτουργικό, όπως ένα γλυπτό παγκάκι σε ένα πάρκο, ή να ικανοποιεί την όραση και την ακοή, όπως ένα σιντριβάνι σε μια πλατεία. Οι Αγγλοσάξονες χρησιμοποιούν τον όρο «street furniture» (έπιπλα δρόμου) για να περιγράψουν τα παγκάκια, τους φανοστάτες, τους τηλεφωνικούς θαλάμους και άλλα τέτοια στοιχεία του δημόσιου χώρου που μπορεί να είναι τέχνη.

3 Περισσότερα στοιχεία για το θέμα στο Κανελλόπουλου, Χ. (11/01/2018). Η ιστορία πίσω από τα δημόσια γλυπτά που δίχασαν την Αθήνα. *HuffPost Greece*. Διαθέσιμο στο http://www.huffingtonpost.gr/entry/i-glyptiki-sti-dimosia-zoi_gr_5a570cdbe4b03bc4d03e158e.

Στους συνδέσμους που ακολουθούν μπορεί κανείς να δει μερικά παραδείγματα.

- *Κατσίκες*, έργο της Ναταλίας Μελά, στον κήπο του Προεδρικού Μεγάρου, διαθέσιμο στο https://glypto.files.wordpress.com/2010/04/img_7163.jpg
- Από την έκθεση *Terrapolis* του NEON στη Γαλλική Σχολή, *Ιπποπόταμος από άμμο*, των Jennifer Allora και Guillermo Calzadilla, διαθέσιμο στο http://neon.org.gr/wp-content/uploads/2016/02/IMG_7817.jpg και *Μπρούντζινη κολοκύθα*, έργο της Yayoi Kusama, διαθέσιμο στο http://neon.org.gr/wp-content/uploads/2016/02/IMG_0505.jpg
- *Παγκάκι*, έργο της Zaha Hadid, διαθέσιμο στο https://goo.gl/XEimvR
- *Παγκάκι*, έργο του Γιάννη Γαΐτη στο Μετρό, Σταθμός Λαρίσης, διαθέσιμο στο https://goo.gl/xQZZW2
- *Charybdis* (Χάρυβδη), έργο του William Pye, στο Σάντερνλαντ της Αγγλίας, διαθέσιμο στο http://www.williampye.com/images/2276.jpg. Το έργο έχει δημιουργηθεί με την κυκλική κίνηση νερού με μορφή δίνης, σε ακρυλικό κύλινδρο.
- *Αιολικά Σινιάλα*, έργο του Τάκι (Takis), έξω από το Μουσείο Μπενάκη, στην οδό Πειραιώς, διαθέσιμο στο https://glypto.wordpress.com/2011/11/26/%CF%84%CE%AC%CE%BA%CE%B9%CF%82/. Το έργο κινείται με τη δύναμη του αέρα.
- *The Singing Tree* (Το δέντρο που τραγουδά), έργο των Άννα Λιού και Μάικ Τόνκιν, στην Αγγλία, διαθέσιμο στο https://vimeo.com/30184260. Το γλυπτό παράγει μουσική με την επίδραση του αέρα.
- *Wave Organ* (Όργανο κύματος), των Peter Richards και George Gonzales, στο Σαν Φρανσίσκο. Αποτελείται από 25 σωλήνες εκκλησιαστικού οργάνου από PVC και σκυρόδεμα που βρίσκονται σε διάφορα ύψη, με το κάτω άκρο τους να εκτείνεται στη θάλασσα. Ένας συνδυασμός της παλίρροιας και των κυμάτων σπρώχνει τον αέρα μέσα και έξω από τους σωλήνες, παράγοντας ήχους. Διαθέσιμο στο https://www.youtube.com/watch?v=7uux2HSuLQQ.

και κάτι ακόμα...
Εξηγώντας την έννοια της αφαίρεσης: Το έργο δεν φαίνεται να απεικονίζει κάτι από την φυσική πραγματικότητα. Αναφέρεται όμως με ένα αφηρημένο τρόπο σε μια ιδέα, ένα γεγονός ή ένα πρόσωπο. Μοιάζει σαν ο καλλιτέχνης να έχει «αφαιρέσει» τα στοιχεία που το κάνουν να αναπαριστά μια γνωστή συγκεκριμένη μορφή, το έχει δημιουργήσει σύμφωνα με το νόημα που αυτός δίνει στο θέμα. Κάθε άνθρωπος μπορεί να δώσει στο έργο τη δική του ερμηνεία, ανάλογα με τις εμπειρίες (βλ. σελ. 75, το έργο *Θησέας* της Σοφίας Βάρη-Μποτέρο).

Κάθε δημόσιο γλυπτό έχει να πει πολλές ιστορίες. Αυτήν για την οποία κατασκευάστηκε, το πώς, το πότε και το γιατί τοποθετήθηκε στη θέση που βρίσκεται· έχει ακόμα να πει την ιστορία της φροντίδας ή της εγκατάλειψής του που αποτελεί συχνά μια αντανάκλαση του πώς εξελίχθηκε η κοινότητα γύρω του.

Δυστυχώς τα υπαίθρια γλυπτά είναι ευάλωτα στους βανδαλισμούς, τις καιρικές συνθήκες, την υποβάθμιση από τη ρύπανση, την έλλειψη συντήρησης, τα ατυχήματα και έτσι κάποιες φορές χρειάζεται να αποσυρθούν και να σταματήσουν να διηγούνται τις ιστορίες τους. Η δημόσια τέχνη είναι τέχνη κυρίως κατόπιν παραγγελίας, έχει πληρωθεί από το κράτος. Κάθε χώρος έχει τη δική του ιστορία, τον δικό του πολιτισμό· δεν είναι λευκή σελίδα για τον καλλιτέχνη που καλείται να δημιουργήσει σε αυτόν. Εξάλλου από τη στιγμή που τοποθετείται στο δημόσιο χώρο παύει να είναι ένα πλαστικό αντικείμενο, γίνεται αντιληπτό

και «δουλεύει» μέσα στον χώρο όπου βρίσκεται. Δεν μπορεί να μετακινηθεί ή να πωληθεί όπως συμβαίνει με τα έργα στις γκαλερί.

Η ενσωμάτωση της δημόσιας τέχνης σε ένα συγκεκριμένο χώρο εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το πώς τη δέχονται οι πολίτες. Αυτή είναι η κοινωνική διάσταση της τέχνης. Άλλοι βλέπουν το έργο σαν μεμονωμένο αντικείμενο και το αξιολογούν ανάλογα, και άλλοι το κρίνουν συγκριτικά με το περιβάλλον. Άλλοι «αγάλλονται» με παραστατικές μορφές τέχνης και άλλοι με πιο αφαιρετικές. Επίσης, οι ιδεολογικές, ιστορικές και πολιτικές συνδηλώσεις ενός έργου τέχνης στον δημόσιο χώρο είναι διαφορετικές για τον καθένα μας. Το κοινό έχει την τελευταία λέξη, δίνοντας στον καλλιτέχνη και το έργο τη θέση του στον χρόνο αλλά και στην ιστορία.

Σε κάθε περίπτωση, διευρύνοντας το βλέμμα από το υπαίθριο γλυπτό, στο δημόσιο έργο τέχνης και στον ευρύτερο δημόσιο χώρο, ο παιδαγωγός μπορεί να ασκήσει τους εκπαιδευόμενους όχι μόνο στην αισθητική και την ιστορία της πόλης αλλά και στην έννοια της ιδιότητας του πολίτη. Οι μαθητές[4] μαθαίνουν να αξιολογούν, να υπερασπίζονται και να προστατεύουν τον δημόσιο χώρο, να τον θεωρούν δικαίωμά τους, να δρουν για τη βελτίωσή του και να διεκδικούν την υψηλή ποιότητά του.

και κάτι ακόμα...
Περισσότερα στοιχεία για τις πλατείες, τη σημειολογία τους και τη δημόσια τέχνη στη διάλεξη των Αικατερίνης Κολιγιάννη και Ελευθερίας Παπασταματάκη, στην Αρχιτεκτονική Σχολή του ΕΜΠ, με θέμα «Το γλυπτό στην πλατεία: το παράδειγμα των πλατειών της Αθήνας», 2008, διαθέσιμη στο http://www.arch.ntua.gr/project/2317 και http://courses.arch.ntua.gr/fsr/124033/2_dialeksi_doc_bbFINAL.pdf. Η διάλεξη αυτή αποτελεί βασική πηγή αυτής της ενότητας.

Μνημείο και μνήμη

Κάποτε η γλυπτική ήταν για τους θνητούς μέσο επιβίωσης, τεκμήριο ότι έζησαν, υπόσχεση ότι η μνήμη τους παραμένει.

Γιάννης Παππάς, γλύπτης

Το μνημείο είναι μια κατασκευή, κυρίως αρχιτεκτονική ή γλυπτή, που δημιουργήθηκε για να τιμά και να κρατά στη μνήμη των ανθρώπων κάποιο πρόσωπο ή γεγονός.

Δεν είναι, όμως, μόνο αυτό. Μνημείο χαρακτηρίζεται επίσης κάθε κτήριο που θεωρείται αξιόλογο από άποψη αρχαιολογική, ιστορική ή αισθητική, καθώς και κάθε αξιόλογο ανθρώπινο δημιούργημα που διακρίνεται ανάμεσα στα όμοια ή στα σύγχρονά του και εντυπωσιάζει. Γενικότερα, στην έννοια του μνημείου περιλαμβάνεται και κάθε δείγμα της ανθρώπινης δραστηριότητας που διασώθηκε από προηγούμενες εποχές (ιστορικό μνημείο).

Πηγή: Λεξικό της Κοινής Ελληνικής, Πύλη για την ελληνική γλώσσα, διαθέσιμο στο https://goo.gl/o5rfx5.

4 Στο εξής η λέξη μαθητής αναφέρεται σε μαθητές και μαθήτριες και η λέξη εκπαιδευτικός σε εκπαιδευτικούς και των δύο φύλων. Το αρσενικό γραμματικό γένος χρησιμοποιείται αποκλειστικά για πρακτικούς λόγους.

και κάτι ακόμα...
Αναλυτικός ορισμός του μνημείου για παιδιά και παραπομπή σε σχετικές ιστοσελίδες στον ιστότοπο του Υπουργείου Πολιτισμού *Ακολούθησε τον Οδυσσέα*, διαθέσιμος στο https://goo.gl/QqZVKq.

Εικ. 9. *57ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών*

Εικ. 10. Ελευθέριος Βενιζέλος, *Γιάννης Παππάς. Πάρκο Ελευθερίας*

Μέρος Β΄

Σχεδιασμός των φάσεων του προγράμματος και προτάσεις δραστηριοτήτων

Μεθοδολογικές κατευθύνσεις

Η υπαίθρια γλυπτική προσφέρεται για διαθεματική προσέγγιση, αφού αποτελεί πεδίο όπου συναντώνται διαφορετικές επιστήμες. Συμπυκνώνει την ιστορία, την αρχιτεκτονική, την πολεοδομία, τις φυσικές επιστήμες, την τεχνολογία, ακόμα και τη γλώσσα, την κοινωνιολογία και την πολιτική. Και βέβαια, την τέχνη.

Ο εκπαιδευτικός υποστηρίζει τους μαθητές να κατευθύνουν το βλέμμα τους από τη μεγάλη εικόνα στις λεπτομέρειες του γλυπτού ή μνημείου, να εστιάσουν σε αυτές κι ύστερα να κάνουν ένα βήμα πίσω, ξαναβλέποντας το σύνολο· στη συνέχεια να κατευθύνουν το βλέμμα στον περιβάλλοντα χώρο, την πλατεία, τον δημόσιο χώρο και τη λειτουργία του, την πόλη.
Καλούνται να εξετάσουν τα γλυπτά και τα μνημεία από πλευράς:

(α) μορφής και αισθητικής
(β) εννοιολογικού περιεχομένου και ως αποτύπωση μνήμης
(γ) θέσης (στοιχεία πολεοδομίας) και ως τοπόσημα
(δ) θεσμικού πλαισίου, δηλαδή του ρόλου των αρμόδιων αρχών και του πολίτη στην τοποθέτησή τους, τη χρήση τους και τη συντήρησή τους.

Μια ενδεικτική πορεία ανάπτυξης του εκπαιδευτικού προγράμματος «Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία», σύμφωνα με τη μεθοδολογία της συστημικής προσέγγισης, ακολουθεί τέσσερεις φάσεις:

- Στην 1η φάση (Ανάκληση βιωμάτων) οι μαθητές αναφέρονται στα βιώματά τους σχετικά με γλυπτά και μνημεία και προσεγγίζουν την έννοια και τις διαστάσεις της γλυπτικής.
- Στη 2η φάση (Έρευνα) ερευνούν υπαίθρια γλυπτά και μνημεία στη γειτονιά και στο ιστορικό κέντρο, καθώς και τη σχέση τους με την πόλη και την ιστορία της.
- Στην 3η φάση (Θεσμοί) μελετούν τους θεσμούς οι οποίοι αποφασίζουν για τα υπαίθρια γλυπτά και γενικότερα τα μνημεία, σε επίπεδο τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο.
- Στην 4η φάση (Κριτική και δράση) επεξεργάζονται κριτικά ερωτήματα σχετικά με τους θεσμούς και την πολιτική που αυτοί εφαρμόζουν για την ανάδειξη και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και του δημόσιου χώρου. Σταδιακά, με αυτοκριτική διάθεση, εξετάζουν τις δικές τους στάσεις και ενέργειες.

Με την ολοκλήρωση των τεσσάρων φάσεων, οι μαθητές, μέσα από ποικίλες δραστηριότητες, έχουν αποκτήσει γνώσεις και δεξιότητες ώστε να μπορούν, ως ενεργοί πολίτες, να σχεδιάσουν και να υλοποιήσουν τα δικά τους σχέδια δράσης (πρωτοβουλίες για την προστασία χώρων και μνημείων, την προβολή τους, υιοθεσία, δημοσιοποίηση των προβλημάτων και προτάσεις για λύση τους, κ.ά.).

Θεωρώντας ότι είναι δυναμικά εργαλεία και σημαντικά στην ανάπτυξη του προγράμματος αφενός ο «χάρτης» της εξέλιξής του, αφετέρου η χρήση τα οπτικοακουστικών μέσων, παρουσιάζονται πριν την ανάλυση των τεσσάρων φάσεων και τις προτάσεις για δραστηριότητες.

Ένας εξελισσόμενος χάρτης

Προτείνεται καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος να υπάρξει διακριτή γωνιά στην τάξη όπου θα αναρτώνται οι εργασίες των μαθητών καθώς αυτές εξελίσσονται, οι εικαστικές δημιουργίες, οι φωτογραφίες, τα κείμενα, οι βιωματικοί χάρτες που θα προκύψουν από την έρευνα και την αποτύπωση στη γειτονιά και την πόλη. Μπορεί να ετοιμαστεί μια βάση από χαρτί του μέτρου ή από λινάτσα, και όσα υλικά σταδιακά αναρτώνται να συνδέονται μεταξύ τους με χρωματιστές γραμμές ή νήματα ή λέξεις, ώστε να προκύπτει ένα εικαστικά ενδιαφέρον αποτέλεσμα. Τα παιδιά μπορούν να επιστρέφουν και να συμπληρώνουν νέα στοιχεία, να κάνουν καινούριες συνδέσεις.

Το εποπτικό αυτό υλικό, εμπλουτισμένο από φυλλάδια, άρθρα, έντυπα φορέων με τους οποίους θα έρθουν σε επαφή οι μαθητές, θα τους δώσει τη δυνατότητα να παρακολουθούν την εξέλιξη του προγράμματος, να έχουν στη διάθεσή τους το σύνολο της δουλειάς τους, να κάνουν συνδυασμούς, να αναστοχάζονται κριτικά και να διατυπώνουν σκέψεις και συμπεράσματα για πληροφορίες και για ερευνητικά δεδομένα που θα έχουν συλλέξει οι ίδιοι.

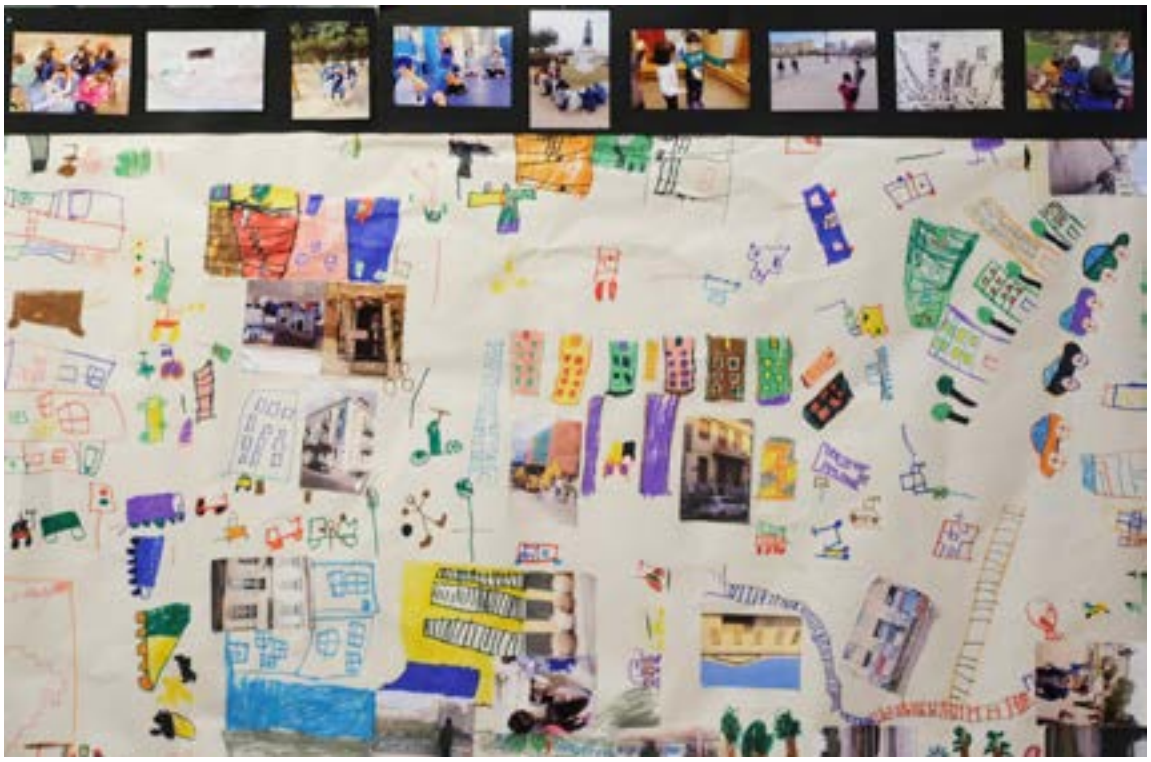

Εικ. 11. *Έργο του 84ου Νηπιαγωγείου Αθηνών*

Οπτικοακουστικά μέσα: τρόπος επαφής των νέων με την πολιτιστική τους κληρονομιά

Μαρία Λεωνίδα, Σκηνοθέτης, υπεύθυνη Προγραμμάτων, Καρπός, Κέντρο Εκπαίδευσης και Διαπολιτισμικής Επικοινωνίας

Βρισκόμαστε ακόμα στην αυγή της ψηφιακής εποχής: οι προβλέψεις για την πορεία της τεχνολογίας αφθονούν, αλλά αυτό που θα παίξει ρόλο είναι το τι κάνουν οι άνθρωποι με την τεχνολογία.

Carry Bazalguette, 2007

Ως υπεύθυνη Εκπαίδευσης του British Film Institute, η C. Bazalguette διατύπωσε αρκετά νωρίς τη σημασία του περιεχομένου που ακόμα ισχύει. Ας μην ξεχνάμε πως μόλις το 2007 παρουσιάζεται το πρώτο i-phone ενώ το Youtube είχε εμφανιστεί ενάμιση χρόνο νωρίτερα. Σήμερα, μια σύγχρονη εκπαίδευση που αξιοποιεί τα μέσα επικοινωνίας σίγουρα μπορεί να αντλήσει έμπνευση και από τα δύο αυτά μέσα: τις έξυπνες συσκευές και τον διαμοιρασμό ιστοριών μέσω εικόνων και βίντεο. Γιατί όμως ανατρέχουμε σε αυτά;

Μια σύνθετη γλώσσα

Ακόμα και ένα πολύ μικρό αντικείμενο, δείγμα του πολιτισμού μας, κρύβει ιστορίες και πτυχές που μπορούμε να προσεγγίσουμε με πολλαπλό τρόπο: γνωστικό αλλά και συναισθηματικό, οπτικό αλλά και λεκτικό, ρεαλιστικό αλλά και διαισθητικό. Ένα έργο που συνδυάζει εικόνες, λέξεις και ήχους μπορεί να εμπλέξει τους νέους σε ζητήματα της πολιτιστικής κληρονομιάς που τα περιβάλλει γιατί συνδυάζει τη συνθετική σκέψη και ένα φάσμα γνώσεων και δεξιοτήτων με την δική τους οπτική γωνία πάνω στον κόσμο τους.

Ας μην ξεχνάμε ότι η οπτικοακουστική έκφραση αποτελεί ένα εναλλακτικό σύστημα επικοινωνίας παράλληλο με την προφορική επικοινωνία και τη γραπτή γλώσσα. Προσφέρει μια μεγάλη ποικιλία σε τρόπους αναπαράστασης που βασίζονται μεν στην κινηματογραφική γλώσσα, αλλά έχουν πολλαπλασιαστεί λόγω της άνθησης όλων των ειδών αφήγησης με εικόνες και βίντεο: από το ντοκιμαντέρ και το ρεπορτάζ, στο βίντεο κλιπ και τις ταινίες με υπόθεση μέχρι τα σήριαλ ευρείας κατανάλωσης και τα βιντεοπαιχνίδια. Αυτή η οπτικοακουστική έκφραση είχε και έχει ακόμα μεγαλύτερη δυναμική στην άμεση διάχυση μηνυμάτων κυρίως λόγω της μη λεκτικής και συμβολικής αξίας της εικόνας. Ακόμα, η ανάπτυξη των Εφαρμογών (Apps) και των φορητών συσκευών έχει διαμορφώσει νέους τρόπους επικοινωνίας και παρουσίασης των σκέψεων και των συναισθημάτων μας. Επιπλέον η εμπειρική γνώση των νέων στα ψηφιακά μέσα είναι εκτεταμένη, τόσο κοινωνικά όσο και γεωγραφικά, οπότε στην ουσία δεν υπάρχουν πια διακρίσεις ως προς την πρόσβαση στα μέσα.

Φωτογραφία στο πεδίο και επεξεργασία

Η δυνατότητά μας να εστιάσουμε τη δημιουργικότητα των νέων είναι δυνατή μέσω δομημένων, σύντομων δραστηριοτήτων, κάθε μία από τις οποίες θα επικεντρώνει την προσοχή τους σε συγκεκριμένες πτυχές τόσο του επιλεγμένου πολιτισμικού θέματος όσο και της έκφρασης μέσω εικόνας και ήχου. Οι οπτικοακουστικές δραστηριότητες μπορούν δηλαδή να αποτελέσουν μέρος μιας ευρύτερης διαδικασίας που συνοδεύει την εξερεύνηση πολιτιστικών θεμάτων.

Συγκεκριμένα, η φωτογραφική προσέγγιση ενός μνημείου που συχνά είναι και η πρώτη επαφή με αυτό, δημιουργεί αυτόματα κάποια ερωτήματα που μπορούν να τεθούν σε μια

άμεση συζήτηση: «Από που να σταθώ να το δω, μήπως εγώ βλέπω κάτι που δεν έχουν δει οι άλλοι, έχω δει κάτι παρόμοιο;». Και επειδή αυτά τα ερωτήματα διατυπώνονται παράλληλα με το ευρύτερο «Τι είναι αυτό και γιατί βρίσκεται εδώ;» μπορούμε άμεσα να αρχίσουμε να δίνουμε απαντήσεις και εκδοχές με μερικά απλά μέσα.

1. Ψηφιακό κολάζ

Με περισσότερο ή λιγότερο αφηγηματικό χαρακτήρα στήνουμε ένα κολάζ εικόνων σε μια σελίδα. Η επιλογή των φωτογραφιών θα καθοδηγηθεί από την επιλογή θεματικής που, είτε θα έχει προηγηθεί, είτε θα προκύψει με την εξέταση όλων των φωτογραφιών που θα συλλεγούν στην επίσκεψη. Το κολλάζ με τη χρήση φορητής συσκευής (με δωρεάν εφαρμογές όπως το PicCollage ή το PhotoCollage) είναι ένα εύκολο και γρήγορο, ατομικό ή ομαδικό (2-4 άτομα) έργο, που λειτουργεί ως καταγραφή της πρώτης εντύπωσης από ένα χώρο ή μια έννοια.

Σημαντικό είναι, αφού περιεργαστούμε το μνημείο, να σκεφτούμε ένα τίτλο που θα χαρακτηρίσει τις επιλογές μας ή να προσπαθήσουμε, με την οπτική γωνία που θα διαλέξουμε, να κάνουμε σαφή τη ματιά μας στο θεατή. Π.χ. αν αυτό που μας εντυπωσίασε ήταν οι λεπτομερείς πτυχώσεις ή τα στοιχεία βανδαλισμού ή η σχέση του μνημείου με τον άμεσο περιβάλλοντα χώρο, το κολάζ αποκτά χαρακτήρα μόνο αν επικεντρώσουμε σε ένα από αυτά τα στοιχεία. Αν όμως μια ομάδα θέλει να εκφράσει την πολυφωνία της, μπορεί να βρει δυνατές λεπτομέρειες, μια από κάθε θεματική, και τότε, το κολάζ να λειτουργεί ως σύνοψη όλων όσων τράβηξαν το ενδιαφέρον τους. Π.χ. κάθε άτομο μπορεί να συνεισφέρει με μία, την «καλύτερη» φωτογραφία του.

2. Φωτοκόμικς, βίντεο

Αν η ομάδα θέλει να φανταστεί μια μικρή ιστορία γύρω από το μνημείο και να εισάγει τους δικούς της πρωταγωνιστές, η φόρμα του φωτοκόμικ προσφέρεται γιατί βάζει τους μαθητές τόσο στο ρόλο των ηθοποιών, όσο και στο ρόλο των σκηνοθετών και σεναριογράφων. Με το γνωστό σε όλους ύφος των κόμικ, όπου τα συννεφάκια δίνουν στους χαρακτήρες την ευκαιρία να μιλήσουν ή να σκεφτούν «δυνατά», μπορούμε να πούμε πολλών ειδών ιστορίες. Σημαντικό είναι να κρατήσουμε το σύνολο των καρέ, των φωτογραφιών δηλαδή, περιορισμένο. Συστήνουμε 12-15 που χωράνε σε 2 σελίδες μεγέθους Α4. (Πλήρεις οδηγίες στο http://www.karposontheweb.org/your-activities/, «Πώς να φτιάξετε Φωτοκόμικ».)

Σχόλιο 1: Και οι δύο μορφές μπορούν να δείχνουν την καταγραφή μιας δράσης, ένα αυτόνομο έργο ή το προσχέδιο για ένα μεγαλύτερο οπτικοακουστικό έργο.

Σχόλιο 2: Αν προχωρήσουμε σε κινούμενη εικόνα, τα 3-5’ είναι ένας ιδανικός στόχος ώστε να ισορροπήσουμε περιεχόμενο, ροή και συνέπεια στο θέμα και την ανάπτυξή του. Ιδανικά η ιστορία για το βίντεό μας θα πρέπει μπορεί να συνοψισθεί σε 10 γραμμές κειμένου.

1η φάση

Εμείς και τα υπαίθρια γλυπτά και μνημεία

Γλυπτική και βιωματικές εμπειρίες

Υλικά: φωτογραφίες διαφορετικών γλυπτών (προτομή, ανδριάντας, σύμπλεγμα, σύνθεση, κ.ά. Βλέπε σχετικές φωτογραφίες στον *οδηγό* και τους συνδέσμους)

➢ Ο εκπαιδευτικός ξεκινά τη συζήτηση με τα παιδιά για τη γλυπτική και τα γλυπτά.

Ενδεικτικές ερωτήσεις (ανάλογα με την ηλικία των μαθητών)

- Ποιος θυμάται ένα άγαλμα που έχει δει; Τι απεικονίζει; Πού βρίσκεται; Μπορείς να το αναπαραστήσεις;
- Από τι υλικό είναι φτιαγμένο;
- Γιατί να το έφτιαξαν; Καταγράψτε τις ιδέες σας.
- Τι μπορεί να σημαίνει η λέξη άγαλμα; (Μπορεί να γίνει συσχετισμός με τη λέξη «αγαλλίαση», τον στίχο από τα κάλαντα «οι ουρανοί αγάλλονται», «χαίρεσθε και αγαλλιάσθε»).
- Πώς ονομάζεται αυτός που φτιάχνει αγάλματα;
- Μπορείτε να σκεφτείτε γιατί η τέχνη του ονομάζεται γλυπτική;
- Εκτός από ανθρώπους τι άλλο μπορεί να αναπαριστά ένα γλυπτό;
- Αν έχετε επισκεφθεί το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, το Μουσείο της Ακρόπολης ή άλλο μουσείο, θυμηθείτε ένα άγαλμα που σας εντυπωσίασε. Πού μπορεί να βρισκόταν πριν μπει στο μουσείο; Καταγράψτε τις ιδέες σας.

➢ Αν υπάρχει κάποιο γλυπτό στην αυλή του σχολείου ή στον σχολικό χώρο ευρύτερα, π.χ. στο γραφείο του διευθυντή, οι μαθητές κάνουν μια μικρή έρευνα γι' αυτό.

Εναλλακτικά

Παίζουν το παιχνίδι «Αγαλματάκια ακούνητα, αμίλητα, αγέλαστα» (βλ. Δραστηριότητες και θεματικές διαδρομές, σελ. 62). Με αφορμή όσα αισθάνθηκαν και σκέφτηκαν μέσα από το παιχνίδι, ξεκινά η συζήτηση.

➢ Στη συνέχεια ο εκπαιδευτικός και οι μαθητές συζητούν για γλυπτά δημόσιου χώρου που γνωρίζουν.

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Θυμάστε ένα άγαλμα ή γλυπτό που έχετε δει στη γειτονιά σας, σε μια πλατεία, σε ένα πάρκο, στην πόλη;
- Γιατί νομίζετε ότι βρίσκεται εκεί;
- Σε τι κατάσταση βρίσκεται; Έχετε παρατηρήσει κάποια προβλήματα;
- Εσύ πού θα τοποθετούσες ένα γλυπτό; Πώς το σκέφτηκες;
- Μπορεί να δούμε ένα αρχαίο άγαλμα έξω στην πόλη ή ένα σύγχρονο άγαλμα σε ένα μουσείο; Καταγράψτε τις σκέψεις σας.
- Ποιο είναι το πιο παλιό άγαλμα που έχετε δει;

- Πότε φαντάζεστε ότι έφτιαξε για πρώτη φορά ο άνθρωπος άγαλμα;
- Για ποιο λόγο να ένιωσε την ανάγκη να το φτιάξει;
- Από τι υλικό φαντάζεστε ότι το έφτιαξε;
- Εσείς έχετε φτιάξει κάτι που θα το θεωρούσατε γλυπτό; (Από άμμο στην παραλία, από πλαστελίνη, από πηλό ή άλλο υλικό)

➢ Η σχολική ομάδα καταγράφει τα γλυπτά που έχουν δει τα μέλη της. Αξιοποιώντας την καταγραφή και οπτικό υλικό, ο εκπαιδευτικός βοηθά τους μαθητές να γνωρίσουν τι είναι άγαλμα, γλυπτό, σύμπλεγμα, προτομή, κ.λπ. και να κατηγοριοποιήσουν τις φωτογραφίες. Η δραστηριότητα αυτή, ειδικότερα με τα μικρότερα παιδιά, μπορεί να γίνει και αργότερα, έπειτα από επίσκεψη σε ένα μουσείο ή μια γλυπτοθήκη.

➢ Προτείνεται να φέρουν οι μαθητές:
- Βιβλία, καρτ ποστάλ, φωτογραφίες που εικονίζουν αγάλματα, γλυπτά δημόσιου χώρου και μνημεία
- Γλυπτά που μπορεί να υπάρχουν στο σπίτι (ενθύμια, μπιμπελό, δώρα).

➢ Στη συνέχεια οι μαθητές αποτυπώνουν σε χαρτόνι ανά ομάδα τις βιωματικές τους

Εικ. 12. *73ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών*

Εικ. 13. *31ο Νηπιαγωγείο Αθηνών*

εμπειρίες σχετικά με τα γλυπτά, με σχέδια, σκέψεις, συναισθήματα. Η πρώτη αυτή σύνθεση θα εμπλουτίζεται κάθε φορά που η ομάδα θα πραγματοποιεί δραστηριότητες στο πλαίσιο του προγράμματος, καθώς και από τις νέες ατομικές εμπειρίες τους, οι οποίες θα τους βοηθούν να παρατηρούν πλέον προσεκτικά τα γλυπτά που συναντούν. Κάθε ομάδα βάζει στο χαρτόνι της όνομα ομάδας και ονόματα συμμετεχόντων, το παρουσιάζει στην ολομέλεια της τάξης, το αναρτά στη γωνιά του προγράμματος.

- Οι μαθητές ξεκινούν την ανάγνωση των βιβλίων *Ο ευτυχισμένος πρίγκιπας* του Όσκαρ Ουάιλντ και *Το άγαλμα που κρύωνε* του Χρήστου Μπουλώτη. Προτείνεται να αφιερώνει ο εκπαιδευτικός 5' κάθε μέρα και να διαβάζει στην τάξη τα βιβλία σε συνέχειες. (Περισσότερες δραστηριότητες με επίκεντρο τα βιβλία στο κεφάλαιο *Με τα βιβλία στην πόλη*, σελ. 69.)

Προτείνεται στη συνέχεια η υλοποίηση κάποιας ή κάποιων από τις δραστηριότητες που περιέχονται στο κεφάλαιο *Δραστηριότητες και θεματικές διαδρομές*, σελ. 62.

2η φάση

Τα υπαίθρια γλυπτά και τα μνημεία στην πόλη

Α. Στη γειτονιά

Χαρτογραφώντας στην τάξη

1.
Οι μαθητές συζητούν στην τάξη για τη γειτονιά και αναφέρουν όσα συναντούν στην καθημερινότητά τους (λ.χ., πλατεία, πάρκο, γλυπτά, μνημεία, ιδιαίτερα κτήρια).

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Πώς ονομάζεται ο δρόμος όπου μένουν;
- Τι συναντούν στη διαδρομή τους από το σπίτι στο σχολείο;
- Τι βρίσκει κάθε παιδί πιο ενδιαφέρον σε αυτή τη διαδρομή;
- Πού πηγαίνουν -αν πηγαίνουν- για παιχνίδι στη γειτονιά;

2.
Ο εκπαιδευτικός ζητά από τους μαθητές να παρατηρήσουν τη διαδρομή τους και να καταγράψουν όσα στοιχεία θεωρούν σημαντικά.

Προχωρούν στο πρώτο σκαρίφημα των διαδρομών τους. Σε χαρτί του μέτρου, με κέντρο το σχολείο, κάθε μαθητής σχεδιάζει τη διαδρομή του και γράφει ή σχεδιάζει τα σημαντικά σημεία της, τα ονόματα των δρόμων, την πλατεία, το πάρκο, το γλυπτό...

Συναντούν συμμαθητές τους σε αυτή τη διαδρομή; Κάθε παιδί του οποίου το όνομα αναφέρεται από άλλο μαθητή σηκώνεται με τη σειρά του και προσθέτει τη διαδρομή του, προσπαθώντας να περιλάβει το σημείο συνάντησής τους.

Έτσι, βάσει των διαδρομών τους, δημιουργείται ένας «χάρτης» με σημαντικά σημεία της γειτονιάς και ονόματα οδών. Σε αυτό το σκαρίφημα προσθέτει ο εκπαιδευτικός τη δική του διαδρομή στη γειτονιά.

Ο εκπαιδευτικός καταγράφει παράλληλα σε πίνακα τα στοιχεία που οι μαθητές θεωρούν σημαντικά, προσθέτοντας ένδειξη για κάθε μαθητή που αναφέρεται στο ίδιο σημείο. Για παράδειγμα, 7 Χ, αν επτά μαθητές θεωρούν σημαντικό το ίδιο κτήριο.

Στη συνέχεια εντοπίζουν τα σημεία όπου υπάρχουν γλυπτά. Αν δεν υπάρχει κάποιο υπαίθριο δημόσιο γλυπτό σε κοντινή απόσταση, αναζητούν σε ευρύτερο κύκλο. Αν στην περιοχή υπάρχουν περισσότερα υπαίθρια γλυπτά, οι μαθητές προτείνουν ποιο ή ποια τους ενδιαφέρουν περισσότερο, υποστηρίζοντας την επιλογή τους με επιχειρήματα.

Τέλος, συζητούν τη χαρτογράφησή τους. Μια πρόταση θα ήταν να τοποθετηθεί σε φελιζόλ, να σημάνουν οι μαθητές τα σημαντικά σημεία με πινέζες και να ενώσουν τις διαδρομές σπίτι-σχολείο με χρωματιστά νήματα.

Έρευνα στη γειτονιά

Το επόμενο βήμα είναι η έξοδος από το σχολείο στη γειτονιά με τον πραγματικό χάρτη.

Η ομάδα θα πρέπει να έχει μαζί της:

- Χάρτη της γειτονιάς, ένα αντίτυπο για κάθε μαθητή ή για μικρές ομάδες μαθητών

- Φωτογραφική μηχανή, ή τάμπλετ, ή άλλο μέσο φωτογράφισης/βιντεοσκόπησης
- Αν υπάρχει η δυνατότητα, μέσο ηχογράφησης (κασετόφωνο, τάμπλετ κ.ά.)

➢ Οι μαθητές ξεναγούν τον εκπαιδευτικό στις διαδρομές τους.
Πηγαίνουν στον χώρο όπου βρίσκεται το γλυπτό και το προσεγγίζουν πολυαισθητικά. Το παρατηρούν, συζητούν για τη μορφή του, το τι απεικονίζει, το υλικό κατασκευής του. Αναζητούν στο βάθρο το όνομά του, το όνομα του καλλιτέχνη που το έφτιαξε. Το αναπαριστούν με τα σώματά τους. Το φωτογραφίζουν από διαφορετικές οπτικές γωνίες και υπολογίζουν το ύψος του. Τα παιδιά των μικρότερων ηλικιών, αν επιτρέπεται, το αγγίζουν. Αν εικονίζεται πρόσωπο, διατυπώνουν υποθέσεις για τα συναισθήματα που δείχνει η έκφρασή του.

Εικ. 14. *Μικρή πινακίδα στη βάση γλυπτού για την αποκατάσταση υπαίθριων γλυπτών στον δήμο Αθηναίων με πρόγραμμα ΕΣΠΑ*

Ανάλογα με το θέμα του, εκφράζουν με λέξεις τα συναισθήματα που τους προκαλεί.

Ηχογραφούν τους ήχους του χώρου, δημιουργώντας το ηχοτοπίο του.

Ερευνούν στο βάθρο ή γύρω του αν υπάρχουν άλλα στοιχεία πληροφοριακά για το ιστορικό της τοποθέτησής του και τη συντήρησή του.

➢Διερευνούν τις γνώσεις των γειτόνων για το γλυπτό και τις καταγράφουν ή ηχογραφούν. Ενδεικτικά ερωτήματα: Τι ξέρουν για το γλυπτό; Πώς συνδέεται με την ιστορία της γειτονιάς; Πώς δέχτηκαν οι κάτοικοι την έλευση του γλυπτού; Μήπως υπήρξαν αντιδράσεις; Μήπως μεταφέρθηκε εδώ από άλλο σημείο της πόλης; Σημειώνουν τα ερωτήματά τους για το ίδιο το έργο, προκειμένου να αναζητήσουν απαντήσεις αργότερα.

➢ Συζητούν και καταγράφουν την κατάστασή του. Είναι φροντισμένο, βρόμικο, εγκαταλειμμένο, έχει φθορές φυσικές ή από ανθρώπινες παρεμβάσεις; Λείπουν κομμάτια, υπάρχουν γραμμένα συνθήματα, γκράφιτι ή χρώμα, σκουπίδια, ενημερωτικές ταμπέλες; Μπορούν να χρησιμοποιήσουν το φύλλο εργασίας από την εφαρμογή του WWF Ελλάς «GreenSpaces».).

➢ Ανοίγουν το βλέμμα τους στον δημόσιο χώρο που περιβάλλει το γλυπτό. Πώς «συνομιλεί» το γλυπτό με το περιβάλλον του; Με τα κτήρια που περιβάλλουν την πλατεία; Επιβάλλεται ή η εξαφανίζεται στον χώρο;

➢ Καταγράφουν την κατάστασή του και φωτογραφίζουν (φυτά, παγκάκια, καλάθια αχρήστων, γκράφιτι...). Διερευνούν αν είναι ο χώρος προσβάσιμος σε όλους, αν υπάρχουν σημεία ανάπαυσης για ηλικιωμένους, χώρος για να παίζουν τα παιδιά κ.λπ.

➢ Χαρτογραφούν το πάρκο ή την πλατεία με το γλυπτό της.

➢ Ακολουθεί δημιουργική αφήγηση: Δίνουν λόγο στο γλυπτό και αναπτύσσουν τον πρώτο «διάλογο» μαζί του. Τι θα τους έλεγε για όσα βλέπει γύρω του; Για όσα έχει δει παλιότερα; Τι θα έκανε αν ζωντάνευε;

Εικ. 15. *Στην πλατεία Βικτωρίας, συνέντευξη από τους περίοικους για το γλυπτό* Ο Θησέας σώζων την Ιπποδάμεια. *31ο Νηπιαγωγείο Αθηνών*

Εικ. 16. *Φωτογραφίζοντας στην Πλατεία Βικτωρίας. 31ο Νηπιαγωγείο Αθηνών*

Εικ. 17. *Χαρτογράφηση. 91ο Νηπιαγωγείο Αθηνών*

Κατά την επίσκεψη προτείνεται να αξιοποιηθεί το φύλλο εργασίας «Παρατήρηση στο πεδίο» (βλ. Παράρτημα).

Μετά την έξοδο στη γειτονιά

- Αναζητούν περισσότερα στοιχεία για το γλυπτό της γειτονιάς βάσει των ερωτημάτων που κατέγραψαν, αλλά και ευρύτερα για την περιοχή. Ενδεικτικά, διερευνούν:

- Ποιος είναι ο γλύπτης.
- Άλλα έργα του.
- Πληροφορίες για το θέμα ή το πρόσωπο που απεικονίζει το έργο.
- Από ποιον παραγγέλθηκε το γλυπτό, με ποια αφορμή. Πότε τοποθετήθηκε. Ποια είναι η ιστορία του.
- Πώς πήραν το όνομά τους οι γύρω οδοί, η πλατεία, το πάρκο, η γειτονιά.

➢ Με οδηγό την περιήγησή τους και τον χάρτη της περιοχής, σχεδιάζουν σε χαρτί του μέτρου έναν νέο μεγάλο χάρτη με τα πραγματικά δεδομένα της γειτονιάς (πλατεία, πάρκο, δρόμους, το γλυπτό, κ.λπ.), όπου και τοποθετούν όλα τα στοιχεία που έχουν συγκεντρώσει. Γράφουν σε μικρά χρωματιστά χαρτιά που θα κόψουν σε σχήματα της προτίμησής τους τις σκέψεις τους, τα συναισθήματά τους, αξιολογικές κρίσεις και προβληματισμούς, μικρά αποσπάσματα από ποιήματα, μαρτυρίες, βιβλία που νομίζουν ότι ταιριάζουν και τα προσθέτουν στον χάρτη. Ο χάρτης αυτός αναρτάται στην τάξη, στη γωνιά του προγράμματος. Με αυτόν τον τρόπο, οργανώνεται σταδιακά η εποπτεία από την έρευνα των μαθητών, που θα επιτρέψει τη διατύπωση κριτικών ερωτημάτων για την ποιότητα του δημόσιου χώρου. Ο χάρτης αυτός δεν είναι στατικός, καλό είναι να εμπλουτίζεται με νέα στοιχεία (για τον φωτισμό, τους διαφορετικούς επισκέπτες, τις χρήσεις του, κ.λπ.).

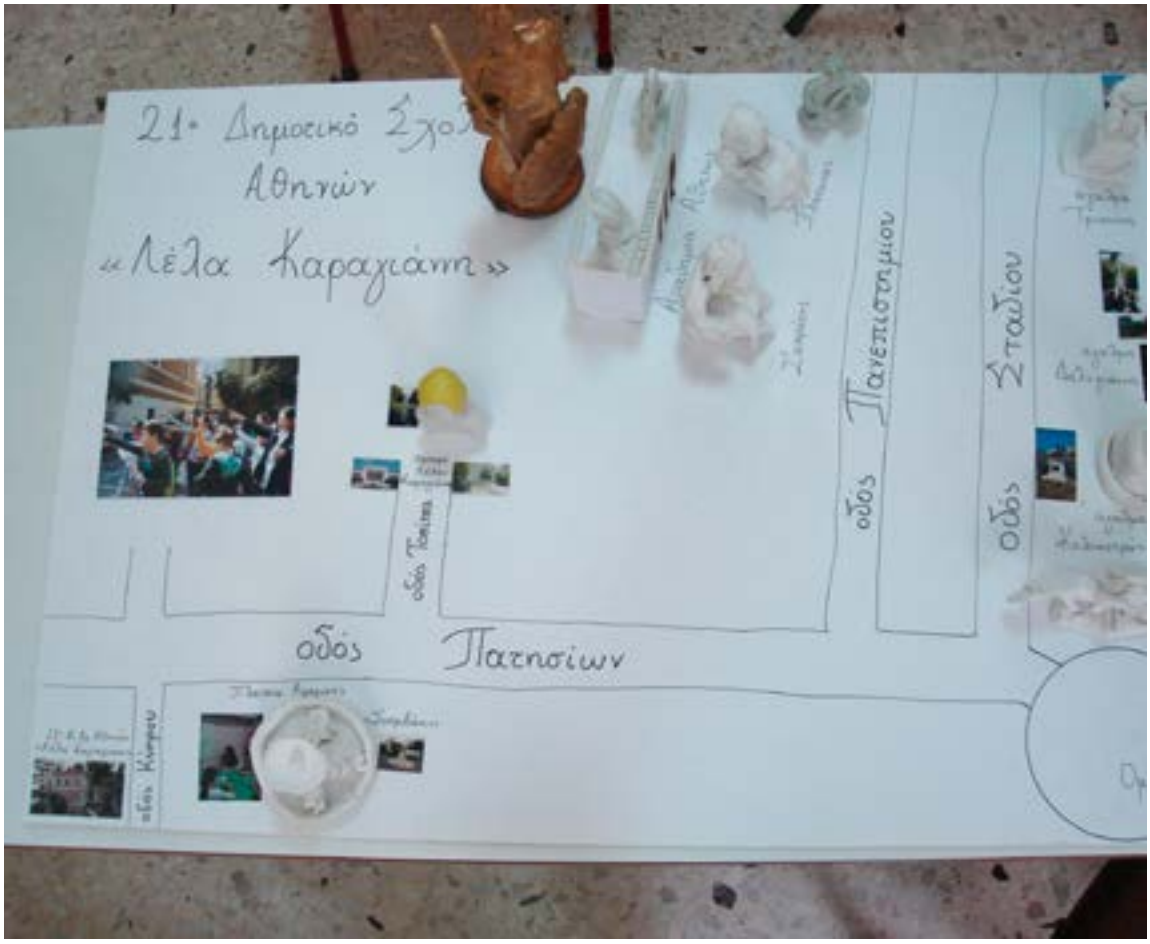

Εικ. 18. *21ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών*

- Ετοιμάζουν την κάρτα-ταυτότητα του γλυπτού και την ανταλλάσσουν με άλλα σχολεία που υλοποιούν το πρόγραμμα.

Β. Τα υπαίθρια γλυπτά και μνημεία στο κέντρο της πόλης

Οι μαθητές ερευνούν στο διαδίκτυο, αξιοποιούν κείμενα, φωτογραφίες και συνδέσμους (links) που περιλαμβάνονται στον Οδηγό, καθώς και βιβλία για να αντλήσουν πληροφορίες για τα γλυπτά στο κέντρο της πόλης. Επιλέγουν ένα και το επισκέπτονται. Καταγράφουν την κατάστασή του και μαθαίνουν την ιστορία του (ποιος το φιλοτέχνησε, πότε κ.λπ.), όπως περιγράφεται στην προηγούμενη ενότητα.

Διαβάζουν επίκαιρα άρθρα για τους βανδαλισμούς των αγαλμάτων στο κέντρο της Αθήνας και την απομάκρυνση κάποιων με πρωτοβουλία του δήμου, καθώς και για το πρόγραμμα καθαρισμού τους και αποκατάστασής τους.

Εικ. 19. Μακρυγιάννης, *Γιάννης Παππάς. Διονυσίου Αρεοπαγίτου. Καθαρισμός και επανατοποθέτηση του σπαθιού που είχε ξηλωθεί.*

1. Επιλογή γλυπτού

Ο εκπαιδευτικός και οι μαθητές επιλέγουν το γλυπτό που θα ερευνήσει η τάξη στο κέντρο της πόλης με πιθανά κριτήρια:

- Τη νοηματική σύνδεση με το γλυπτό της γειτονιάς που έχει ήδη μελετήσει η τάξη.
- Την ευκαιρία που δίνει για συγκρίσεις τεχνοτροπίας (λ.χ., ένας «Θησέας» κλασικής τεχνοτροπίας και ένας «Θησέας» αφηρημένης, σύγχρονης τέχνης).
- Τη σύνδεση με την ύλη των μαθημάτων (λ.χ., ιστορική περίοδος, γλώσσα).
- Το πόσο χαρακτηριστικό είναι το γλυπτό και ο χώρος γύρω από αυτό για την ταυτότητα της πόλης.
- Καλλιτεχνικά κριτήρια.
- Πρακτικά κριτήρια (προσβασιμότητα, κ.ά.).

2. Εντοπισμός στον χάρτη

Οι μαθητές εντοπίζουν στον χάρτη την τοποθεσία του γλυπτού που θα επισκεφθούν. Συσχετίζουν την τοποθεσία με τη θέση του σχολείου και του γλυπτού ή του μνημείου της γειτονιάς τους με το οποίο έχουν ήδη ασχοληθεί.

3. Βιβλιογραφική και διαδικτυακή έρευνα

Οι μαθητές σε μικρές ομάδες αναζητούν τα πραγματολογικά στοιχεία για το γλυπτό (ιστορικό ή μυθικό πρόσωπο, γεγονός, σχέση με την ιστορία της πόλης, κ.ά.).

Ερευνούν σε χάρτες, οδηγούς, βιβλία, καθώς και στο διαδίκτυο, συλλέγουν πληροφορίες για κτήρια, μνημεία, οδωνύμια στην περιοχή γύρω από το γλυπτό. Συγκεντρώνουν στοιχεία για την ταυτότητα της περιοχής και τα παρουσιάζουν. Ο εκπαιδευτικός βοηθάει τα παιδιά να συνθέσουν τη φυσιογνωμία της από τα στοιχεία τοπικής, εθνικής και παγκόσμιας ιστορίας, όπως προκύπτουν από τα οδωνύμια και από τα μνημεία της περιοχής ή ακόμα και από στοιχεία για τη φύση (λ.χ., οδωνύμια εμπνευσμένα από την τοπική χλωρίδα). Ενδιαφέρον έχουν οι αλλαγές μέσα στον χρόνο που δηλώνουν τα ονόματα δρόμων και περιοχών (λ.χ., Αμπελόκηποι, από τους αμπελώνες που κάποτε υπήρχαν εκεί).

4. Κινητοποίηση του ενδιαφέροντος για την επίσκεψη στο πεδίο

Ο εκπαιδευτικός, μετά τις παρουσιάσεις των στοιχείων, κινεί το ενδιαφέρον των μαθητών για την επίσκεψη στο γλυπτό του κέντρου της πόλης με ερωτήματα όπως:

- Ποια κτήρια, μνημεία, δρόμους και πάρκα που βρίσκονται κοντά στο γλυπτό που πρόκειται να ερευνήσουν τους κίνησαν πιο πολύ το ενδιαφέρον;
- Τι φαντάζονται ότι θα συναντήσουν στον χώρο του γλυπτού;
- Τι διαφορετικό μπορεί να συναντήσουν στην επίσκεψη αυτή σε σχέση με την επίσκεψη στο πρώτο γλυπτό;

5. Από το γλυπτό στον δημόσιο χώρο και στην πόλη

Η δεύτερη επίσκεψη δίνει την ευκαιρία να ανοίξουν οι μαθητές το βλέμμα τους στον δημόσιο χώρο και την πόλη, ώστε να κρίνουν, να αξιολογήσουν και να σκεφτούν τι σημαίνει «ποιότητα ζωής στην πόλη». Για ποιους, από ποιους και με τι κριτήρια ορίζεται αυτή η «ποιότητα ζωής»;

Ο εκπαιδευτικός παρουσιάζει στους μαθητές το βίντεο χρήσης του application Greenspaces, από την ομώνυμη ιστοσελίδα του WWF, Greesnspaces.gr (http://www.greenspaces.gr).

Εξηγεί ότι στην εφαρμογή (app) οι πολίτες καταγράφουν χώρους πρασίνου, πλατείες και παιδικές χαρές και τις αξιολογούν με κριτήρια το πράσινο, την καθαριότητα, τις υποδομές. Είναι μια βάση δεδομένων για να βρίσκουμε οάσεις πρασίνου στις πόλεις αλλά και μέσο πίεσης για να τις διατηρούμε καθαρές και φροντισμένες.

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να αξιοποιήσει την έντυπη φόρμα καταγραφής που θα βρει σε αυτόν τον Οδηγό, στο Παράρτημα, προκειμένου να αξιολογήσει η τάξη τον δημόσιο χώρο γύρω από το γλυπτό. Στη συνέχεια ο εκπαιδευτικός μπορεί να περάσει την αξιολόγηση στο app εφόσον το κατεβάσει σε κινητό ή tablet, επί τόπου.

6. Κατά την επίσκεψη

Ο εκπαιδευτικός κινεί το ενδιαφέρον και την προσοχή των μαθητών καθ' όλη τη διάρκεια της διαδρομής (και στο πούλμαν, εφόσον χρησιμοποιηθεί) με ερωτήματα για την πόλη, τα μνημεία, τα οδωνύμια, τα τοπόσημα, την ποιότητα του περιβάλλοντος. Ενδιαφέρουν ερωτήματα για τον ρόλο του δημόσιου χώρου ως χώρου συνύπαρξης, συναναστροφής, επικοινωνίας, δημιουργίας σχέσεων.

Για την καθαυτό έρευνα για το γλυπτό, ο εκπαιδευτικός μπορεί να χρησιμοποιήσει το φυλλάδιο παρατήρησης που βρίσκεται στο Παράρτημα, τη διαδικασία που περιγράφεται στην επίσκεψη στο γλυπτό της γειτονιάς (παιχνίδια παρατήρησης, ελεύθερη συζήτηση, φωτογράφιση, βιντεοσκόπηση, κ.ά.), ποικίλες δραστηριότητες (βλ. σελ. 33-36), διαδραστική ξενάγηση, θεατρικό παιχνίδι, σκέψεις, κρίσεις για το γλυπτό και τον δημόσιο χώρο γύρω από αυτό.

7. Μετά την επίσκεψη
Οι μαθητές προσθέτουν στη γωνιά των γλυπτών, στην τάξη, την αποτύπωση της διαδρομής τους από το σχολείο στο κέντρο της πόλης, με έμφαση στα στοιχεία που αφορούν το υπό μελέτη υπαίθριο γλυπτό και τον χώρο γύρω από αυτό. Εμπλουτίζουν το σχετικό υλικό με σκέψεις, πληροφορίες, κείμενα δημιουργικής έκφρασης, κ.ά.

Αναγνώσεις

Οι μαθητές προτείνεται να διαβάσουν (ανάλογα με την εστίαση του θέματος και την ηλικία τους) βιβλία που ξεναγούν στην Αθήνα, ενδεικτικά:

Ανδριοπούλου-Καπέλλα, Μαριέττα (2009). *Η δική μας Αθήνα: Ένας οδηγός της Αθήνας για παιδιά*. Αθήνα: Κέδρος

Βοκοτοπούλου, Ειρήνη (2009). *Βόλτες στην Αθήνα*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο

Ζαραμπούκα, Σοφία (2011). *Τα αδέσποτα*. Αθήνα: Μεταίχμιο

Γ. Τα επόμενα βήματα

Οι δραστηριότητες που ακολουθούν μπορεί να υλοποιηθούν είτε μετά την επίσκεψη στο γλυπτό της γειτονιάς, είτε μετά την επίσκεψη σε γλυπτό του κέντρου της πόλης. Σε επόμενα κεφάλαια του Οδηγού παρουσιάζονται οι προτάσεις αναλυτικά.

- Συζήτηση για το ποιος έχει την ευθύνη για τα προβλήματα, τη συντήρηση του γλυπτού και τη διατήρηση του περιβάλλοντος χώρου σε καλή κατάσταση.
- Κατάθεση προτάσεων για την προστασία του γλυπτού και την αντιμετώπιση των φθορών, καθώς και των προβλημάτων στον περιβάλλοντα χώρο.
- Πρόσκληση στην τάξη ειδικών, γλύπτη, συντηρητή, αρχαιολόγου, κ.λπ.
- Επίσκεψη στο εργαστήριο γλύπτη, ή στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, ή σε χώρο συντήρησης αγαλμάτων, ή σε γλυπτοθήκη ή μουσείο.

Εικ. 20. *Από τις καταγραφές του 70ού Δημοτικού Σχολείου Αθηνών*

Φθορές που φωνάζουν...

Γκράφιτι: βεβήλωση του δημόσιου χώρου ή τέχνη;

Ένα σημαντικό ζήτημα για την πόλη

Οι μαθητές, κατά τις διερευνητικού χαρακτήρα επισκέψεις τους στα γλυπτά της γειτονιάς και του κέντρου της πόλης, έχουν ήδη καταγράψει και φωτογραφίσει γκράφιτι, συνθήματα και μπογιές, τόσο στα έργα τέχνης και τα βάθρα τους, όσο και σε τοίχους. Στην τάξη εκτυπώνουν τις φωτογραφίες, τις οργανώνουν, σχολιάζουν το περιεχόμενό τους (πολιτικά συνθήματα, εκφράσεις αγάπης, εκφράσεις μίσους, υπογραφές, ποδοσφαιρικά μηνύματα, καλλιτεχνικά γκράφιτι). Ακολουθεί δομημένη συζήτηση γύρω από το ζήτημα.

και κάτι ακόμα...
Γκράφιτι είναι κείμενα όπως συνθήματα, μηνύματα, ονόματα, ή ζωγραφιές σε τοίχους της πόλης ή σε άλλες επιφάνειες, σε δημόσιους χώρους (για παράδειγμα, σε βάσεις αγαλμάτων). Η λέξη προέρχεται από το ιταλικό ρήμα graffiare που σημαίνει χαράσσω.

Δομημένη συζήτηση με τη μέθοδο του Σωκράτη

Στη συζήτηση τίθεται το ζήτημα των ορίων ανάμεσα στο γκράφιτι-βανδαλισμό και στο καλλιτεχνικό γκράφιτι.

Ο εκπαιδευτικός και οι μαθητές συγκεντρώνουν φωτογραφίες από σημαντικά καλλιτεχνικά γκράφιτι, όπως του περίφημου βρετανού Banksy (https://el.wikipedia.org/wiki/Banksy), καλλιτέχνη που έχει καταφέρει να διατηρήσει των ανωνυμία του, φιλοτεχνώντας όμως πολλά γκράφιτι στη Μεγάλη Βρετανία με κοινωνικό και πολιτικό μήνυμα. Πολύ ωραία παραδείγματα γκράφιτι υπάρχουν και στην Ελλάδα, όπως το έργο στην Ομόνοια «Προσευχηθείτε για μας» που αντιστρέφει γνωστό έργο του Albrecht Durer «Χέρια που προσεύχονται» . Ο καλλιτέχνης Π. Τσάκωνας επιλέγει να αντιστρέψει την κατεύθυνση προς την οποία προσεύχονται τα χέρια. Τα κατευθύνει προς τη γη, αντί προς τον ουρανό (http://news.in.gr/culture/article/?aid=1231132196).

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να δείξει σε διαφάνειες γκράφιτι που πυροδοτούν το ενδιαφέρον για συζήτηση, τόσο τα καλλιτεχνικά, όσο και αυτά που υποβαθμίζουν φανερά τον δημόσιο χώρο. Μπορεί να δείξει και γκράφιτι που κινούνται σε μια ενδιάμεση ζώνη. Κατόπιν οι μαθητές κάθονται σε κύκλο και γίνεται η συζήτηση με τη σωκρατική μέθοδο (βλ. σχετικά στη *Μεθοδολογία*, σελ. 8).

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Υπάρχουν γκράφιτι από αυτά που είδαμε που κατά τη γνώμη σας κάνουν την πόλη πιο όμορφη;
- Ποιες ποιότητες πρέπει να έχει ένα τέτοιο γκράφιτι; Ας παρατηρήσουμε καλύτερα ένα που σας αρέσει (με βάση μια διαφάνεια ή εκτύπωση, ή με ανάκληση εικόνας από περίπατο).
- Ποιος αποφασίζει αν και πότε θα δημιουργηθεί ένα γκράφιτι σε έναν δημόσιο χώρο; Πιστεύετε ότι γίνεται διαγωνισμός; Θα πρέπει να υπάρχει κεντρική απόφαση και να είναι οργανωμένη διαδικασία ή είναι καλύτερα να αφήσουμε όλους τους ανθρώπους που θέλουν να εκφραστούν ελεύθερα; (προτείνεται η ανάπτυξη επιχειρημάτων για κάθε περίπτωση)

Εικ. 21. Χέρια που προσεύχονται, *Albrecht Dürer - gwGj6BUX8D5Kug at Google Cultural Institute l, Public Domain, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=21792217*

Εικ. 22. Προσευχηθείτε για μας, *Π. Τσάκωνας. Ομόνοια*

- Τι νομίζετε ότι εκφράζουν τα γκράφιτι-μουντζούρες, ή τα γκράφιτι-συνθήματα πάνω σε έργα τέχνης, μνημεία, κτήρια;
- Γιατί επιλέγει, άραγε, ένας άνθρωπος (ή μια ομάδα) να εκφράσει τη διαμαρτυρία του, τις απόψεις του, τον θυμό του και την οργή του σε έναν τοίχο ή σε ένα έργο τέχνης;
- Σε ένα σχολείο ο διευθυντής έχει οργανώσει την εξής διαδικασία: όποιος μαθητής θέλει να κάνει γκράφιτι στο σχολείο, συνεννοείται μαζί του. Υπάρχει ειδικός τοίχος στην αυλή που προορίζεται για τα γκράφιτι των μαθητών. Πώς κρίνετε αυτή την πρωτοβουλία;
- Πώς κρίνετε την πρωτοβουλία αντι-γκράφιτι των καταστημάτων στην οδό Πανδρόσου, στο Μοναστηράκι; Οι καταστηματάρχες ανάρτησαν στα μεταλλικά ρολά των καταστημάτων έργα με θέμα την περιοχή και τα προϊόντα που πωλούνται εκεί. Τα έργα είναι εμποτισμένα με ειδική αντι-γκράφιτι μεμβράνη για αποφυγή επεμβάσεων με χρώματα και για εύκολο καθαρισμό. Θα μπορούσαν να υπάρξουν ανάλογες πρωτοβουλίες αλλού; (Βλ. στην ιστοσελίδα www.athina984.gr, διαθέσιμο στο http://www.athina984.gr/2016/06/21/ikastiki-paremvasi-mnimes-tou-dromou-stin-odo-pandrosou/).
- Πώς κρίνετε την ομάδα νέων στο Βερολίνου που απαντά στα γκράφιτι του μίσους με τέχνη και χιούμορ; (βλ. σχετικά στο https://www.videoman.gr/115252)
- Πώς κρίνετε την πρωτοβουλία εξωραϊσμού κτηρίων της πόλης με καλλιτεχνικά γκράφιτι των Atenistas; (βλ. σχετικά δημοσίευμα στην ιστοσελίδα http://www.elculture.gr, διαθέσιμο στο https://goo.gl/TX9zpg)

Δύο κείμενα για συζήτηση

Υπάρχει μια ιδιότυπη μάχη ανάμεσα στις ομάδες των γκραφιτάδων. Το να βάλεις την υπογραφή σου σε σημείο όπου θα περάσουν και θα το δουν όλοι είναι θέμα εγωισμού. Είναι μια μορφή τέχνης που, ειδικά τα πρώτα χρόνια, συνδυάστηκε, δυστυχώς, με τον βανδαλισμό, εξού και οι σχετικές διώξεις. Τα πράγματα σήμερα είναι διαφορετικά, παρ' όλο που αυτά τα φαινόμενα δεν έχουν εκλείψει εντελώς.
Υπάρχουν ορισμένοι άγραφοι νόμοι, οι οποίοι ακολουθούνται ευλαβικά: Ποτέ δεν σβήνεις «ιστορικά» γκράφιτι, δεν βάφεις πάνω σε έργο παλαιότερου καλλιτέχνη, ειδικά αν εκείνος έχει φύγει από τη ζωή, δεν βάφεις αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία και εκκλησίες, ενώ για να βάψεις στην περιοχή κάποιας ομάδας πρέπει να έρθεις σε επαφή μαζί της.

Dask, γκραφιτάς της ομάδας Tilldeath

Με βάση την ελληνική νομοθεσία, το γκράφιτι χωρίς προηγούμενη άδεια θεωρείται αξιόποινη πράξη. Σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 381, 382, 383 του Ποινικού Κώδικα, όποιος με πρόθεση καταστρέφει ή βλάπτει ξένη περιουσία τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών. Αν η φθορά είναι ευτελούς αξίας ή ελαφρά, ο υπαίτιος τιμωρείται με κράτηση έως έξι μήνες ή με πρόστιμο που μπορεί να φτάσει και τις 3.000 ευρώ.

και κάτι ακόμα...
Ο όρος βανδαλισμός προήλθε από τους Βανδάλους, λαό με γερμανική προέλευση. Σε κάθε εκστρατεία τους, στους τόπους που κατακτούσαν, κατέστρεφαν μνημεία και έργα τέχνης. Κατέστρεφαν κυρίως αγάλματα, σπάζοντας τις μύτες και τα αυτιά τους· πίστευαν ότι τα αγάλματα είχαν ψυχή, και ότι καταστρέφοντάς τα σημεία αυτά η ψυχή δεν μπορούσε πια να μπαινοβγαίνει στο άγαλμα.

Συζητώντας για τις φθορές

Δραστηριότητες

Α. Η επίδραση των ατμοσφαιρικών ρύπων στα μνημεία

Η συζήτηση ξεκινά από το ερώτημα: Γιατί νομίζετε ότι κρίθηκε αναγκαίο να μεταφερθούν οι Καρυάτιδες από το Ερέχθειο, που βρίσκεται στον λόφο της Ακρόπολης, σε κλειστό χώρο, στο Μουσείο της Ακρόπολης;

Για να γίνει ορατή η επίδραση των ατμοσφαιρικών ρύπων, οι μαθητές υλοποιούν τα πειράματα που ακολουθούν:

➢ Το πείραμα με τη βαζελίνη

Υλικά: βαζελίνη, χοντρό χαρτόνι, ψαλίδι

Οι μαθητές σχεδιάζουν σε χοντρό χαρτόνι το σχήμα ενός γλυπτού και το κόβουν.

Καλύπτουν τα χαρτόνια με βαζελίνη. Κρεμούν τα μισά από τα έργα τους μέσα στην τάξη και τα υπόλοιπα σε εξωτερικό χώρο.

Συγκρίνουν κατά τη διάρκεια δύο εβδομάδων.

➢ Το πείραμα με την κιμωλία

Υλικά: κιμωλία, ξύδι, διαφανές γυάλινο δοχείο

Για να κατανοήσουν την επίδραση της όξινης βροχής, τοποθετούν σε γυάλινο δοχείο μια μεγάλη κιμωλία και την καλύπτουν με ξύδι. Την άλλη μέρα θα διαπιστώσουν τη φθορά της.

Β. Ανθρώπινες παρεμβάσεις

Κατά τη διάρκεια πολέμων πολλά μνημεία πληγώνονται ή καταστρέφονται, είτε από τη χρήση όπλων και τους βομβαρδισμούς, είτε από τον στρατό που καταλαμβάνει μια περιοχή.

Οι μαθητές συζητούν το ερώτημα: Γιατί σε πολλές περιπτώσεις ο στρατός που καταλαμβάνει μια περιοχή καταστρέφει μνημεία; Ο εκπαιδευτικός τούς υπενθυμίζει τη σχέση της λέξης μνημείο με τη μνήμη.

Για τον εμπλουτισμό της συζήτησης, προτείνεται να δουν τις παρακάτω φωτογραφίες:

- Καταστροφή αγαλμάτων σε Μουσείο του Ιράκ, 2015, e-thessalia.gr, διαθέσιμη στο https://e-thessalia.gr/i-politistiki-klironomia-se-kindino-sto-athanasakio-archeologiko-mousio/
- Καταστροφή της αρχαίας πόλης Παλμύρα, στη Συρία, 2015, διαθέσιμες στο http://t53vorini-gr.blogspot.gr/2015/08/picsvideos.html

και κάτι ακόμα...

Η Δρέσδη, γερμανική πόλη με μεγάλη ιστορία, βομβαρδίστηκε από τους Συμμάχους το 1945, προς το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η επίθεση κρίθηκε απαραίτητη για την έκβαση του πολέμου και τη νίκη κατά των ναζιστικών στρατευμάτων. Όμως, ισοπεδώθηκε μεγάλο μέρος της πόλης και όλα τα μνημεία της, κάτι που δεν ήταν αναγκαίο. Μια χαρακτηριστική φωτογραφία από τη Wikipedia, διαθέσιμη στο https://goo.gl/ZcFxYA

Η καταστροφή γίνεται αφορμή μνήμης και συμφιλίωσης: Ο καθεδρικός μεσαιωνικός ναός του Κόβεντρι, σε μια βιομηχανική πόλη κοντά στο Λονδίνο, καταστράφηκε στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο από τη ναζιστική αεροπορία. Είναι ένας μάρτυρας καταστροφής, όπως και πολλά άλλα μέρη της

Ευρώπης. Ωστόσο, η περιοχή έχει μετατραπεί σε τόπο μνήμης και σε υπόσχεση συμφιλίωσης, με την ανοικοδόμηση του καθεδρικού ναού, ώστε να αποτελέσει χώρο μνήμης. Περισσότερα στοιχεία στον ιστότοπο *Κοινές Ιστορίες*, στο http://www.he.duth.gr/sharedhistories/index.php/contents/human-rights-in-the-history-of-art/living-together-in-dignity.

Οι μαθητές πειραματίζονται και ερευνούν

- Οι μαθητές φιλοτεχνούν ένα γλυπτό, χρησιμοποιώντας υλικά από συσκευασίες και άλλα άχρηστα αλλά ανθεκτικά υλικά, και το τοποθετούν σε κάποιο χώρο του σχολείου (λ.χ., σε διάδρομο, στην αυλή, στην αίθουσα εκδηλώσεων, με πινακίδα και συνοδευτικά κείμενα που να καθιστούν σαφές ότι πρόκειται για έργο τέχνης μαθητών).
- Παρατηρούν μέρα με τη μέρα τις αντιδράσεις των μαθητών και ελέγχουν την κατάσταση του γλυπτού. Υπάρχουν φυσικές φθορές ή ηθελημένες;
- Παρατηρούν και ερευνούν τον «δημόσιο χώρο» του σχολείου: θρανία, καρέκλες, έδρες, τοίχους, σχολικό κήπο, κ.λπ. Πώς τους φέρεται η μαθητική κοινότητα;

Γ. Συντήρηση και αποκατάσταση

➢ Προσκαλούν στο σχολείο συντηρητή αρχαιοτήτων και έργων τέχνης και συζητούν μαζί του για τη δουλειά του, τις δυσκολίες της, τις φθορές και τα είδη τους, τους τρόπους συντήρησης και αποκατάστασης των έργων.

➢ Παρακολουθούν την ταινία του Μουσείου Ακρόπολης με θέμα Συντήρηση Καρυάτιδας, με διάρκεια 75”, διαθέσιμη στο https://goo.gl/XywW6f και στο https://www.youtube.com/watch?v=bwCNfQh8Woo&list=PLoT-0bLm8yRozrAvNkMlGHEqfRBoXeetP&index=5

➢ Ακόμα, προτείνεται, έπειτα από συνεννόηση, να οργανωθεί επίσκεψη σε εργαστήρι συντήρησης κάποιου μουσείου.

Εικ. 23. *- Τι καιρό λέτε να βάλουμε;*
- Βροχή!
- Σύννεφα και ήλιο.
- Εγώ θα φτιάξω και την κορδέλα που απαγορεύεται να αγγίζουν.
13ο Νηπιαγωγείο Αθηνών
Διάλογος με αφορμή το άγαλμα του Δία ή Ποσειδώνα,

Δραστηριότητα επέκτασης

Ο γιατρός των αγαλμάτων

Έτσι ονομάστηκε ο γλύπτης Πραξιτέλης Τζανουλίνος, με καταγωγή από την Τήνο. Διάβασε τα αποσπάσματα από το άρθρο και σκέψου γιατί του έδωσαν αυτό το όνομα.

Τα αγάλματα έχουν τον γιατρό τους

Μαργαρίτα Πουρνάρα

Νοσοκομείο αγαλμάτων

Ο γλύπτης από την Τήνο είναι μέλος μιας επιστημονικής ομάδας διαφόρων ειδικοτήτων που συγκέντρωσε ο δήμος Αθηναίων, στο πλαίσιο του προγράμματός του για τη συντήρηση και την αποκατάσταση εκατό εμβληματικών υπαίθριων γλυπτών του αθηναϊκού κέντρου, με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ-Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αττική, κόστους περίπου 740.000 ευρώ. [...]

«Νοσοκομείο αγαλμάτων;», τον ρωτώ μόλις περνάω το κατώφλι του ατελιέ του. [...] «Θα σας πω μια πολύ συγκινητική ιστορία για το άγαλμα του Παλαμά, που δείχνει ότι πολλοί Αθηναίοι είναι βαθιά ευαισθητοποιημένοι για το θέμα των βανδαλισμών. Όταν ξεκίνησαν οι εργασίες αποκατάστασης του γλυπτού, δεν ήταν μόνο μουντζουρωμένο το πρόσωπό του, αλλά είχαν σπάσει και ορισμένα κομμάτια από αυτό, το 2008. Τα είχαν όμως μαζέψει οι περαστικοί και τα παρέδωσαν στο Ίδρυμα Παλαμά [...]. Μόλις οι υπεύθυνοί του έμαθαν ότι το φροντίζουμε, μας έφεραν σε ένα πιάτο το σπασμένο φρύδι και τη μύτη. Καταφέραμε να τα κολλήσουμε με πολύ μεγάλη προσοχή, σε μια δύσκολη επέμβαση, σαν μικροχειρουργική [...]».

«Μετά το 2008, είναι ελάχιστα τα γλυπτά που δεν έχουν υποστεί κάποιου τύπου βανδαλισμό, είτε με τη μορφή γκράφιτι είτε πιο σοβαρό», λέει ο γλύπτης, που συνεργάζεται με τον αρχιτέκτονα Δημήτρη Κουτσογιάννη, τον χημικό μηχανικό Βασίλη Λαμπρόπουλο, καθώς και πολλούς συντηρητές, υπό τον συντονισμό της ειδικής υπηρεσίας του δήμου και του αντιδημάρχου Αστικής Υποδομής Γιώργου Αποστολόπουλου. Το πρόγραμμα είναι σε πλήρη εξέλιξη, με συνεργεία να εργάζονται πυρετωδώς σε πολλά σημεία της πόλης, ιδιαίτερα σε μέρη όπου υπάρχουν συστάδες αγαλμάτων. [...].

Κάθομαι δίπλα στο κεφάλι της Κυβέλης, από τη σμίλη της Ναταλίας Μελά, που αποκεφαλίστηκε τον Μάρτιο. Αποπνέει τόση γαλήνη και ομορφιά, που απορεί κανείς πώς κάποιοι αποφάσισαν να εκτονώσουν εκεί το μένος τους. Ο γλύπτης ακουμπά στοργικά το χέρι του στο κεφάλι και λέει: «Τώρα το καθαρίζουμε, και σε λίγο θα το κολλήσω. Κάθε γλυπτό θέλει διαφορετική αντιμετώπιση διότι πρέπει να βρούμε λύσεις για διαφορετικά θέματα κάθε φορά. Είναι μια σύνθετη ομαδική εργασία που δεν θα μπορούσα ποτέ να την κάνω μόνος μου. Γίνεται η χαρτογράφηση των φθορών και ανάλογα προχωράμε στην αποκατάσταση».

[...]

«Το βράδυ ακούω τις κραυγές των αγαλμάτων»

Πώς αισθάνεται ο γλύπτης όταν του πηγαίνουν στο εργαστήριό του κάποιο «λαβωμένο» γλυπτό που έχει τα σημάδια της ανθρώπινης βίας; [...] «Κάθε φορά που πιάνω στα χέρια μου ένα τραυματισμένο γλυπτό, αισθάνομαι θυμό. Μετά θλίψη, όχι τόσο για τα αγάλματα, αλλά για τις ψυχές αυτών των ανθρώπων που ξεδίνουν με τον βανδαλισμό, που απολαμβάνουν την καταστροφή. Το μαύρο από το πρόσωπο του Παλαμά το βγάλαμε. Το μαύρο στην ψυχή τους δεν θα φύγει εύκολα. [...] Τα γλυπτά αυτά έχουν μέσα τους ζωή, φορτίο. Δεν είναι νεκρά ή άψυχα αντικείμενα, δεν είναι

πέτρες. Είναι μάρτυρες της ιστορίας της πόλης, της χώρας, της ίδιας μας της ζωής. Πολλές φορές που μένω μέχρι αργά το βράδυ στο εργαστήριο και δουλεύω, νομίζω ότι μπορώ να ακούσω τις φωνές των αγαλμάτων που μου έχουν φέρει εδώ. Φωνές; Κραυγές μάλλον. Όχι μόνο για τη βία που υπέστησαν αλλά και για τη συνολική απαξίωση που βιώνουν στον δημόσιο χώρο».
[...] [Εκείνοι που καταστρέφουν] Μία ημέρα να είχαν περάσει σκυμμένοι πάνω από έναν όγκο μαρμάρου με ένα καλέμι, δεν θα ξανακουμπούσαν άγαλμα».

Πηγή: http://www.kathimerini.gr/816223/gallery/proswpa/synentey3eis/ta-agalmata-exoyn-ton-giatro-toys, 24.05.2015

Εικ. 24. Κωστής Παλαμάς, *Βάσος Φαληρέας. Πνευματικό Κέντρο δήμου Αθηναίων. Στιγμιότυπα από την αποκατάσταση του αγάλματος από τον Πραξιτέλη Τζανουλίνο*

και κάτι ακόμα...
Στον εκπαιδευτικό ιστότοπο του Υπουργείου Πολιτισμού *Ακολούθησε τον Οδυσσέα* υπάρχει θεματική ενότητα για τη συντήρηση και τα μνημεία: φθορές, προληπτική και συστηματική συντήρηση, καθώς και δραστηριότητες (φύλλα εργασίας και απλά πειράματα) προκειμένου να κατανοήσουν τα παιδιά αιτίες της φθοράς (λ.χ., τον τρόπο που φθείρει η όξινη βροχή). Διαθέσιμο στο https://goo.gl/x2Ffxx.
Τα θέματα των δραστηριοτήτων είναι: *Ποιοι κίνδυνοι απειλούν τα μνημεία, Ξύδι και αυγό, Το βάζο με τα υλικά, Νεροφουσκώματα, Τούβλο στην άλμη, Οχτώ άνεμοι ψάχνουν τη μύτη τους, Ρούχα στον ήλιο, «Καλλιεργήστε» τη μούχλα σας.*

Στον ιστότοπο του Μουσείου Ακρόπολης είναι αναρτημένο το πρόγραμμα *Γλαύκα*, διαδικτυακή εφαρμογή για παιδιά με θέμα την αποκατάσταση των μνημείων της Ακρόπολης. Έχει στόχο τη γνωριμία τους με τις φθορές, τα αίτια και τα είδη των επεμβάσεων, με τα επαγγέλματα των ανθρώπων που πραγματοποιούν τα αναστηλωτικά έργα, καθώς και με τις σύγχρονες τεχνολογίες που χρησιμοποιούνται. Διαθέσιμο στο http://acropolisvirtualtour.gr/theglafkaproject/#/el/home.
Περισσότερα για τα είδη των φθορών: ΥΣΜΑ/Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης, Φθορές, στο http://www.ysma.gr/συντήρηση-φθορές.

Κλοπές αγαλμάτων

Βάσεις χωρίς αγάλματα, ακρωτηριασμένα γλυπτά, κλοπές...

Οι μαθητές διαβάζουν τα κείμενα από τον Τύπο που τεκμηριώνουν το σοβαρό ζήτημα της κλοπής και του ακρωτηριασμού αγαλμάτων της πόλης προκειμένου αυτά να καταλήξουν σε χυτήρια και να αποσπαστούν τα πολύτιμα μέταλλα.

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Έχετε δει αγάλματα που τους λείπουν κομμάτια; Πού; Σε μουσείο; Σε ανοιχτό χώρο της πόλης;
- Πώς πιστεύετε ότι συνέβη αυτό σε κάθε περίπτωση;
- Πώς θα σας φαινόταν μια πόλη με ακρωτηριασμένα αγάλματα;
- Τι συναισθήματα σας δημιουργεί το φαινόμενο;
- Τι νομίζετε ότι θα σκέφτονταν οι κάτοικοί της;
- Υπάρχει διαφορά ανάμεσα στην «ακρωτηριασμένη» Αφροδίτη της Μήλου και ένα ακρωτηριασμένο άγαλμα σε πλατεία;
- Πώς μπορούν να προστατευτούν τα μνημεία της πόλης από κλοπές και ακρωτηριασμούς;
- Με ποιους τρόπους θα μπορούσε μια κοινωνία να προστατεύσει τα μνημεία της;
- Τι θα μπορούσε να κάνει ο καθένας από εμάς για να σβήσει τα ανεπιθύμητα γκράφιτι από τους τοίχους του σπιτιού του ή από τον δημόσιο χώρο; Αναφερθείτε στο φυλλάδιο του δήμου Αθηναίων Οδηγίες για την αφαίρεση των γκράφιτι, διαθέσιμο στο http://www.naftemporiki.gr/cmsutils/downloadpdf.aspx?id=1083247.

Μαθητές ετοιμάζουν ένα project κοινό για όλο το σχολείο. Δημιουργούν ένα γλυπτό που θα συμβολίζει τη φιλοσοφία και την ταυτότητα του σχολείου. Πραγματοποιούν διαγωνισμό ιδεών, βραβεύουν την καλύτερη και πιο ρεαλιστική ιδέα, υλοποιούν το έργο τέχνης. Το τοποθετούν στο σημείο που έχουν επιλέξει. Συζητούν πώς θα το προστατεύσουν.

Εικ. 25. *Με αφορμή το γλυπτό* Ίκαρος - Μνημείο Πεσόντων Αεροπόρων, *των Ευάγγελου & Ιωάννη Μουστάκα, Πλατεία Καραϊσκάκη. 35ο Νηπιαγωγείο Αθηνών*

Κείμενα για συζήτηση

«Μορφή χιονοστιβάδας παίρνει το φαινόμενο της κλοπής μπρούντζινων προτομών και αγαλμάτων σε όλη τη χώρα, καθώς ο χαλκός είναι το τρίτο πολυτιμότερο μέταλλο μετά τον χρυσό και το ασήμι. Είναι γνωστό άλλωστε το πρόβλημα που υπάρχει με τις συμμορίες που κλέβουν σχάρες και μεταλλικά καπάκια από τους δρόμους, με αποτέλεσμα να υπάρχουν συχνά ατυχήματα ανυποψίαστων πολιτών.
Το τελευταίο χρονικό διάστημα το Τμήμα Γλυπτών και Μνημείων του δήμου Αθηναίων δεν προλαβαίνει να δέχεται καταγγελίες για κλοπές αγαλμάτων.
[...]
Οι συμμορίες, που δρουν νύχτα, ξηλώνουν τις προτομές και τα αγάλματα από χαλκό και στη συνέχεια λιώνουν την πολύτιμη λεία τους σε χυτήρια κερδίζοντας πολλά χρήματα.
«Το πρόβλημα είναι εκρηκτικό», λέει στο Newsit η αρμόδια Αντιδήμαρχος Τεχνικών Υπηρεσιών του δήμου Αθηναίων.
[...]
«Σε ό,τι έχει να κάνει με τα αγάλματα, κάνουμε τεράστια προσπάθεια να προστατευτούν τα μνημεία. Ζητάμε και τη βοήθεια του κόσμου, να ευαισθητοποιηθεί και να μας ενημερώνει».

Πηγή: Newsit, 1/10/2012
Διαθέσιμο στο http://www.newsit.gr/ellada/Poioi-kai-giati-apokefalizoyn-protomes-kai-klevoyn-mproytzina-agalmata/165694

Προτομές στη μαύρη αγορά

Της Μαργαρίτας Πουρνάρα

Εκατόν είκοσι ευρώ το «κεφάλι». Κυριολεκτικά. Τόσο κάνει στη μαύρη αγορά η προτομή του Νίκου Καζαντζάκη, η οποία, μαζί με εκείνες του Αντώνη Τρίτση και του Ελ Γκρέκο, έκαναν φτερά από τον περιβάλλοντα χώρο του Πνευματικού Κέντρου του δήμου Αθηναίων, και πιθανώς να έχουν πουληθεί για μέταλλο.[...]
Από τα συνολικά 274 έργα, τα 54 κινδυνεύουν περισσότερο καθώς είναι φτιαγμένα από μπρούντζο, μέταλλο ιδιαιτέρως περιζήτητο από παράνομα κυκλώματα.
Την ίδια ώρα, ο δήμος Αθηναίων ανακοίνωσε ότι θα υλοποιήσει στο άμεσο μέλλον πρόγραμμα συντήρησης και αποκατάστασης εκατό εξ αυτών των γλυπτών, τα οποία, εκτός από τους κλέφτες, κινδυνεύουν επίσης από την όξινη βροχή, τα γκράφιτι και τους βανδαλισμούς.

Πολιτικές έριδες
Οι κλοπές αγαλμάτων έχουν αυξηθεί ιδιαίτερα τον τελευταίο καιρό αλλά παρόμοια κρούσματα είχαν σημειωθεί και παλαιότερα. Τότε βέβαια τα κίνητρα ήταν αμιγώς πολιτικά.
[...]
Στην εποχή της κρίσης, οι κλοπές των αγαλμάτων αποφασίζονται με άλλες παραμέτρους: κατά πόσο είναι εύκολο να τα αποσπάσει κανείς από το μέρος όπου είναι τοποθετημένα και από το βάρος τους.
Η τιμή του ορείχαλκου είναι περίπου 4-6 ευρώ το κιλό και οι προτομές ζυγίζουν 15-20 κιλά, καθώς το εσωτερικό τους είναι κούφιο. Μέχρι στιγμής τα περισσότερα κρούσματα έχουν σημειωθεί στον περιβάλλοντα χώρο του Πνευματικού Κέντρου

στην Ακαδημίας, στην Κυψέλη και στη λεωφόρο Αλεξάνδρας, σε σημεία μάλιστα τα οποία κάποιος θα μπορούσε να χαρακτηρίσει πολυσύχναστα, όπως ο πεζόδρομος της Μασσαλίας.
Οι δράστες ολοκληρώνουν την πράξη τους σε δύο σκέλη. Ένα βράδυ πριν από την κλοπή, κάποιος πηγαίνει με μια βαριοπούλα για να διαλύσει ή να χαλαρώσει τους αρμούς που συνδέουν το γλυπτό με τη μαρμάρινη βάση. Με αυτόν τον τρόπο, είναι πολύ πιο εύκολο να αποκαθηλώσουν την προτομή το επόμενο βράδυ.
[...]
Περιφρούρηση
Η αστυνομία κατάφερε να εντοπίσει τέσσερις από αυτές. [...]
Ωστόσο, όπως αντιλαμβάνεται κανείς, είναι σχεδόν αδύνατον να υπάρξει περιφρούρηση και περιπολίες για 274 αγάλματα. Στην Ιταλία, όπου υπήρξαν ανάλογα φαινόμενα είχε προταθεί να μπουν προστατευτικά κάγκελα, η οποία απερρίφθη για αισθητικούς λόγους, με το επιχείρημα ότι είναι σαν να χτίζει κανείς με τούβλα τη σκηνή ενός θεάτρου.
Η Δημοτική Αστυνομία έχει αυξήσει τις περιπολίες της, χωρίς όμως να μπορεί να κάνει κάτι παραπάνω. [...]
Ορισμένες φορές, η παρατηρητικότητα των ίδιων των κατοίκων έχει σώσει πολλά αγάλματα, καθώς καταγγέλλουν ότι κάποιος έχει διαλύσει τις βάσεις τους.
Αν τα κλεμμένα αγάλματα δεν βρεθούν μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα, τότε ο δήμος φροντίζει για την αντικατάστασή τους, η οποία κοστίζει περίπου 2.500 ευρώ.
[...] Οι δημοτικές αρχές προωθούν μια δράση συντήρησης εκατό γλυπτών από αυτά που είναι διάσπαρτα στην πόλη.
[...] «Το πρόβλημα είναι ότι οι Αθηναίοι θεωρούν ότι τα γλυπτά ανήκουν στο κράτος και δεν είναι δικά τους, συνεπώς δεν χρειάζεται να τα σέβονται. Τα αντιμετωπίζουν ως σύμβολα κρατικής εξουσίας, ακόμα και αν πάνε να σπάσουν το γλυπτό ενός ανθρώπου που έχασε τη ζωή του διότι τα έβαλε με την Γκεστάπο. Εμείς οι συντηρητές κάνουμε τα πάντα για να προστατεύσουμε τα αγάλματα από τις φθορές του χρόνου, των ρύπων, της όξινης βροχής, των βανδαλισμών».

Πηγή: Καθημερινή, 24/03/2013
Διαθέσιμο στο http://www.kathimerini.gr/483937/article/politismos/arxeio-politismoy/protomes-sth-mayrh-agora

Εικ. 26. *Προτομή της Λέλας Καραγιάννη, Λουκία Γεωργαντή, πεζόδρομος Τοσίτσα.*

Εικ. 27. *Μαθητές από το 21ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών «Λέλα Καραγιάννη» μπροστά στην αποκεφαλισμένη προτομή*

Επίσκεψη σε εργαστήρι γλύπτη, μουσείο, γλυπτοθήκη, χώρο συγκέντρωσης γλυπτών

Χαρακτηριστικοί χώροι στην Αθήνα: Α' Νεκροταφείο, Εθνική Γλυπτοθήκη, Εθνικός Κήπος, Ζάππειο, Κήπος Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής, αρχαιολογικός χώρος Κεραμεικού, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Μουσείο Ακρόπολης, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αρχαιολογικό Μουσείο Βραυρώνας, Μουσείο Βορρέ, Μουσείο Μπενάκη/Εργαστήριο γλύπτη Γιάννη Παππά, Υπαίθρια Γλυπτοθήκη Ψυχικού/ Ίδρυμα Ζογγολόπουλου, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, Σταθμοί του Μετρό, Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, Σκιρώνειο Κέντρο Κηφισιάς/ Πάρκο Σύγχρονης Γλυπτικής (παράρτημα του Σκιρώνειου Μουσείου Πολυχρονόπουλου).

Καλό είναι να επιλεγεί ένας μικρός αριθμός έργων και όχι το σύνολό τους. Αν οι μαθητές πρέπει να δουν όλα τα έργα, θα διασπαρεί η προσοχή τους και θα κουραστούν. Ο εκπαιδευτικός ετοιμάζει μια διαδρομή με μικρές δραστηριότητες παρατήρησης, σύγκρισης, δημιουργικής έκφρασης στον χώρο, καθοδηγεί τους μαθητές στην περιήγηση και έρευνά τους με φύλλο εργασίας ή ερωτήματα ή οργανώνοντας κυνήγι θησαυρού. Μετά την ολοκλήρωση της διαδρομής και των δραστηριοτήτων, δίνει στους μαθητές τη δυνατότητα να δουν και άλλα έργα της επιλογής τους.

Πριν από την επίσκεψη

- Συζητούν τι μπορούν και τι δεν μπορούν να κάνουν στον χώρο. Λ.χ., μπορούν να τρέχουν ανάμεσα στα έργα; Μπορούν να τα μετακινήσουν; Μπορούν να κάθονται μπροστά τους όση ώρα θέλουν; Μπορούν να διαβάζουν δίπλα στο γλυπτό; Μπορούν να το αναπαραστήσουν με το σώμα τους; Μπορούν να ζωγραφίσουν πάνω του; Μπορούν να το σχεδιάσουν σε χαρτί;

➢ Ειδικότερα, πριν από την επίσκεψη σε εργαστήρι γλύπτη:
- Αναζητούν στο διαδίκτυο έργα του γλύπτη.
- Ετοιμάζουν ερωτήματα για συνέντευξη.

Κατά την επίσκεψη

Αξιοποιούνται ερωτήσεις και δραστηριότητες που έχουν περιγραφεί κατά τις επισκέψεις στα υπαίθρια γλυπτά, καθώς και στο κεφάλαιο *Δραστηριότητες και θεματικές διαδρομές*, σελ. 62.

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να συμβουλευτεί τις ιστοσελίδες των μουσείων όπου θα βρει αναρτημένα εκπαιδευτικά υλικά. Στη δικτυογραφία που περιλαμβάνεται στον Οδηγό θα βρει σχετικούς συνδέσμους.

➢ Επιπλέον ενδεικτικές ερωτήσεις:
- Πού μπορεί να βρίσκονταν τα γλυπτά πριν φτάσουν στο μουσείο; Μπορεί να ήταν σε υπαίθριο χώρο;
- Πώς μπορούμε να μάθουμε την ηλικία τους; Το όνομά τους;
- Πόσο βαριά νομίζετε ότι είναι τα έργα;
- Βρείτε το πιο μεγάλο και το πιο μικρό από τα έργα.
- Τι θα συζητούσαν ένα άγαλμα από το μουσείο και το άγαλμα της γειτονιάς μας;
- Το άγαλμα αφηγείται την ιστορία του: αξιοποιώντας τα στοιχεία που συγκέντρωσες, γράψε την ιστορία του.
- Διάλεξε ένα έργο και δώσε τον δικό σου τίτλο.

➢ Ειδικότερα, στο εργαστήρι γλύπτη:
- Ποια υλικά χρησιμοποιεί ο γλύπτης;
- Πόσο δύσκολη είναι η μεταφορά τους; Ποια άλλα επαγγέλματα εμπλέκονται (λ.χ., εργάτης λατομείου, μεταλλουργός);
- Ποια στοιχεία δείχνουν ότι τα έργα έχουν γίνει από τον ίδιο καλλιτέχνη (τεχνοτροπία);
- Ποια έργα νομίζεις ότι μπορούν να τοποθετηθούν σε δημόσιο χώρο; Πώς το σκέφτηκες;
- Ποια μοιάζει να είναι τα αγαπημένα του θέματα;

Εικ. 28. *Επίσκεψη στο εργαστήρι του γλύπτη Γεώργιου Καλακαλλά. 13ο Νηπιαγωγείο Αθηνών.*

Εικ. 29. *Σύνθεση από επίσκεψη στη Γλυπτοθήκη. 92ο δημοτικό Σχολείο Αθηνών*

Μετά την επίσκεψη

➢ Παρακολουθούν ταινίες για την εξόρυξη και επεξεργασία του μαρμάρου, τη μαρμαροτεχνία ή για τη χύτευση.
- *Η Τηνιακή μαρμαροτεχνία σήμερα* (2015). ΥΠΠΟ, Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Διάρκεια 11'. Αναρτημένη στον ιστότοπο της UNESCO, στον αντιπροσωπευτικό κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Διαθέσιμη στο https://www.youtube.com/watch?time_continue=3&v=Btiw0n8fQ_U.
- Διαδικασία χύτευσης γλυπτού με την μέθοδο του χαμένου κεριού. Εκπαιδευτική Τηλεόραση, εκπομπή της «Χαλκός και φωτιά». Την παρουσιάζει ο Μάρκος Γεωργιλάκης, γλύπτης και λέκτορας στην ΑΣΚΤ. Διαθέσιμη στο https://vimeo.com/126740528.

➢ Συζητούν για την τέχνη του γλύπτη και για τις δυσκολίες της.

➢ Προσθέτουν στοιχεία από την επίσκεψη στη γωνιά των γλυπτών της τάξης.

➢ Δημιουργούν κόμικ ή φωτοκόμικ με ήρωες τα γλυπτά που έχουν δει.

Εικ. 30. *Φωτοκόμικ, με αφορμή το άγαλμα του Κανάρη στην πλατεία Κυψέλης. 45ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών*

Βιβλία για παιδιά που προτείνεται να αξιοποιηθούν πριν, κατά, ή μετά την επίσκεψη:

- *Το άγαλμα που κρύωνε*, του Χρήστου Μπουλώτη, του οποίου απόσπασμα περιέχεται στο βιβλίο Γλώσσας της Στ΄ τάξης. Σχετικό βίντεο της Εκπαιδευτικής Τηλεόρασης στις *Ιστορίες χωρίς τέλος*, διαθέσιμο στο http://www.edutv.gr/index.php/glossa-logot/istories-xoris-telos-to-agalma-pou-kryone. Αφήγηση του βιβλίου από τον συγγραφέα στο https://www.youtube.com/watch?v=acHC1rJiFVw
- *Μία +5 Καρυάτιδες*, του Αλέξη Κυριτσόπουλου
- *Ο Νικηφόρος ανακαλύπτει τα συναισθήματα: Με οδηγό τα κυκλαδικά ειδώλια*, της Ελένης Γερουλάνου
- *Όταν έφυγαν τα αγάλματα*, της Αγγελικής Δαρλάση. Μπορούν αξιοποιήσουν το εκπαιδευτικό υλικό για το βιβλίο, διαθέσιμο στο http://metaixmio.gr/images/pdf/Odigos_gia_ekpaideytiko_otan_efigan_ta_agalmata.pdf
- *Τα φαντάσματα του Θόδωρου Παπαγιάννη*, της Έλσας Μυρογιάννη
- *Άνθρωπος ή βιολί; Μια άλλη ματιά στα κυκλαδικά ειδώλια*, της Μαρίνας Πλατή
- *Ο Ίκαρος αφηγείται ιστορίες για αγάλματα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*, των Εύης Πίνη και Καλλιόπης Κύρδη

Στη βιβλιογραφία, στο τέλος του Οδηγού, καταγράφεται η πλήρης βιβλιογραφική αναφορά.

3η φάση

Γνωριμία με τους θεσμούς
(Ποιοι και πώς αποφασίζουν για την τοποθέτηση
των υπαίθριων γλυπτών στην πόλη)

Ο εκπαιδευτικός και οι μαθητές έχουν πιθανότατα έρθει σε επαφή με ανθρώπους-πηγές από τη δημοτική κοινότητα καθώς ερευνούσαν τα υπαίθρια γλυπτά και μνημεία της γειτονιάς τους, έχουν παρατηρήσει τις αναρτημένες στα γλυπτά πινακίδες με αναφορά σε χρηματοδοτικά προγράμματα, ευρωπαϊκά και άλλα ιδιωτών, για την αποκατάσταση και συντήρησή τους, έχουν ασχοληθεί με τις φθορές και τη συντήρηση των γλυπτών.

Διατυπώνοντας ερωτήματα και αναζητώντας απαντήσεις, οι μαθητές θα μπορέσουν να συγκροτήσουν τον χάρτη των θεσμικών συνομιλητών: γνωρίζουν τους θεσμούς και τη λειτουργία τους στη μικρή κλίμακα του δήμου, και σταδιακά τους αρμόδιους φορείς στο εθνικό, το ευρωπαϊκό και το παγκόσμιο επίπεδο. Η διαδικασία αυτή συνδέεται με μια βασική δεξιότητα του ενεργού πολίτη, την ενημέρωση και τη γνώση των θεσμών· μαθαίνει τι ισχύει, σε ποιον και πώς απευθύνεται.

Τα παιδιά με άμεσο τρόπο αναφέρονται συνήθως στη δημοτική αρχή. Ο εκπαιδευτικός, με ερωτήσεις, ανάλογες με την ηλικία των μαθητών, θα πρέπει να οδηγήσει τη συζήτηση στις υπηρεσίες του δήμου που έχουν την ευθύνη για την καθαριότητα και τη συντήρηση των δημόσιων χώρων (κριτική των θεσμών), καθώς και στην ευθύνη των πολιτών (αυτοκριτική).

Καταγράφουν με τη μορφή καταιγισμού ιδεών όσα ήδη γνωρίζουν σχετικά με τη διαχείριση των υπαίθριων γλυπτών. Ο εκπαιδευτικός υποστηρίζει τη συζήτηση κρατώντας μια απόσταση και προσπαθώντας να εκμαιεύσει απαντήσεις από τους μαθητές, προκειμένου να αναφέρουν τρόπους απόκτησης και τοποθέτησης των γλυπτών, στοιχεία για τη φύλαξη, την προστασία και τη συντήρησή τους, για το πώς οι ίδιοι μπορούν να συμβάλλουν σε αυτό, και τέλος πού θα μπορούσαν να απευθύνουν τα ερωτήματα και τις διαπιστώσεις τους.

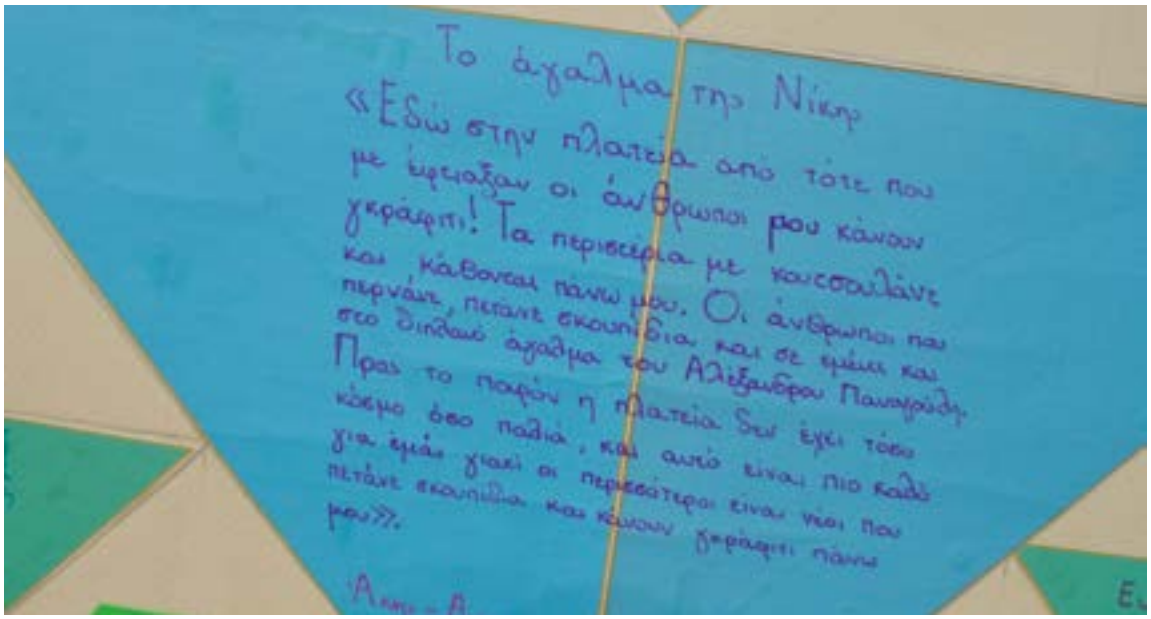

Εικ. 31. *36ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών*

Για τη διατύπωση των ερωτημάτων και τις απαντήσεις, ο εκπαιδευτικός θα βρει πληροφορίες στην απόφαση του δήμου Αθηναίων για τα υπαίθρια γλυπτά και μνημεία που ανήκουν στη δικαιοδοσία του, διαθέσιμη στο https://diavgeia.gov.gr/doc/6%CE%97%CE%A7%CE%A3%CE%A96%CE%9C-7%CE%999?inline=true.

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Ποιος αποφασίζει για την τοποθέτηση ενός γλυπτού σε δημόσιο χώρο;
- Οι κάτοικοι έχουν γνώμη για το αν θα τοποθετηθεί ένα γλυπτό στη γειτονιά τους;
- Ποιος αποφασίζει το θέμα του γλυπτού;
- Πώς και ποιος επιλέγει τον γλύπτη;
- Ποιος πληρώνει για το έργο;
- Είναι πάντα υπεύθυνος ο δήμος;
- Ποιος έχει την ευθύνη για την κατάσταση των γλυπτών;
- Ποια είναι η δική μας ευθύνη;
- Τι μπορούμε να κάνουμε αν διαπιστώσουμε φθορές ή άλλα προβλήματα;
- Ποια βήματα θα πρέπει να ακολουθήσουν, προκειμένου να κοινοποιήσουν τις παρατηρήσεις και τις προτάσεις τους στις κατάλληλες υπηρεσίες; Σε ποιους απευθύνονται; Πώς διατυπώνουν το αίτημά τους;
- Πώς μπορούν να ενεργοποιήσουν όλους τους μαθητές του σχολείου, τους γονείς τους, τη γειτονιά προς την κατεύθυνση της προστασίας των δημόσιων χώρων;

Βιβλία και εκπομπές για παιδιά. Ενδεικτικές δραστηριότητες

Προτείνεται να διαβάσουν τα βιβλία *Πλανόδιο πάρκο*, του Αντώνη Παπαθεοδούλου, και *Οι συνωμότες της τσουγκράνας*, της Ελένης Σβορώνου, που αναφέρονται στον δημόσιο χώρο. Επίσης, να παρακολουθήσουν τα δύο επεισόδια από τη ραδιοφωνική σειρά *Εδώ Λιλιπούπολη* με τίτλο «*Το άγαλμα του Χαρχούδα*», μέρος 1 και 2, διαθέσιμα στο https://www.youtube.com/watch?v=IDSfzxtzvg0 και στο https://www.youtube.com/watch?v=CVtJxDjG1Dw

- Τι θα έβαζαν στο δικό τους πλανόδιο πάρκο; Πώς θα το φρόντιζαν; Ετοιμάζουν μια μακέτα.
- Οι «*συνωμότες της τσουγκράνας*» συνεργάζονται με τα παιδιά από το «*πλανόδιο πάρκο*». Τι μπορεί να συμβεί;
- Ο δήμαρχος της Λιλιπούπολης, ο Χαρχούδας, θέλει να βάλει το άγαλμά του στην πλατεία ή στο πάρκο της γειτονιάς. Τι θα κάνουν; Ετοιμάζουν διαλόγους.

Παιχνίδια ρόλων

1. Οι μαθητές αναλαμβάνουν τους ρόλους των πολιτών και των δημοτικών αρχών σε μια συζήτηση για τα προβλήματα ενός δημόσιου χώρου, την αποκατάσταση ενός γλυπτού ή μνημείου και τις προτάσεις τους προκειμένου να γίνει πιο φιλικός ο χώρος στους πολίτες. Οι ομάδες προετοιμάζονται, ώστε να αναπτύξουν επιχειρήματα, να παρουσιάσουν σχεδιαγράμματα, κ.λπ.

2. Οι μαθητές καλούνται να πάρουν τον ρόλο των κατοίκων μιας γειτονιάς όπου θα τοποθετηθεί γλυπτό. Ο εκπαιδευτικός προτείνει το θέμα του γλυπτού. Στη συνέχεια, χωρίζονται σε ομάδες. Οι μισές ομάδες θα πρέπει να αναπτύξουν επιχειρήματα υπέρ της τοποθέτησης και οι άλλες μισές κατά, προσπαθώντας να πείσουν οι μεν τους δε. Τέλος, ψηφίζουν.

Αν αποφάσιζες εσύ

Η δραστηριότητα έχει μια σειρά από στάδια, όπου οι μαθητές καλούνται, ως υπεύθυνοι πολίτες της πόλης τους, να κάνουν προτάσεις και να πάρουν αποφάσεις.

Α. Συζητούν τα ερωτήματα:

- Αν αποφάσιζες εσύ, πού θα τοποθετούσες ένα νέο γλυπτό;
- Για ποιους λόγους; (με επιχειρήματα)
- Υπόδειξε το σημείο στον χάρτη της γειτονιάς.
- Ποιο θα είναι το θέμα του;
- Πώς το σκέφτηκες;
- Έχει κάποια σχέση με τον χώρο που προτείνεις;

Ο εκπαιδευτικός καταγράφει όλες τις προτάσεις σε χαρτί του μέτρου και το τοποθετεί σε σημείο ορατό από όλους τους μαθητές.

Β. Επιλέγουν μία από τις προτάσεις:

Οι μαθητές, σε ομάδες, συζητούν τις προτάσεις. Κάθε μαθητής αναπτύσσει επιχειρήματα για την επιλογή του. Η κάθε ομάδα καταλήγει σε μια πρόταση για χώρο και θέμα. Συζητούνται οι προτάσεις όλων των ομάδων, εξετάζονται τα επιχειρήματα, η καταλληλότητα και η προσβασιμότητα των σημείων αυτών. Με ψηφοφορία, αποφασίζουν.

Γ. Κατασκευή γλυπτών.

Όλοι οι μαθητές, ατομικά ή σε μικρές ομάδες, κατασκευάζουν γλυπτά με το θέμα που έχει επιλεγεί. Κάθε γλυπτό συνοδεύεται από την πινακίδα του, με στοιχεία για το έργο και τον δημιουργό ή τους δημιουργούς του.

Δ. Εργασία σε ομάδες, τελικά βήματα

Οι μαθητές χωρίζονται σε πέντε ομάδες με διαφορετικές εργασίες.

1. Επιτροπή επιλογής έργου. Τα μέλη της επιχειρηματολογούν για κάθε έργο και καταλήγουν σε τελική πρόταση. Τα υπόλοιπα έργα τοποθετούνται στον «κήπο των αγαλμάτων».

Εικ. 32. *6/θέσιο Πειραματικό Δημοτικό Σχολείο Πανεπιστημίου Αθηνών*

2. Ομάδα διαμόρφωσης του χώρου (αρχιτέκτονες τοπίου): φωτισμός, πράσινο, βάθρο, πρόσβαση, κ.λπ.
3. Ομάδα διαμόρφωσης του «κήπου των αγαλμάτων».
4. Ομάδα οργάνωσης εγκαινίων: αφίσες, προσκλήσεις, ραδιοφωνικό σποτ, φυλλάδιο ενημέρωσης κατοίκων.
5. Ομάδα οργάνωσης γνωριμίας με όλα τα γλυπτά του «κήπου των αγαλμάτων» με παιχνίδι θησαυρού. Οι ομάδες παρουσιάζουν τη δουλειά τους. Προτείνεται να προσκαλέσουν στην παρουσίαση μαθητές άλλων τάξεων και γονείς.

Επέκταση για μαθητές Ε' και Στ' τάξης

- Οι μαθητές αναζητούν πληροφορίες για αποφάσεις του δήμου Αθηναίων που ρυθμίζουν τα θέματα των υπαίθριων γλυπτών. Η επαφή με τα έγγραφα, τη γλώσσα διατύπωσής τους και τις αναφερόμενες αρμοδιότητες θεωρείται σημαντική άσκηση πολιτικού γραμματισμού και εκπαίδευσης στην ενεργό πολιτειότητα, αφού οι μεγαλύτεροι μαθητές έχουν ξεπεράσει το στάδιο της ταύτισης του δήμου με το δημαρχιακό μέγαρο και της απόδοσης κάθε ευθύνης στον δήμαρχο που συνοδεύεται από συγγραφή επιστολής προς αυτόν ως πρόσωπο.

- Μελετούν την απόφαση του δήμου Αθηναίων για τα υπαίθρια γλυπτά και μνημεία που ανήκουν στη δικαιοδοσία του, διαθέσιμη στο https://diavgeia.gov.gr/doc/6%CE%97%CE%A7%CE%A3%CE%A96%CE%9C-7%CE%999?inline=true.

- Αφού συζητήσουν το κεντρικό περιεχόμενο της απόφασης αυτής και τη σκοπιμότητά της, χωρίζονται σε δέκα ομάδες και κάθε ομάδα αναλαμβάνει να επεξεργαστεί τα

Εικ. 33. *45ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών*

βασικά στοιχεία ενός από τα 10 άρθρα της απόφασης, με τη βοήθεια των ερωτήσεων που ακολουθούν. Στη συνέχεια, κάθε ομάδα παρουσιάζει στην ολομέλεια της τάξης τις απαντήσεις της σε ένα χαρτί Α4 με κείμενο και σκίτσα. Τέλος, συνθέτουν τον ρόλο και τις αρμοδιότητες του δήμου σχετικά με τα γλυπτά και τα μνημεία της ευθύνης του.

Ενδεικτικές ερωτήσεις για την επεξεργασία των άρθρων

Άρθρο 1 (ΡΥΘΜΙΣΗ ΘΕΜΑΤΩΝ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΑ ΓΛΥΠΤΑ ΕΡΓΑ ΤΕΧΝΗΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ): Ποια είναι η ευθύνη του δήμου Αθηναίων σχετικά με τα υπαίθρια γλυπτά της πόλης; Σε τι κατηγορίες χωρίζονται τα γλυπτά που εποπτεύει;

Άρθρο 2 (ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΓΛΥΠΤΩΝ ΕΡΓΩΝ): Πώς αποκτώνται τα γλυπτά στον δήμο Αθηναίων, πώς γίνεται η αγορά, η ανάθεση κατασκευής ενός νέου γλυπτού και η αποδοχή μιας δωρεάς;

Άρθρο 3 (ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΓΛΥΠΤΩΝ ΕΡΓΩΝ): Πώς ρυθμίζεται η τοποθέτηση ενός γλυπτού σε μια πλατεία ή σε άλλο δημόσιο χώρο; Ρωτιούνται οι κάτοικοι; Τι είναι η δημόσια διαβούλευση και γιατί είναι απαραίτητη; Είναι οι αποφάσεις της καθοριστικές; Οι μαθητές μπορούν να προσομοιώσουν μια τέτοια διαβούλευση αναλαμβάνοντας ρόλους κατοίκων και εισηγητών από τη δημοτική κοινότητα και την επιτροπή γλυπτών, με επιχειρήματα για την τοποθέτηση ή την απόρριψη ενός νέου γλυπτού στη γειτονιά τους σε έναν επιλεγμένο χώρο.

Άρθρο 4 (ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΛΥΠΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ): Γιατί είναι απαραίτητη η συγκρότηση της επιτροπής γλυπτών έργων τέχνης του δήμου για την ανάθεση ενός νέου γλυπτού ή την αποδοχή μιας δωρεάς; Από ποια μέλη συγκροτείται και ποιες είναι οι αρμοδιότητές της; Οι μαθητές μπορούν να πάρουν τους ρόλους των μελών της επιτροπής που αποφασίζει για την καταλληλότητα και την καλλιτεχνική αξία ενός γλυπτού, ώστε να τοποθετηθεί σε μια πλατεία, το καθένα σύμφωνα με την ειδικότητά του γλύπτης, αρχαιολόγος, ιστορικός, αρχιτέκτων τοπίου, συντηρητής, ιστορικός τέχνης.

Άρθρο 5 (ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ, ΑΛΛΑΓΗ ΘΕΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΣΥΡΣΗ ΓΛΥΠΤΩΝ): Πότε και με ποιους όρους γίνεται μετακίνηση, αλλαγή θέσης ή και απόσυρση γλυπτού; Οι μαθητές εντοπίζουν στον Τύπο κείμενα για μετακίνηση εμβληματικών γλυπτών της Αθήνας και εξετάζουν τους λόγους, καθώς και αν αυτό συμβάλλει στην προστασία τους. Προτείνουν άλλους πιθανούς τρόπους διευθέτησης του προβλήματος.

Άρθρο 6 (ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΓΛΥΠΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ): Ποιες είναι οι υποχρεώσεις του δήμου σχετικά με τα υπαίθρια γλυπτά και τι προβλέπεται για την προστασία τους; Τι ειδικότητες μπορούν να εργαστούν για τη συντήρηση των γλυπτών;

Άρθρο 7 (ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΓΛΥΠΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΟΥ Α' ΚΟΙΜΗΤΗΡΙΟΥ): Γιατί αποτελεί το Α' Κοιμητήριο χώρο ιδιαίτερης προστασίας; Γιατί πιστεύετε ότι μπορεί η συγκέντρωση σημαντικών ταφικών μνημείων να απαιτεί ιδιαίτερη φροντίδα;

Άρθρο 8 (ΖΩΝΕΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ): Τι είναι η ζώνη προστασίας για ένα γλυπτό και γιατί είναι απαραίτητη η εφαρμογή του μέτρου; Πόση ανάγκη έχει ένα γλυπτό γύρω του από καθαρό, ανοιχτό περιβάλλοντα χώρο; Τι παρατηρήσατε στην επίσκεψή σας στα γλυπτά της γειτονιάς και του κέντρου; Παραβιάζονται οι απαγορευτικές ρυθμίσεις ή τηρούνται;

Άρθρο 9 (ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΓΛΥΠΤΩΝ ΕΡΓΩΝ): Είναι ο δήμος υπεύθυνος για τη φροντίδα του περιβάλλοντος χώρου ενός υπαίθριου γλυπτού; Ποιες διαφορετικές υπηρεσίες και με τι ρόλο η καθεμιά πρέπει να συνεργαστούν στο έργο της φροντίδας και προστασίας των υπαίθριων γλυπτών; Ποιος ο ρόλος των δημοτικών κοινοτήτων σε αυτή τη φροντίδα; Στην έρευνά σας τι διαπιστώσατε; Ήταν ενεργές οι δημοτικές κοινότητες, είχαν διάθεση συνεργασίας μαζί σας;

Άρθρο 10 (ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ – ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΓΛΥΠΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ): Υπάρχει στον δήμο υπηρεσία ειδική για την επιστημονική καταγραφή των υπαίθριων γλυπτών και μνημείων; Ποιες είναι οι αρμοδιότητές της; Είναι σημαντικό, κατά τη γνώμη σας, να υπάρχει για κάθε γλυπτό όλο το ιστορικό του, από τη φιλοτέχνησή του και την τοποθέτησή του μέχρι τις συντηρήσεις που έχει δεχτεί, και γιατί; Αναζητήσατε πληροφορίες από την υπηρεσία του δήμου για το γλυπτό που μελετήσατε; Σας δόθηκαν; Πώς κρίνετε τη συνεργασία μαζί τους;

- Στη συνέχεια, οι μαθητές μπορούν να αναζητήσουν στη σελίδα του Υπουργείου Πολιτισμού στοιχεία για την προστασία των μνημείων. Διευρύνοντας σε ευρωπαϊκό επίπεδο, προτείνεται, με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού, να αντλήσουν πληροφορίες από τη συνθήκη Faro (http://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/cultural-heritage) και την UNESCO, παγκόσμιο οργανισμό προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η γνωριμία με τα θεσμικά όργανα που είναι επιφορτισμένα με την πολιτική διαχείρισης των υπαίθριων γλυπτών και μνημείων, και γενικότερα της πολιτιστικής κληρονομιάς, καλό είναι να προκύψει τόσο από την επίσκεψη στις επίσημες ιστοσελίδες τους, όσο και από την επαφή με τους ίδιους τους φορείς, με συνεντεύξεις και συζητήσεις.

Δραστηριότητες

Στη συνέχεια, οι μαθητές επεξεργάζονται τα κείμενα:

Γιατί εξαφανίζονται οι προτομές στο κέντρο της Αθήνας; (31-5-2016). *Huffpost Greece*. Διαθέσιμο https://goo.gl/G5ryye. Το άρθρο αναφέρεται στο πρόβλημα της κλοπής ορειχάλκινων προτομών από το προαύλιο του Πνευματικού Κέντρου προκειμένου να πουληθούν ως σκραπ και να λιωθούν σε παράνομα χυτήρια.

Αθήνα: Την απόσυρση γλυπτών από επισφαλή σημεία αποφάσισε ο δήμος (9-6-2016). *Καθημερινή, διαθέσιμο στο* https://goo.gl/jbWXWM. Αναφέρεται στην απόφαση απόσυρσης 49 γλυπτών από τον δήμο Αθηναίων προκειμένου να προστατευτούν, μέχρι να υπάρξουν οι κατάλληλες συνθήκες ασφαλείας και να επανεκτεθούν.

Συζητούν το πρόβλημα και οργανώνουν διάλογο (debate) με θέμα «Απόσυρση ή παραμονή, με επιχειρήματα, αντεπιχειρήματα, και τελικά σύνθεση».

Εικ. 34. *Μακέτα της πλατείας που περιβάλλει την προτομή της Βέμπο, με φυσικά υλικά. Οι μαθητές του 16ου Νηπιαγωγείου Αθηνών στη μακέτα κατέγραψαν τα προβλήματα που εντόπισαν και τις προτάσεις τους.*

4η φάση

Κριτικά ερωτήματα σε σχέση με τους θεσμούς και τον ρόλο του πολίτη, αυτοκριτική

Οι μαθητές συζητούν για το πώς λειτουργούν οι θεσμοί με τους οποίους ήρθαν σε επαφή, ή των οποίων γνώρισαν τη δράση.

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Συνεργάστηκαν μαζί τους και πώς;
- Τους παρείχαν την απαραίτητη ενημέρωση;
- Ανταποκρίνονται επαρκώς στο ζήτημα της ανάδειξης και προστασίας των υπαίθριων γλυπτών, και ευρύτερα του δημόσιου χώρου στην πόλη; Τι κάνουν και τι θα μπορούσαν να κάνουν καλύτερα;

Οι μαθητές καταγράφουν τις διαπιστώσεις τους και τις προτάσεις τους για βελτιώσεις. Μετά την κριτική των ενεργειών των θεσμών, είναι έτοιμοι να συνομιλήσουν για τις δικές τους προσωπικές επιλογές και ενέργειες, να τις κρίνουν, να πάρουν αποφάσεις για τις αλλαγές που θα ήθελαν και που μπορούν να κάνουν, να δεσμευτούν και να προχωρήσουν, σε συνεργασία με τον συμμαθητή, τον γονιό, τον εκπαιδευτικό, στον συμμετοχικό σχεδιασμό δράσεων και την υλοποίησή τους.

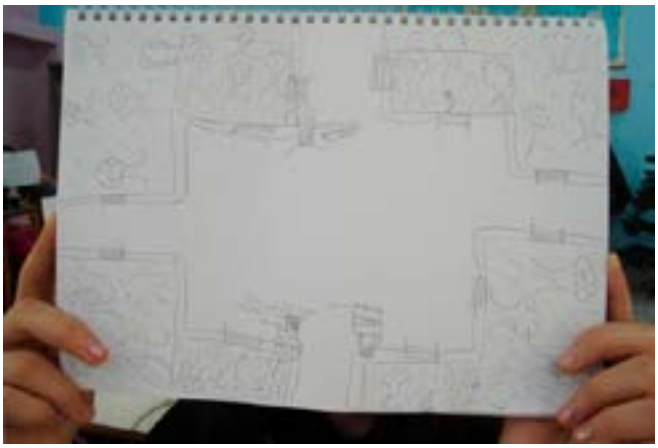

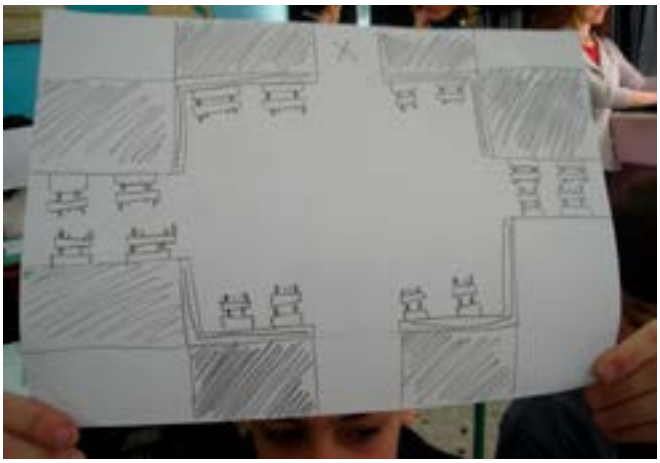

Εικ. 35. *Προτάσεις από ομάδες μαθητών του 21ου Δημοτικού Σχολείου Αθηνών για τη διαμόρφωση της πλατείας Καλλιγά (Αμερικής)*
Εικ. 36. *21ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών*

Σχέδια δράσης

Στόχος είναι οι μαθητές να περάσουν στην πράξη και να μάθουν να σχεδιάζουν και να οργανώνουν μικρές δράσεις στο επίπεδο του σχολείου, της γειτονιάς και της πόλης.

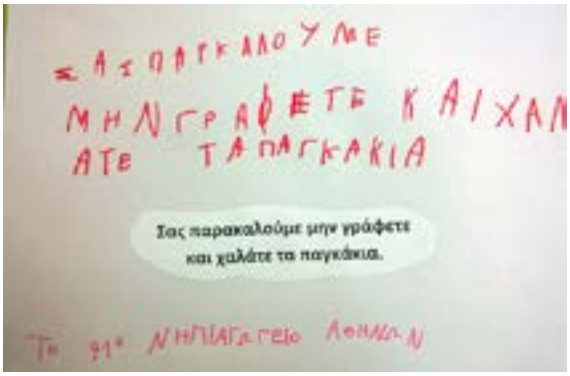

Εικ. 37. *Μαθητές του 91ου Νηπιαγωγείου Αθηνών ετοιμάζουν και τοποθετούν πινακίδες στην πλατεία Καλλιγά (Αμερικής)*
Εικ. 38. *Πινακίδα 91ου Νηπιαγωγείου Αθηνών*

Ενδεικτικές προτάσεις

- Υιοθεσία γλυπτού και του περιβάλλοντος χώρου του[5].
- Καθαρισμός του περιβάλλοντος χώρου γλυπτού και φύτευση σε συνεργασία με την αρμόδια υπηρεσία του δήμου.
- Καμπάνια ενημέρωσης των μαθητών του σχολείου και γειτονικών σχολείων.
- Καμπάνια ενημέρωσης των κατοίκων για την ιστορία του γλυπτού.
- Περίπατος μνήμης και πολιτισμού για τους γονείς και τους κατοίκους, με στόχο τη γνωριμία και την ευαισθητοποίηση για την προστασία από βανδαλισμούς.
- Οργάνωση, με πρόσκληση στη γειτονιά, ημέρας φροντίδας του χώρου και ενημέρωσης για την ιστορία του γλυπτού.
- Κυνήγι θησαυρού στα υπαίθρια γλυπτά, μνημεία και αξιόλογα σημεία της γειτονιάς
- Δημιουργία και διανομή ενημερωτικού φυλλαδίου για το γλυπτό.
- Οργάνωση στο σχολείο ενημερωτικής συνάντησης ή/και δραστηριοτήτων για το γλυπτό, τους βανδαλισμούς σε μνημεία και την υποβάθμιση του δημόσιου χώρου, σε συνεργασία με τοπικούς φορείς, την οικεία δημοτική κοινότητα, επιστήμονες, καλλιτέχνες.
- Δημιουργία ραδιοφωνικής εκπομπής στο European School Radio.
- Δημιουργία βίντεο ή φωτοκόμικ και διάδοσή του στη σχολική και την ευρύτερη κοινότητα .
- Δημιουργία οδηγού για τη γειτονιά, με επίκεντρο το γλυπτό.
- Δικτύωση με άλλα σχολεία που υλοποιούν το πρόγραμμα και ανταλλαγή στοιχείων για τα υπό μελέτη γλυπτά, τον χώρο που τα περιβάλλει, τη σημασία τους ως έργα τέχνης/τοπόσημα/μνημεία. Δημιουργία κοινού blog.
- Οργάνωση συζήτησης για τα γλυπτά του δημόσιου χώρου που προτείνονται για καθαρισμό-συντήρηση, ψήφιση εκείνου που θα συντηρηθεί με τους υπάρχοντες πόρους, σε συνεργασία με την αρμόδια υπηρεσία.
- Προτάσεις για την εύρεση πόρων, χρηματικών και ανθρώπινων, καθώς και τρόπων, για τη συντήρηση και τη φροντίδα του χώρου, και κατάθεσή τους στις αρμόδιες υπηρεσίες.

5 Βλ. επίσης το κείμενο «Η υιοθεσία ενός μνημείου σε 10 βήματα» στον ιστότοπο *Ακολούθησε τον Οδυσσέα* του ΥΠΠΟ. Διαθέσιμο στο http://followodysseus.culture.gr/Portals/54/Material/Telika/Suntirisi/SuntirisiActs/UiothesiaMnimeiou.pdf

Οι δράσεις αυτές μπορούν να συνδυαστούν. Πιο σύνθετη είναι η υιοθεσία του γλυπτού, η οποία απαιτεί μεγαλύτερη διάρκεια και συνδυάζει δραστηριότητες συστηματικής φροντίδας του χώρου και ενημέρωσης της κοινότητας.

Καλό είναι να αναζητηθούν σύμμαχοι, πρόσωπα και φορείς που θα συνδράμουν στις δράσεις, όπως ο σύλλογος γονέων, η δημοτική κοινότητα, οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών, ένας αρχιτέκτονας, ο γλύπτης του έργου, αν είναι εν ζωή...

Πώς οργανώνεται μια καμπάνια;

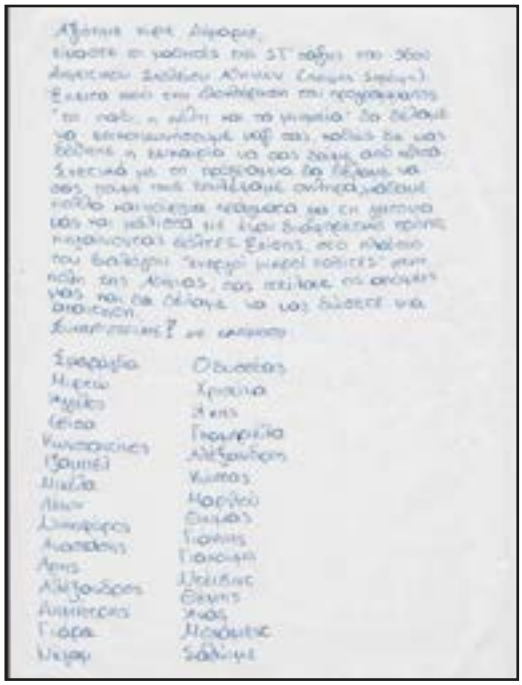

Εικ. 39. *Επιστολή των μαθητών του 36ου Δημοτικού Σχολείου Αθηνών*

Πώς μπορεί η σχολική ομάδα να ενεργοποιήσει όλους τους μαθητές του σχολείου, τους γονείς τους, τη γειτονιά, προς την κατεύθυνση της προστασίας των δημόσιων χώρων;

Η καμπάνια οργανώνεται όταν η σχολική ομάδα θα έχει ήδη αρκετές γνώσεις για το θέμα, ώστε να μπορεί να το υποστηρίξει.

Ο εκπαιδευτικός ζητά από τους μαθητές να πουν σε μια πρόταση τι θέλουν να υποστηρίξουν. Το μήνυμα θα πρέπει να είναι ξεκάθαρο και να παραπέμπει άμεσα στο θέμα.

Οι μαθητές επιλέγουν. Μπορούν να ρωτήσουν τους μαθητές μιας άλλης τάξης ποια πρόταση τους κεντρίζει περισσότερο το ενδιαφέρον και παράλληλα δίνει το στίγμα της καμπάνιας.

Στη συνέχεια αναπτύσσουν σε μια μικρή παράγραφο το θέμα, τη θέση που υποστηρίζουν, τι ζητούν από τους αποδέκτες του μηνύματος.

Σκέφτονται πώς η καμπάνια θα τραβήξει την προσοχή όλων με πρωτότυπο και δημιουργικό τρόπο, προσέχοντας όμως η πρωτοτυπία να μην υποσκελίζει το μήνυμα.

Φιλοτεχνούν αφίσες, ετοιμάζουν Δελτία Τύπου που στέλνουν σε ιστοσελίδες και έντυπα με τοπικό χαρακτήρα, γράφουν στην ιστοσελίδα ή στο blog του σχολείου, οργανώνουν πικετοφορία, κ.ά.

Με την ολοκλήρωση της καμπάνιας, αξιολογούν τα αποτελέσματά της και συζητούν τι θα έκαναν διαφορετικά σε μια νέα καμπάνια (Γκόβας & Κύρδη 2015).

Ένας Οδηγός για τη γειτονιά

Οι μαθητές, με επίκεντρο το γλυπτό της γειτονιάς τους, καλούνται να δημιουργήσουν έναν «τουριστικό οδηγό». Προτείνεται να δώσουν τον λόγο στο γλυπτό τους που θα γίνει ο ξεναγός, μιλώντας σε πρώτο πρόσωπο.

Συζητούν και αποφασίζουν ποια στοιχεία χαρακτηρίζουν την περιοχή και την ιστορία της, τι θα έδειχναν σε κάποιον που δεν γνωρίζει τη γειτονιά, πώς θα τον βοηθούσαν να βρει τα σημεία ενδιαφέροντος και να κινηθεί από το ένα στο άλλο.

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να τους δείξει τουριστικούς οδηγούς και να τους καθοδηγήσει στη συγγραφή σύντομων και σαφών κειμένων τα οποία να συνδυάζονται με σκίτσα, φωτογραφίες, χάρτες.

Δραστηριότητες και θεματικές διαδρομές

Δημιουργικές δραστηριότητες

Οι δραστηριότητες αυτές μπορούν να πραγματοποιηθούν σε οποιαδήποτε φάση του προγράμματος επιλέξει ο εκπαιδευτικός. Έχουν βιωματικό χαρακτήρα και βοηθούν τους μαθητές να εμπλακούν συναισθηματικά και να κατανοήσουν βαθύτερα τα θέματα που θίγονται.

Μια φανταστική συνέντευξη

Οι μαθητές σε ομάδες ετοιμάζουν ερωτήσεις για να πάρουν συνέντευξη από το γλυπτό. Ο εκπαιδευτικός τούς καθοδηγεί ώστε οι ερωτήσεις τους να αφορούν διαφορετικές πτυχές της «ζωής» του γλυπτού: την ιστορία του θέματος ή του προσώπου που αναπαριστά, την κατασκευή του και τη σχέση του με τον καλλιτέχνη, την τοποθέτησή του στο συγκεκριμένο σημείο, τι έχει δει ως γλυπτό από τη θέση του, τη συντήρησή του. Οι ομάδες ανταλλάσουν τις ερωτήσεις και απαντούν.

Εικ. 40. *Μπροστά στον ανδριάντα του Ελευθέριου Βενιζέλου, Πάρκο Ελευθερίας. 70ό Δημοτικό Σχολείο Αθηνών*

Συλλογικός ρόλος

Περισσότεροι από ένας μαθητές ταυτόχρονα υποδύονται τον χαρακτήρα του αγάλματος. Κάθε μαθητής μπορεί να εκφράσει μια διαφορετική πλευρά της συγκεκριμένης προσωπικότητας. Από τις παρεμβάσεις όλων αναδύεται σταδιακά ο χαρακτήρας του εικονιζόμενου[6].

6 Παραλλαγή θεατροπαιδαγωγικής τεχνικής από τον ιστότοπο του Δικτύου για το Θέατρο στην Εκπαίδευση. Διαθέσιμο στο http://www.theatroedu.gr/portals/38/main/images/stories/files/Yliko_Drast/Ashwell2_Gr.htm

Το γλυπτό κι εγώ

Κάθε μαθητής ζωγραφίζει τον εαυτό του με το γλυπτό και βάζει λεζάντα στο έργο του. Καλό είναι ο εκπαιδευτικός να ενθαρρύνει την απεικόνιση διαφορετικών σχέσεων με το γλυπτό (το γλυπτό-φίλος, το γλυπτό-προστάτης, το γλυπτό-προστατευόμενο, το γλυπτό-αντικείμενο θαυμασμού, κ.λπ.).

Οι μαθητές δίνουν τίτλους, εκθέτουν τα έργα τους, και καλούν στην έκθεσή τους άλλους μαθητές του σχολείου.

Προτείνεται να φτιάξουν κατάλογο της έκθεσης.

Γλύπτης και γλυπτό

Εικ. 41. *Δουλεύοντας πάνω στο σύμπλεγμα Ο Θησέας σώζων την Ιπποδάμεια. 31ο Νηπιαγωγείο Αθηνών*

Η δραστηριότητα ξεκινά με ένα ζευγάρι μαθητών. Σε κάθε ζευγάρι ο ένας γίνεται «άγαλμα» και ο άλλος «γλύπτης». Το άγαλμα καλείται να πάρει όποια στάση νομίζει και να παραμείνει ακίνητο. Ο «γλύπτης» βάζει στο μυαλό του ένα θέμα, πρόσωπο, χαρακτήρα, συναίσθημα, διορθώνει ανάλογα την έκφραση και τη στάση του γλυπτού, και εκείνο συμμορφώνεται. Τα υπόλοιπα παιδιά δίνουν τίτλους στο γλυπτό. Τέλος, λέει ο γλύπτης τον δικό του τίτλο. Στη συνέχεια σηκώνει ένα ή περισσότερα παιδιά για να συμπληρώσουν το έργο του και να δημιουργήσουν ένα σύμπλεγμα.

Ποιο ποίημα μού ταιριάζει;

Υλικά: φωτογραφίες γλυπτών ποικίλων θεμάτων και τεχνοτροπιών

Κάθε μαθητής διαλέγει τη φωτογραφία ενός γλυπτού. Δημιουργεί γι' αυτό ένα χαϊκού (ποίημα με 17 συλλαβές), βασισμένος στα χαρακτηριστικά και στο θέμα του, και το γράφει κάτω ή γύρω από τη φωτογραφία.

Δένουν τα έργα τους σε βιβλίο τάξης.

Μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως παράδειγμα το χαϊκού του Γιώργου Σεφέρη «Στον κήπο του μουσείου»:

Άδειες καρέκλες
τ' αγάλματα γύρισαν
στ' άλλο μουσείο.

Ποιο είναι ποιο;

Υλικά: Φωτογραφίες γλυπτών που έχουν επισκεφτεί οι μαθητές ή μικρές κάρτες με τα ονόματα των γλυπτών αυτών. Χάρτης του κέντρου της πόλης.

Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες. Κάθε ομάδα παίρνει στην τύχη τη φωτογραφία ή την κάρτα με το όνομα ενός γλυπτού, χωρίς οι υπόλοιπες ομάδες να γνωρίζουν ποιο είναι.

Κάθε ομάδα με τη σειρά της αναπαριστά το γλυπτό της. Οι άλλες ομάδες μαντεύουν και ονομάζουν το γλυπτό.

Οι μαθητές εντοπίζουν στον χάρτη της πόλης ή της γειτονιάς τη θέση του γλυπτού τους και τοποθετούν τη φωτογραφία ή την κάρτα με το όνομά του στην κατάλληλη θέση.

Παραλλαγή: Ο εκπαιδευτικός ή ένας μαθητής αγγίζει το «γλυπτό». Ο μαθητής-μέρος του γλυπτού με μια λέξη εκφράζει το συναίσθημα που του προκαλεί το συγκεκριμένο έργο. Η διαδικασία επαναλαμβάνεται, ώσπου όλοι οι μαθητές που αποτελούν το γλυπτό να μιλήσουν.

Όσα είδα

Οι μαθητές αναζητούν τη χρονολογία τοποθέτησης του γλυπτού που επισκέφτηκαν στη γειτονιά και το κέντρο της πόλης. Πώς ήταν τότε η πόλη γύρω του; Οι άνθρωποι; Ποια ήταν τα σημαντικά γεγονότα της χρονιάς; Πριν από την τοποθέτησή του; Αναζητούν φωτογραφίες και μαρτυρίες. Δίνουν φωνή στο γλυπτό να το αφηγηθεί σε πρώτο πρόσωπο. Συνθέτουν σε χαρτόνι φωτογραφίες και κείμενα.

Παραλλαγή: Οι μαθητές φαντάζονται τα σημαντικά γεγονότα που είδε το άγαλμα από τη χρονιά της τοποθέτησής του στο συγκεκριμένο σημείο έως σήμερα και φτιάχνουν μια ιστοριογραμμή. Ποια γεγονότα «χαροποίησαν» το γλυπτό και ποια το «λύπησαν»;

Ποιος είναι ο ήρωάς σου;

Οι μαθητές αναζητούν φωτογραφίες με γλυπτά του δήμου Αθηναίων και κάνουν κατάλογο με πρόσωπα που αναπαριστώνται. Γιατί τους έφτιαξαν άγαλμα; Πώς γνώριζαν τη μορφή τους;

Ποιους διαφορετικούς χώρους αντιπροσωπεύουν (τέχνες, λογοτεχνία, πολιτική, σημαντικά πρόσωπα σε ιστορικά γεγονότα, αθλητισμός, κ.ά.). Πόσα αγάλματα της πόλης είναι αφιερωμένα σε ήρωες και πόσα σε ανώνυμα πρόσωπα της ιστορίας (στον εκπαιδευτικό, στη μάνα, κ.ά.); Οι ίδιοι ποιον θα επέλεγαν σήμερα για να του φτιάξουν άγαλμα; Υποστηρίζουν τη θέση τους με επιχειρήματα και ψηφίζουν τις προτάσεις. Βασισμένοι στην πρόταση που πλειοψηφεί, κάνουν προσχέδια και τα εκθέτουν.

Παραλλαγή: Οι μαθητές διαβουλεύονται και αποφασίζουν το θέμα ενός γλυπτού που θα ήθελαν για την αυλή του σχολείου. Σε ομάδες κάνουν μακέτα, περιλαμβάνοντας τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου με φυσικά υλικά.

Αναπαριστώντας έννοιες

Οι μαθητές αναζητούν γλυπτά που αναπαριστούν έννοιες ή γεγονότα. Για παράδειγμα, τη *Νίκη* του Κυριάκου Καμπαδάκη, την *Εθνική συμφιλίωση* του Βασίλη Δωρόπουλου, το *Πλαστικό όραμα* του Γεώργιου Καλακαλλά, την *Κοσμογονία* του Γιάννη Παρμακέλη, τη *Σύνθεση* του Χρήστου Καπράλου.

Συζητούν για τα έργα και για τον τρόπο με τον οποίο ο γλύπτης προσέγγισε το θέμα. Οι ίδιοι πώς θα το αναπαριστούσαν; Χωρίζονται σε ομάδες, επιλέγουν ως θέμα μία έννοια και, με ποικίλα καθημερινά αντικείμενα και άχρηστα υλικά, δημιουργούν τα έργα τους. Πόσο ψηλά μπορούν να τα κάνουν; Συζητούν για την ισορροπία. Μπορεί να το δει κανείς από όλες του τις πλευρές; Πόσο διαφορετικό είναι από κάθε πλευρά;

Εικ. 42. *Οι μαθητές του 16ου Νηπιαγωγείου Αθηνών πρότειναν και αποφάσισαν να κατασκευάσουν για την αυλή τους το γλυπτό μιας φράουλας*

Εικ. 43. *Το τελικό έργο*

Αγαλματάκια ακούνητα...

Ένας μαθητής «τα φυλάει»: κλείνει τα μάτια του, γυρίζει την πλάτη, και λέει τη φράση «Αγαλματάκια ακούνητα, αμίλητα, αγέλαστα, 1, 2, 3». Οι υπόλοιποι μαθητές κινούνται και παίρνουν πόζες. Μόλις ο μαθητής που «τα φυλάει» ολοκληρώσει τη φράση, ανοίγει τα μάτια, γυρίζει, και όλοι μένουν ακίνητοι. Όποιος κινηθεί, χάνει.

Παραλλαγή: Εκείνος που «τα φυλάει» τριγυρίζει ανάμεσα στα παιδιά-αγάλματα και τα αγγίζει ένα ένα. Κάθε φορά που αγγίζει ένα παιδί-άγαλμα, εκείνο λέει το συναίσθημα που εκφράζει με τη στάση του.

Ένα γλυπτό ζωντανεύει...

Ο εκπαιδευτικός αφηγείται τον μύθο του Πυγμαλίωνα και της Γαλάτειας (βλ. σελ. 17). Τα παιδιά χωρίζονται σε ομάδες και γράφουν τις δικές ιστορίες για γλυπτά της επιλογής τους.

Ενδεικτικές ερωτήσεις για την υποστήριξη της δραστηριότητας: Πότε συμβαίνει (μέρα, νύχτα, σήμερα, παλαιότερα...); Με ποιον τρόπο «ξυπνά»; Τι κάνει; Για ποιο θέμα ή θέματα μιλά; Για ποια εποχή; Ποιον ή ποιους συναντά; Πού πάει;

Ας γίνουμε γλύπτες

Υλικά: δύο μέρη γύψος καλλιτεχνίας, δύο μέρη βερμικουλίτης (ορυκτό, από καταστήματα με είδη γεωπονίας), δύο μέρη νερό, χάρτινη συσκευασία από γάλα, ένα πηχάκι για την ανάδευση, μια λεκάνη, ξύλα για σουβλάκι, πλαστικά μαχαιράκια, κουτάλια, πλαστικό.

Οι μαθητές αναμειγνύουν καλά τα υλικά σε λεκάνη. Τοποθετούν το μείγμα σε άδειο χάρτινο κουτί από γάλα για 30΄. Αφαιρούν το χάρτινο κουτί. Τις επόμενες τρεις μέρες μπορούν να το σκαλίζουν, αρκεί κάθε φορά να καλύπτουν το έργο τους καλά με πλαστικό. Ο εκπαιδευτικός τούς υπενθυμίζει ότι θα πρέπει να δουλεύουν σε κάθε πλευρά του υλικού, αλλιώς το αποτέλεσμα θα είναι ανάγλυφο, και όχι γλυπτό.

Τοποθετώντας γλυπτά του Γιώργου Ζογγολόπουλου στον χώρο

Οι μαθητές με την εφαρμογή «Το Γλυπτό στον χώρο», του Ιδρύματος Ζογγολόπουλου, μπορούν να τοποθετήσουν έργα του Γιώργου Ζογγολόπουλου σε δημόσιο χώρο της επιλογής τους. Στην εφαρμογή υπάρχουν φωτογραφίες με αστικά τοπία (πλατείες, πάρκα, άλλους δημόσιους χώρους) από τις οποίες επιλέγει ο χρήστης. Δίνεται, όμως, και δυνατότητα εμπλουτισμού με χώρους που ο χρήστης μπορεί να φωτογραφίσει, να προτείνει, και να ανεβάσει. Η εφαρμογή είναι διαθέσιμη στο http://www.zongolopoulos.gr/el/ekpaideysi/to-glypto-sto-horo/.

Το παζλ του γλυπτού

Ο εκπαιδευτικός κολλά σε χαρτόνι φωτογραφίες δύο ή περισσότερων γλυπτών που τα παιδιά γνωρίζουν και κόβει σε κομμάτια. Ζητά από τα παιδιά να ανασυνθέσουν τα γλυπτά.

Παραλλαγή 1
Αφαιρεί από το παζλ ένα κομμάτι και προκαλεί συζήτηση για τους βανδαλισμούς. Μπορεί, μάλιστα, να πρόκειται για βανδαλισμό που έχει συμβεί, όπως η κοπή του κεφαλιού από το άγαλμα της *Κυβέλης*, της Ναταλίας Μελά.

Παραλλαγή 2
Κατά την επίσκεψη σε αρχαιολογικό χώρο ή μουσείο, τα παιδιά διαπιστώνουν ότι τα περισσότερα αγάλματα έχουν φθορές ή δεν είναι πλήρη. Ο εκπαιδευτικός τούς ζητά να σκεφτούν τους λόγους και να συγκρίνουν με τα σύγχρονα βανδαλισμένα γλυπτά. Στη συζήτηση αξιοποιεί και τα κείμενα στις σελίδες 45-46 και 48-49, καθώς και τα ποιήματα που ακολουθούν στην επόμενη σελίδα. Τέλος οι μαθητές δημιουργούν φωτοκόμικ με ήρωες ένα άγαλμα της αρχαιότητας και ένα σύγχρονο βανδαλισμένο σε διαλογική σχέση.

Παραλλαγή 3
Υλικά: φωτογραφίες των λεπτομερειών του γλυπτού, χαρτί του μέτρου

Σε χαρτί του μέτρου οι μαθητές ορίζουν αδρά το σχήμα του γλυπτού και τοποθετούν τις φωτογραφίες στις κατάλληλες θέσεις. Συμπληρώνουν ζωγραφίζοντας.

Εικ. 44. Κυβέλη, *Ναταλία Μελά. Πνευματικό Κέντρο δήμου Αθηναίων*
Εικ. 45. *Η* Κυβέλη *βανδαλισμένη*

Ο ηδονικός Ελπήνωρ

(απόσπασμα)
Τ' αγάλματα είναι στο μουσείο.
- Όχι, σε κυνηγούν, πώς δεν το βλέπεις;
Θέλω να πω με τα σπασμένα μέλη τους,
με την αλλοτινή μορφή τους που δε γνώρισες
κι όμως την ξέρεις...

Γιώργος Σεφέρης, από τη συλλογή *Κίχλη*

Στο μουσείο

Το ακέφαλο άγαλμα στημένο
στη μέση της αίθουσας κοιτάζω.
Απ' τα πόδια ως τον λαιμό, σπουδάζω
τις λεπτομέρειες: το λυγισμένο
κάπως γόνατο, το τεντωμένο
χέρι, τους μυς του στήθους. Αλλάζω
θέση και απόσταση. Θαυμάζω
στο σύνολο το σώμα. Και προσμένω
από τη μια στιγμή ώς την άλλη
(της φαντασίας η δύναμη μεγάλη,
όταν σε τούτο η τέχνη βοηθεί)
ασύγκριτα προσθέτοντας κάλλη,
στη θέση απ' όπου λείπει να φανεί
υπέροχο απολλώνιο το κεφάλι.

Άθως Δημουλάς, από τη συλλογή *Σονέττα*
Το ποίημα «Στο μουσείο» βρίσκεται στο σχολικό βιβλίο της Γλώσσας της Στ' τάξης.

Εικ. 46. *Το 70ό Δημοτικό Σχολείο Αθηνών και το άγαλμα του Ελευθέριου Βενιζέλου*

Με τα βιβλία στην πόλη

Σε κάθε φάση του προγράμματος, είτε ως ερέθισμα, είτε ως ενδιάμεση δραστηριότητα, αλλά και κατά τις επισκέψεις, προτείνεται η δημιουργική ανάγνωση βιβλίων που έχουν θέμα την πόλη, τον δημόσιο χώρο ή γλυπτά, είτε περιλαμβάνουν σχετικές αναφορές.

Πώς είναι η Αθήνα μέσα από τα μάτια κάποιου που έρχεται από άλλο τόπο; Πώς ήταν η Αθήνα όταν οι παππούδες των μαθητών ήταν στη δική τους ηλικία; Ή παλιότερα; Σε αρκετά λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά συναντάει ο αναγνώστης δρόμους, πλατείες γειτονιές, λόφους, τοπωνύμια σε έναν άλλο χρόνο. Στην έρευνά τους οι μαθητές μπορούν αξιοποιήσουν βιβλία και αποσπάσματα που περιγράφουν τους χώρους και την καθημερινότητα της πόλης σε άλλες χρονικές περιόδους, αλλά και βιβλία που βλέπουν την Αθήνα σήμερα με τη ματιά του ήρωά τους, ανθρώπου ή άλλου πλάσματος, για παράδειγμα ενός αδέσποτου της πόλης. Μπορούν να ταξιδέψουν στην Αθήνα, από βιβλίο σε βιβλίο, μέσα από τις διαφορετικές οπτικές των ηρώων, ανακαλύπτοντας ιστορίες και εικόνες της πόλης. Ενδεικτικά προτείνεται να διαβάσουν, βιβλία της Άλκης Ζέη, της Ζωρζ Σαρρή, της Ελένης Πριοβόλου, της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, της Αγγελικής Δαρλάση, του Χρήστου Μπουλώτη, της Άννας Δαμιανίδη, της Σοφίας Ζαραμπούκα... Οι διαδρομές στην πόλη μπορεί να υποστηριχθούν επίσης από οδηγούς για την πόλη και οδηγούς μουσείων και αρχαιολογικών χώρων για παιδιά.

Εικ. 47. *Με αφορμή το άγαλμα του* Ελύτη, *του Γιάννη Παππά, που επισκέφτηκαν 4 φορές, και την Παγκόσμια Ημέρα Ποίησης, μαθητές του 12/θέσιου Πειραματικού Δημοτικού Σχολείου Πανεπιστημίου Αθηνών γράφουν μικρά βιβλία.*

Βιβλιοδιαδρομές στην πόλη

Ο μαθητές περιηγούνται την περιοχή με οδηγό τα βιβλία. Αναζητούν τα σημεία που αναφέρονται στα βιβλία. Διαβάζουν αποσπάσματα ή αναπαριστούν αυτό που περιγράφεται. Η δράση αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί με κείμενα λογοτεχνίας και μαρτυρίες που έχει επιλέξει ο εκπαιδευτικός και που αναφέρονται στη γειτονιά του σχολείου και του γλυπτού.

Αν η σχολική ομάδα περιλάβει στις διαδρομές της αγάλματα που απεικονίζουν συγγραφείς, προτείνεται ο εκπαιδευτικός με τους μαθητές να επιλέξουν κείμενά τους (πεζά ή ποιήματα) που θα διαβάσουν μπροστά τους.

Συζητούν τα κείμενα, τη σχέση τους με το παρόν και τη δική τους οπτική, διαλέγονται με τους ήρωες. Άραγε, οι ήρωες είχαν γνωρίσει το γλυπτό της κοινής τους γειτονιάς; Τα σπίτια; Τοποθετούν χρονολογικά πρόσωπα, γεγονότα, τοπόσημα.

Επέκταση: Επιλέγουν και διαβάζουν ποιήματα που πιστεύουν ότι ταιριάζουν στα γλυπτά με τα οποία ασχολούνται.

Δυο παραδείγματα

1. Συζητώντας για τους βανδαλισμούς στην πόλη

Διαβάζουν τις σελίδες 30-45 από το βιβλίο *Τα φαντάσματα του Θόδωρου Παπαγιάννη*, της Έλσας Μυρογιάννη, και γνωρίζουν πώς ο καλλιτέχνης διαμαρτυρήθηκε για την καταστροφή μέσα από τη δημιουργία. Συζητούν πώς συνδέεται αυτή η πράξη του με τη Δημοκρατία. Επισκέπτονται το προαύλιο του Πολυτεχνείου με το γλυπτό *Προς τιμήν των θυμάτων*, του Μέμου Μακρή, καθώς και το άγαλμα του *Αλέκου Παναγούλη*, του Αχιλλέα Βασιλείου, στην πλατεία Δικαιοσύνης.

Προτείνεται να διαβάσουν και να συζητήσουν το ποίημα του Τίτου Πατρίκιου «Σφετερισμός των αγαλμάτων» και να συνθέσουν δικούς τους στίχους.

Σφετερισμός των αγαλμάτων

Φτιάχνουμε αγάλματα με υλικά
από αγάλματα που τα είχαν φτιάξει
άλλοι παλιότεροι τεχνίτες,
φτιάχνουμε ποιήματα με λέξεις
από ποιήματα γραμμένα
σ' άλλους καιρούς από άλλους ποιητές,
φτιάχνουμε ζωές με αισθήματα με βιώματα
που άλλοι άνθρωποι πριν από μας
τα είχαν ζήσει.
Σφετεριζόμαστε έργα, τροποποιούμε
σχέδια, αλλάζουμε προοπτικές
κάτι καινούργιο επινοούμε
φτιάχνουμε πράγματα ολότελα δικά μας
αφήνοντας πάντοτε τα ίχνη
μιας προγενέστερης προέλευσης.
Συνεχίζουμε βάζοντας τ' όνομά μας
δίπλα σ' άλλα ονόματα
ακόμα και σ' εκείνα
που θα θέλαμε να σβήσουμε.

Επέκταση: Διαβάζουν το βιβλίο *Όταν έφυγαν τ' αγάλματα*, της Αγγελικής Δαρλάση, όπου περιγράφεται πώς έγινε η απόκρυψη των αρχαιοτήτων για την αποφυγή κλοπής και καταστροφής τους από τις δυνάμεις Κατοχής.

Διαβάζουν τα κείμενα για την απόκρυψη που περιέχονται στον Οδηγό (βλ. σελ. 15-16), καθώς άρθρο με τίτλο «Αθήνα: Την απόσυρση γλυπτών από επισφαλή σημεία αποφάσισε ο δήμος» (9-6-2016). *Καθημερινή*, διαθέσιμο στο https://goo.gl/jbWXWM.

Ετοιμάζουν ρεπορτάζ για κάθε περίπτωση. Συγκρίνουν τους λόγους της απόσυρσης/απόκρυψης στην αρχαιότητα και σήμερα. Σκέπτονται ποιο γλυπτό της Αθήνας θα ήθελαν να σώσουν κρύβοντάς το και επιχειρηματολογούν.

2. Με αφορμή το άγαλμα της Λέλας Καραγιάννη

Οι μαθητές επισκέπτονται το σπίτι της ηρωίδας, μονοκατοικία στη συμβολή της ομώνυμης οδού με την οδό Σταυροπούλου, κοντά στην Πλατεία Αμερικής. Διαβάζουν αποσπάσματα από τα βιβλία *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου* και *Με μολύβι Φάμπερ νούμερο δύο*, της Άλκης Ζέη, καθώς και από τον *Καιρό της σοκολάτας*, της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου που αναφέρονται στην Αθήνα της κατοχικής περιόδου.

Μπορούν στη συνέχεια, με αφορμή το βιβλίο *Όταν έφυγαν τ' αγάλματα*, της Αγγελικής Δαρλάση, το οποίο αναφέρεται στην ίδια περίοδο, να επισκεφτούν το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και τα αγάλματά του και να συζητήσουν ιστορίες απόκρυψης.

Βιβλία και γλυπτά διαλέγονται: Ενδεικτικές δραστηριότητες

1. Οι μαθητές βλέπουν τη φωτογραφία του αγάλματος *Ο Ξυλοθραύστης*, του Δημήτριου Φιλιππότη, και διαβάζουν το ιστορικό της δημιουργίας του στο βιβλίο *Αθήνα. Ιχνηλατώντας την πόλη με οδηγό την ιστορία και τη λογοτεχνία*, των Θ. Γιοχάλα και Τ. Καφετζάκη, σελ. 361. Στη συνέχεια διαβάζουν τον μύθο του Πυγμαλίωνα και της Γαλάτειας (σελ. 17), καθώς και *Το πετροκάραβο* των Αλίκης Μπαλάσκα και Δημήτρη Φουσέκη. Συζητούν πώς συνδέεται ο καλλιτέχνης με το έργο του. Συγκρίνουν τη σχέση του Πυγμαλιώνα με το δημιούργημά του, που ζωντανεύει με τη σχέση του Ξυλοθραύστη με τον γλύπτη του: Οι μαθητές, μεταφέροντας τη δομή του μύθου, δίνουν ζωή στον Ξυλοθραύστη και, παίρνοντας υπόψη τους τις περιπέτειές του, γράφουν τη δική τους αφήγηση.

Εικ. 48. Ο Ξυλοθραύστης *βρίσκεται στο Ζάππειο, απέναντι από τον Αρδηττό. Από το 1908 έως το 1958 έστεκε στη λεωφόρο Αμαλίας, πίσω από τη Ρωσική Εκκλησία, που είχε ονομαστεί προσωρινά* πλατεία Ξυλοθραύστη. *Σήμερα θεωρείται ένα γλυπτό αγαπητό, αλλά το 1910 είχε μουτζουρωθεί με κόκκινο χρώμα και το 1914 είχε λιθοβοληθεί.*

2. Οι μαθητές θέτουν σε διάλογο τον *Ευτυχισμένο Πρίγκιπα* του Όσκαρ Ουάιλντ, ο οποίος δίνει με τη θέλησή του μέρη του καταστρέφοντας την εξωτερική του ομορφιά, προκειμένου να μειώσει τη δυστυχία που βλέπει γύρω του, και το βανδαλισμένο άγαλμα του ποιητή Κωστή Παλαμά. Συζητούν επίσης τις αντιδράσεις των ανθρώπων: την απέχθεια για τον πρίγκιπα που έχασε τη λάμψη του σε αντιπαραβολή με τους συντηρητές - γιατρούς των αγαλμάτων που φροντίζουν το βανδαλισμένο άγαλμα του *Παλαμά* (βλ. φωτογραφία σελ. 46). Ο διάλογος μπορεί να λάβει πολλές μορφές: κόμικ, αφήγηση, δρώμενο, κίνηση κ.ά.

3. Οι μαθητές θέτουν σε διάλογο τα βιβλία *Το άγαλμα που κρύωνε*, του Χρήστου Μπουλώτη, *Όταν έφυγαν τ' αγάλματα*, της Αγγελικής Δαρλάση και

το κείμενο για την απόκρυψη των αγαλμάτων (βλ. σελ. 15-16). Συζητούν τι συμβαίνει σε κάθε περίπτωση. Απαντούν στα ερωτήματα, αναπτύσσοντας επιχειρήματα: Εσύ ποιο γλυπτό της Αθήνας θα έσωζες; Πώς; Γιατί;

4. Με αφορμή το βιβλίο *Τα Αδέσποτα. Η Μίνα*, της Σοφίας Ζαραμπούκα και με τη βοήθεια του χάρτη και του βιβλίου *Αθήνα. Ιχνηλατώντας την πόλη με οδηγό την ιστορία και τη λογοτεχνία* των Θανάση Γιοχάλα και Τόνιας Καφετζάκη, οι μαθητές τοποθετούν στη διαδρομή της Μίνας, της γάτας, τα γλυπτά όπου υπάρχουν. Μπορούν να δημιουργήσουν μακέτα ή κολάζ με εκτυπώσεις γλυπτών που κολλούν στον χάρτη. Σκέπτονται ποια άλλα γλυπτά θα τοποθετούσαν και πού. Συμπληρώνουν την αφήγηση του βιβλίου-κόμικ με σκέψεις των *Αδέσποτων* γι' αυτά ή και με διαλόγους μαζί τους. Τα *Αδέσποτα* φτάνοντας στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο συναντούν το προσφυγάκι από το βιβλίο του Χρήστου Μπουλώτη *Το άγαλμα που κρύωνε*. Τι κρατάει; Τι θα συνέβαινε αν το σκυλάκι του ακολουθούσε τα αδέσποτα; Αν ένα αδέσποτο έπαιρνε τη θέση του στο γλυπτό;

5. Διαβάζοντας το *Όταν έφυγαν τ' αγάλματα* της Α. Δαρλάση, οι μαθητές διαλέγουν κάποιες από τις ερωτήσεις των διαλόγων της ηρωίδας του βιβλίου με τα αγάλματα (ενδεικτικά, σελ. 31, 39, 54, 82, 87). Συζητούν και καταγράφουν τις δικές τους απαντήσεις. Κάθε ερώτηση μπορεί να έχει πολλές -διαφορετικές- απαντήσεις. Στη συνέχεια γράφουν δικές τους, αντίστοιχες ερωτήσεις προς ένα υπαίθριο γλυπτό της επιλογής τους. Αξιοποιώντας επίσης το βιβλίο της Ε. Γερουλάνου *Ο Νικηφόρος και τ' αγάλματα,* αποδίδουν τα συναισθήματα και την έκφραση που ταιριάζουν κατά τη γνώμη τους στο υπαίθριο άγαλμα που διάλεξαν.

Εικ. 49. *93ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών*

Θεματικές διαδρομές

Ο Θησέας. Το κλασικό συναντά το μοντέρνο

Στην Αθήνα υπάρχουν τρία υπαίθρια γλυπτά με θέμα τον Θησέα, μυθικό ήρωα και βασιλιά της Αθήνας. Ο Θησέας θεωρείται ιδρυτής της, γιατί ένωσε όλους τους ξεχωριστούς δήμους της Αττικής σε μια πόλη, την Αθήνα. Το γεγονός αυτό γιόρταζαν οι Αθηναίοι της αρχαιότητας κάθε καλοκαίρι με τα «Συνοίκια».

Προτείνεται η γνωριμία των μαθητών με τα υπαίθρια γλυπτά της πόλης να σχεδιαστεί ως διαδρομή με σταθμούς τον *Θησέα*, του Γεωργίου Βιτάλη, τον *Θησέα (Fontana Thesee)*, της Σοφίας Βάρη, και το σύμπλεγμα *Θησεύς σώζων την Ιπποδάμειαν*, του Γιοχάνες Πφουλ. Η διαδρομή μπορεί να περιλάβει τον αρχαίο ναό του Ηφαίστου, στις μετώπες και τη ζωφόρο του οποίου υπάρχουν ανάγλυφα με κατορθώματα του Θησέα.

1. *Θησέας*, του Γεώργιου Βιτάλη

Εικ. 50. *Θησείο, οδός Αποστόλου Παύλου (απέναντι από σταθμό ΗΣΑΠ του Θησείου)*

Ο εκπαιδευτικός, με ερωτήσεις, βοηθά τα παιδιά να παρατηρήσουν το άγαλμα (σελ. 33-36, 85) και να επισημάνουν τη σχέση του θέματος με την πόλη.

Ενδεικτικές ερωτήσεις

- Τι σας θυμίζει;
- Ποιον απεικονίζει το γλυπτό; Πώς μπορούμε να το μάθουμε;

- Τι νομίζετε ότι κοιτάζει;
- Ποια είναι η έκφρασή του;
- Γιατί νομίζετε ότι ο καλλιτέχνης τού έδωσε αυτή την έκφραση;
- Ποια είναι η στάση του σώματός του; Αναπαραστήστε την. Αν μπορούσε να κινηθεί, ποια πιστεύετε ότι θα ήταν η επόμενη κίνησή του;
- Πώς ονομάζεται ο σταθμός του ΗΣΑΠ; Πώς λέγεται η γειτονιά; Πώς πιστεύετε ότι πήρε αυτό το όνομα;
- Ποια είναι η σχέση του Θησέα με το σημείο όπου είναι τοποθετημένος;

Προτείνεται να γίνει αναφορά στον ναό του Ηφαίστου, που βρίσκεται σε πολύ κοντινή απόσταση και σε οπτική επαφή με το άγαλμα.

Εικ. 51. *Καταγράφοντας την αναζήτηση του Θησέα στην πόλη. 72ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών*

Ο αρχαίος ναός του Ηφαίστου έχει επονομαστεί Θησείο επειδή στα Νεότερα χρόνια οι κάτοικοι της περιοχής, βλέποντας στη ζωφόρο και τις μετόπες του ναού ανάγλυφα με κατορθώματα του Θησέα, νόμιζαν πως ήταν αφιερωμένος σε εκείνον.

Με αφορμή το λογότυπο του προγράμματος και τη φωτογραφία του *Θησέα* του Γεωργίου Βιτάλη, οι μαθητές συζητούν για το γλυπτό και τον συμβολισμό του. Γιατί το άγαλμα του Θησέα έχει επιλεγεί ως σύμβολο του προγράμματος;

και κάτι ακόμα...
Ο *Θησέας* του Τήνιου γλύπτη Γεωργίου Βιτάλη απεικονίζεται καθιστός πάνω σε στήλη, όπου είναι απλωμένο το ιμάτιό του, ενώ στο πλάι της ακουμπά την ασπίδα σου. Εικονίζεται γυμνός, φορά σανδάλια και κράνος με λοφίο και είναι στραμμένος κατά τα τρία τέταρτα δεξιά, με το κεφάλι ανασηκωμένο και με ελαφρύ μειδίαμα. Σκύβει ελαφρά για να δέσει το σανδάλι στο λυγισμένο αριστερό πόδι του, που ακουμπά στο βράχο. Σύμφωνα με τον καθηγητή Ηλ. Μυκονιάτη, είναι ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα του νεοελληνικού κλασικισμού, όπου συνδυάζονται μοτίβα από διάσημα γλυπτά της Αρχαίας Ελληνικής τέχνης.

Ο συμβολισμός του έργου, με τη σημειολογική αναφορά στην ίδρυση της πόλης των Αθηνών από τον Θησέα, έθεσε επιτακτικά το θέμα της τοποθέτησής του σε κεντρικό σημείο της πόλης. Έτσι, αρχικά τοποθετήθηκε στο Σύνταγμα, επί της λεωφόρου Αμαλίας, απέναντι από τη Βουλή των Ελλήνων. Η θέση αυτή θεωρήθηκε «ανεπιτυχής» και στη συνέχεια εγκρίθηκε η τοποθέτησή του το 2008 στη σημερινή θέση, στο Θησείο.
Το γλυπτό είναι δωρεά του Ιδρύματος Ευαγγελίστριας Τήνου στην πόλη των Αθηνών, αντίγραφο από το γύψινο πρόπλασμα αγάλματος του Θησέα που φιλοτέχνησε ο γλύπτης το 1868 και βρίσκεται στο Μουσείο Τηνίων Καλλιτεχνών στην Τήνο.

Πηγή: Ντιντιούμη, Σοφία (2015). *Υπαίθρια Γλυπτά του Κέντρου των Αθηνών. Ένας Μικρός Οδηγός*. Αθήνα: δήμος Αθηναίων

Βλέπε και στο σχολικό βιβλίο Ιστορίας της Γ' τάξης, όπου υπάρχει το έργο του Βιτάλη σε μάρμαρο, διαθέσιμο στο http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSDIM-C103/88/698,2633/

2. *Θησέας (Fontana Thesee)*, της Σοφίας Βάρη-Μποτέρο

Προσεγγίζοντας το γλυπτό, ο εκπαιδευτικός ζητά από τα παιδιά να διατυπώσουν υποθέσεις για το θέμα του. Στη συνέχεια, τους ζητά να αναζητήσουν τη μικρή πινακίδα με τα στοιχεία του.

Εικ. 52. *Πλατεία Κοτζιά*

Ενδεικτικές ερωτήσεις

- Πώς σκέπτεστε τον Θησέα βλέποντας αυτό το έργο;
- Γιατί νομίζετε ότι δεν του έφτιαξε πρόσωπο και σώμα όπως θα το βλέπαμε σε ένα αρχαίο άγαλμα;
- Πότε φτιάχτηκε αυτό το γλυπτό; Πόσο νεότερο είναι από τον Θησέα του Βιτάλη;
- Τι έχει γύρω του;
- Γιατί έρχονται τα περιστέρια κοντά του; Ποιο πρόβλημα δημιουργούν στο έργο;
- Τι έχει απέναντί του;
- Γιατί πιστεύετε ότι βρίσκεται απέναντι από το Δημαρχείο της Αθήνας;
- Ποια είναι η σχέση του με τα κτήρια γύρω από την πλατεία; Πώς μπορεί να φαίνεται από τα παράθυρά τους;
- Τι τίτλο θα του δίνατε;

και κάτι ακόμα...
Η γλύπτρια χάρισε το έργο αυτό στον δήμο Αθηναίων. Πρόκειται για αφηρημένο γεωμετρικό γλυπτό, από ορείχαλκο (μπρούντζο), με ασύμμετρους όγκους, σε μια καθαρά αφηρημένη σύνθεση, τοποθετημένη στο κέντρο ενός σιντριβανιού. Το όνομα του μυθικού ιδρυτή της

πόλης στη σύνθεση ταυτίζεται φυσικά με το δημαρχείο, απέναντί του.
Η Σοφία Βάρη γεννήθηκε στη Βάρη Αττικής το 1940. Έχει κάνει εκθέσεις με έργα της σε πολλές χώρες. Παρουσιάζει έκθεση στην πλατεία Κοτζιά, όπου τοποθετείται και παραμένει μέχρι σήμερα το γλυπτό Θησέας.

Πηγή: Ντιντιούμη, Σοφία (2015). *Υπαίθρια Γλυπτά του Κέντρου των Αθηνών. Ένας Μικρός Οδηγός*. Αθήνα: δήμος Αθηναίων

3. *Θησεύς σώζων την Ιπποδάμειαν*, του Γιοχάνες Πφουλ (Johannes Pfuhl)

Παρατηρώντας το και με τη βοήθεια ερωτήσεων, οι μαθητές προσεγγίζουν το έργο. Ο εκπαιδευτικός τούς ζητά να βρουν τα μέρη του συμπλέγματος και να διατυπώσουν υποθέσεις για αυτό που απεικονίζει.

Ενδεικτικές ερωτήσεις

- Ποιο από τα πρόσωπα είναι ο Θησέας;
- Υπάρχει κάποιο πλάσμα που δεν είναι άνθρωπος; Μήπως γνωρίζετε τι είναι; Κάποιες ιστορίες για αυτό;
- Τι νομίζετε ότι συμβαίνει; Τι μπορεί να συνέβη πριν; Μετά;
- Βρείτε το όνομα του έργου. Σήμερα πώς θα λέγαμε την ίδια φράση;
- Μπορείτε να θυμηθείτε κάποια κατορθώματα του Θησέα;
- Πού στηρίζεται; Αν πατούσε στο χώμα, θα ήταν λιγότερο ή περισσότερο εντυπωσιακό;

Εικ. 53. *Πλατεία Βικτωρίας*

Ο εκπαιδευτικός τούς ζητά να εντοπίσουν τα σημάδια από σφαίρες. Συζητούν για το πώς ένα έργο μπορεί να φέρει σημάδια από την ιστορία ενός τόπου, όπου γίνεται μάρτυρας γεγονότων. Τι μπορεί να είδε ο Θησέας από το βάθρο του;

Οι μαθητές μπορούν να σχεδιάσουν ένα φωτοκόμικ με αφορμή τη σκηνή του συμπλέγματος.

και κάτι ακόμα...
Ο Θησεύς σώζων την Ιπποδάμειαν, του Γιοχάνες Πφουλ, θεωρείται από τα πιο σημαντικά έργα υπαίθριας γλυπτικής του 20ού αιώνα στην Αθήνα.
Φιλοτεχνήθηκε στο Βερολίνο το 1906 από τον Γερμανό γλύπτη Γιοχάνες Πφουλ (Johannes Pfuhl, 1846-1914) και είναι κατασκευασμένο το 1908, από γαλβανισμένο μπρούντζο σε εργοστάσιο της Γερμανίας. Η όλη γλυπτική κατασκευή στηρίζεται σε μαρμάρινη βάση οκταγωνικού σχήματος, όπου υπάρχει η εγχάρακτη επιγραφή ΘΗΣΕΥΣ ΣΩΖΩΝ ΤΗΝ ΙΠΠΟΔΑΜΕΙΑΝ. ΕΡΓΟΝ Ι. ΠΦΟΥΛ
Απεικονίζει τον ήρωα Θησέα που, σύμφωνα με τον μύθο, σώζει την πανέμορφη Ιππο-

δάμεια, σύζυγο του βασιλιά των Λαπιθών Πειρίθου, τη μέρα του γάμου τους, από τον μεθυσμένο κένταυρο Ευρυτίωνα.
Το γλυπτό αγοράστηκε το 1924 έναντι 75.075 δραχμών, δωρίστηκε στον δήμο Αθηναίων το 1927, και τοποθετήθηκε αρχικά στην πλατεία Συντάγματος. Γι' αυτήν την τοποθέτηση υπήρξαν προβληματισμοί. Το γλυπτό μεταφέρθηκε στην πλατεία Κυριακού (σημερινή πλατεία Βικτωρίας), την Τετάρτη 29 Σεπτεμβρίου 1937.
Το γλυπτό είναι διάτρητο από σφαίρες, πιθανώς από την εποχή του Εμφυλίου Πολέμου. Η μάχη Κενταύρων και Λαπιθών απεικονίζονταν σε μετόπες της νότιας πλευράς του Παρθενώνα που εκτίθενται στο Μουσείο Ακρόπολης. Δες και στο http://www.theacropolismuseum.gr/el/content/oi-metopes-0/1

Πηγή: Ντιντιούμη, Σοφία (2015). *Υπαίθρια Γλυπτά του Κέντρου των Αθηνών. Ένας Μικρός Οδηγός*. Αθήνα: δήμος Αθηναίων

Ο Θησέας πηγή έμπνευσης

Εικ. 54. *Από την ταινία του 32ου Δημοτικού Σχολείου Αθηνών για το σύμπλεγμα Ο Θησεύς σώζων την Ιπποδάμειαν και τον γλύπτη του.*

Ο Θησέας αποτέλεσε έμπνευση για πολλούς γλύπτες από την αρχαιότητα ως σήμερα.

Μπορεί κάποιος να δει άλλες απεικονίσεις του Θησέα στο βιβλίο ιστορίας της Γ' Δημοτικού στην Ενότητα 3.

Επίσης:

- *Ο Θησέας με την αμαζόνα Αντιόπη*, από το δυτικό αέτωμα του Ναού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου στην Ερέτρια, 510-500 π.Χ. Ερέτρια, Αρχαιολογικό Μουσείο, διαθέσιμη στο http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/art/page_060.html
- *Θησέας και Μινώταυρος*, στο Παρίσι, έργο του Étienne-Jules Ramey (1796-1852), διαθέσιμη στο https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Etienne-Jules_Ramey_Thésée_et_le_Minotaure_Tuileries_Paris.jpg#/media/File:Theseus_Minotaur_Ramey_Tuileries.jpg
- *Ο Θησέας παλεύει με τον Κένταυρο*, έργο του Antonio Canova, στο Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης, στη Βιέννη, διαθέσιμη στο https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Canova_-_Theseus_-_Kunsthistorisches_Museum_Vienna.jpg

Στο σχολείο
Αν δεν υπάρχει η δυνατότητα επίσκεψης και των τριών γλυπτών, οι μαθητές βρίσκουν στον χάρτη τη θέση τους, τη σχολιάζουν, παρατηρούν φωτογραφίες των έργων. Συνδέουν με νήμα στον χάρτη της πόλης τις θέσεις των τριών γλυπτών.

Άξονες για τη σύνδεση των έργων

- Ποιες οι ομοιότητες και οι διαφορές των διαφορετικών απεικονίσεων;
- Γιατί είναι ο Θησέας σημαντικός για την Αθήνα;
- Γιατί αποτελεί πηγή έμπνευσης και για καλλιτέχνες από άλλες χώρες;
- Τι έχουν «δει» τα τρία γλυπτά από τις θέσεις τους; Το ερώτημα αυτό μπορεί να αποτελέσει αφορμή για κείμενα δημιουργικής γραφής, μικρά video, κόμικ.
- Τα δυο έργα που τοποθετήθηκαν αρχικά στο Σύνταγμα αφηγούνται τις διαδρομές τους. Άραγε, συναντήθηκαν;
- Πώς θα απεικόνιζαν τον Θησέα οι μαθητές σήμερα;
- Τι θα του πρότειναν να κάνει σήμερα για την πόλη;

Επέκταση: Οι μαθητές ετοιμάζουν κόμικ με τον Θησέα και τα κατορθώματά του στη σημερινή Αθήνα.

Διάδρομος συνείδησης

Οι μαθητές χωρίζονται σε δυο ομάδες. Ένας μαθητής παραμένει εκτός ομάδων, παίρνοντας τον ρόλο του Θησέα. Ο εκπαιδευτικός δίνει στα μέλη κάθε ομάδας μια διαφορετική πρόταση που θα πρέπει να υποστηρίξουν με επιχειρήματα. Η μια ομάδα υποστηρίζει ότι ο Θησέας θα πρέπει να παραμείνει στη θέση του, πάντα νέος και δυνατός, για να δείχνει σε όλους την αρχαία ιστορία και τη δόξα της Αθήνας. Η άλλη ομάδα υποστηρίζει ότι πρέπει να αφήσει τη θέση του και να αναλάβει ξανά δράση για τη σωτηρία της πόλης.

Όταν οι ομάδες ετοιμαστούν, οι μαθητές σε δυο σειρές που η μια αντικρίζει την άλλη, σχηματίζουν διάδρομο απ' όπου περνά «Ο Θησέας». Όσο προχωρά στον διάδρομο, οι άλλοι μαθητές τού λένε τα επιχειρήματά τους, διατυπωμένα σε σύντομες φράσεις, σαν να είναι οι σκέψεις του. Ο «Θησέας» στο τέλος αποφασίζει ποιας πλευράς τα επιχειρήματα τον πείθουν. Η διαδικασία μπορεί να επαναληφθεί με άλλα παιδιά στον ρόλο του «Θησέα» και νέα επιχειρήματα.

Ένας γλύπτης και τα έργα του στην Αθήνα. Το παράδειγμα του γλύπτη Γιάννη Παππά

«Η γλυπτική είναι τέχνη μακράς πνοής, αντοχής. Ώσπου να πάρει μορφή η ύλη, χρειάζεται καιρός...»

Γ. Παππάς

Η γνωριμία των μαθητών με τα υπαίθρια γλυπτά της πόλης μπορεί να σχεδιαστεί ως θεματικός περίπατος αφιερωμένος στα έργα ενός γλύπτη. Προτείνεται ενδεικτικά περίπατος γνωριμίας με τα έργα του γλύπτη Γιάννη Παππά *Στρατηγός Μακρυγιάννης*, στη Διονυσίου Αρεοπαγίτου, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, στο Πάρκο Ελευθερίας, *Οδυσσέας Ελύτης*, στη Δεξαμενή στο Κολωνάκι, και κατάληξη στο εργαστήριο-μουσείο του γλύπτη, στου Ζωγράφου.

1. *Στρατηγός Μακρυγιάννης* 1989

Ενδεικτικές ερωτήσεις

- Τι φοράει;
- Είναι καθιστός; Όρθιος; Ποια είναι η στάση του σώματός του;
- Τι όπλα έχει;
- Ποια εποχή πιστεύετε ότι έζησε; Πώς το σκεφτήκατε;
- Γιατί νομίζετε ότι ο γλύπτης τον έφτιαξε με το σπαθί στο χέρι, έξω από το θηκάρι;
- Πού κοιτάζει;
- Ποιον απεικονίζει το γλυπτό; Πώς μπορούμε να το μάθουμε;
- Πώς λέγεται η γειτονιά; Πώς πιστεύετε ότι πήρε αυτό το όνομα;

➢ Αναζητούν στοιχεία για τον γλύπτη, τη χρονολογία τοποθέτησης, τον πιθανό δωρητή. Συζητούν για την επιλογή του χώρου και σχολιάζουν την κατάσταση του γλυπτού και της βάσης του, καθώς και του ευρύτερου περιβάλλοντος χώρου, με έμφαση στην καθαριότητα, τον φωτισμό, την περίφραξη, το πράσινο.

Εικ. 55. *Μαθητές του 70ού Δημοτικού Σχολείου Αθηνών παρατηρούν τον ορειχάλκινο ανδριάντα του στρατηγού Μακρυγιάννη που βρίσκεται κοντά στο σχολείο τους. Διονυσίου Αρεοπαγίτου, περιοχή Μακρυγιάννη*

και κάτι ακόμα...
Ο Γιάννης Παππάς έδινε ιδιαίτερη σημασία στη διαμόρφωση του χώρου τοποθέτησης των έργων του. Είχε πει «Ξέρετε πόσο μπορεί η βάση να αναδείξει ή να μειώσει ένα έργο;».

2. Ελευθέριος Βενιζέλος, 1969

Εικ. 56. *Μαθητές του 70ού Δημοτικού Σχολείου Αθηνών παρατηρούν τον ανδριάντα του Ε. Βενιζέλου, ύψους 4 μ., στο Πάρκο Ελευθερίας.*

Οι μαθητές, με τη βοήθεια ερωτήσεων, παρατηρούν τα κοινά και τα διαφορετικά στοιχεία με το άγαλμα του Μακρυγιάννη. Αναρωτιούνται σχετικά με τη φυσιογνωμία του μεγάλου πολιτικού και το έργο του.

- Ο εκπαιδευτικός τούς παροτρύνει να ανακαλύψουν τον διάλογο ανάμεσα στο άγαλμα και τον περιβάλλοντα χώρο του πάρκου και τη θέση του σε σχέση με τη λεωφόρο Βασιλίσσης Σοφίας. Αξιολογούν συνολικά τη σύνθεση.

- Συγκρίνοντας με το άγαλμα του Μακρυγιάννη, να σκεφτούν τι ρόλο παίζει ο περιβάλλων χώρος στην ανάδειξη των δυο αγαλμάτων.

- Καταγράφουν και σχολιάζουν τα στοιχεία βανδαλισμών στη βαθμιδωτή βάση και στον περιβάλλοντα χώρο.

και κάτι ακόμα...
Στο Πάρκο Ελευθερίας λειτουργεί «Μουσείο Ελευθερίου Βενιζέλου», που μπορούν να επισκεφτούν οι μαθητές (http://www.cityofathens.gr/node/692).

3. Στο σχολείο

- Οι μαθητές αναζητούν πληροφορίες και στοιχεία για τα πρόσωπα που αναπαριστώνται στα δυο αγάλματα. Συζητούν για τη σχέση τους με το πολίτευμα, τη διαμόρφωση του ελληνικού κράτους και της συνείδησης του ελληνικού έθνους. Πώς ο γλύπτης προσπάθησε να εκφράσει αυτή τη σχέση; Διακρίνουν κοινά στοιχεία στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει και αποδίδει ο καλλιτέχνης τα δυο αυτά πρόσωπα;

- Μελετούν την έκταση και τα σύνορα του ελληνικού κράτους την εποχή του Μακρυγιάννη και την εποχή του Βενιζέλου. Τι ρόλο έπαιξαν οι δυο άνδρες στη διαμόρφωση των συνόρων του κράτους;

- Προτείνεται να συμβουλευτούν τον ψηφιακό φάκελο για τον Μακρυγιάννη, ΕΚΕΒΙ (Εθνικό Κέντρο Βιβλίου), διαθέσιμο στο http://www.ekebi.gr/Fakeloi/makrygiannis/default.htm, καθώς και το βιβλίο της Μαρίζας Ντεκάστρο *Μακρυγιάννης*, εκδόσεις Ερευνητές. Επίσης, τον ψηφιακό φάκελο «Ελευθέριος Βενιζέλος. Στα βήματά του...» Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος», διαθέσιμο στο http://www.venizelos-foundation.gr/el/vivlio-st-dimotikou/.

4. Στο εργαστήριο του γλύπτη

Η γνωριμία με τα γλυπτά του Γιάννη Παππά (1913-2005) προτείνεται να συνεχιστεί με επίσκεψη στο *Μουσείο Μπενάκη-Εργαστήριο Γιάννη Παππά*.

Στο εργαστήριο, που πλέον είναι μουσείο, οι μαθητές έρχονται σε επαφή με τον πραγματικό χώρο δημιουργίας, με τα εργαλεία του γλύπτη, με έργα του που έχουν λιγότερο μνημειακό χαρακτήρα και είναι πιο κοντά στον άνθρωπο, βλέπουν τα βραβεία και τις διακρίσεις του, γνωρίζουν τη βιογραφία του. Αρκετά έργα υπάρχουν επίσης στον κήπο του σπιτιού-εργαστηρίου.

- Ολοκληρώνοντας, οι μαθητές διαβάζουν και συζητούν τις σκέψεις του γλύπτη Γιάννη Παππά.

«Η πρώτη σκέψη είναι για την ευθύνη που έχει ο γλύπτης προς το σύνολο, το γλυπτό, που θα μείνει για πάντα σε κοινή θέα, να είναι άψογο, δηλαδή να εκφράζει με σαφήνεια το θέμα, να είναι σε σωστή κλίμακα με το χώρο, το υλικό να είναι καλής ποιότητας και η γλυπτική του έκφραση προσαρμοσμένη στο ύπαιθρο, με απλοποιημένα τα μεγάλα γενικά επίπεδα. Πρέπει επίσης να προσαρμόσω το ύφος του γλυπτού στο θέμα. Πρέπει επίσης να σκεφθώ σε τι ύψος θα τοποθετηθεί το έργο, να μελετήσω τη διαμόρφωση του χώρου, όπως και τον προσανατολισμό του έργου σε σχέση με την τροχιά του ήλιου, με το φως».

Φωτοπούλου-Πρίγκηπα, Α. (2007). Απόσπασμα από το *Στον κήπο με τα αγάλματα*. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη-Εκπαιδευτικά Προγράμματα.

«Ένα κακό έργο ζωγραφικής το γυρίζεις ανάποδα, ένα γελοίο θεατρικό έργο το ξεχνάς, ένα μέτριο ποίημα δεν το διαβάζεις. Το γελοίο γλυπτό σε δημόσιο χώρο σε βασανίζει όσο ζεις αν φυσικά αντιληφθείς το χάλι του».

Πηγή: Οι έφιπποι του Γιάννη Παππά (18.01.2006), Ηλεκτρονική έκδοση της εφημερίδας *Καθημερινή*, διαθέσιμο στο https://www.kathimerini.gr/239273/article/politismos/arxeio-politismoy/oi-efippoi-toy-giannh-pappa

και κάτι ακόμα...

Ο δημιουργός ανακοίνωσε τον Απρίλιο του 2002 ότι δωρίζει το σύνολο των έργων που βρίσκονται συγκεντρωμένα στο εργαστήριό του στο Μουσείο Μπενάκη. Με στόχο να παραμείνουν τα έργα στο φυσικό τους περιβάλλον, ο γιος του, Αλέκος Παππάς, δώρισε και το κτήριο του εργαστηρίου (Ανακρέοντος 38, Ζωγράφου) στο Μουσείο Μπενάκη.
Η συλλογή των έργων είναι διαθέσιμη στον ιστότοπο του Μουσείου Μπενάκη, στο http://www.benaki.gr/index.php?option=com_collections&view=collection&id=16&Itemid=388&lang=el.
Από το Μουσείο Μπενάκη έχει εκδοθεί εκπαιδευτικό φυλλάδιο, οδηγός επίσκεψης για παιδιά, της Αναστασίας Φωτοπούλου-Πρίγκηπα, με τίτλο «Στον κήπο με τα αγάλματα», διαθέσιμο στο https://www.benaki.gr/images/publications/pdf/sto_kipo_me_ta_agalmata.pdf.

Εικ. 57. *Μαθητές στο Μουσείο Γ. Παππά*

Άλλες προτάσεις

- Το Α' Κοιμητήριο: ένα αλλόκοτο πάρκο γλυπτικής
- Δυο πλατείες σε διάλογο, Κυψέλη-Κολωνάκι: Η πλατεία Κυψέλης (πλατεία Κανάρη) με τον *Κανάρη* του Λάζαρου Φυτάλη συνομιλεί με την πλατεία Κολωνακίου με τις προτομές των Φιλικών.
- Αναζητώντας στοιχεία ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης μέσα από τα αγάλματα του *Ρήγα Φεραίου* του Ιωάννη Κόσσου, στα Προπύλαια, του *Κολοκοτρώνη* του Λάζαρου Σώχου μπροστά από την Παλαιά Βουλή, του *Καραϊσκάκη* του Μιχάλη Τόμπρου στο

Ζάππειο, του *Μακρυγιάννη* του Γιάννη Παππά στη Διονυσίου Αρεοπαγίτου, του *Κανάρη* του Λάζαρου Φυτάλη στην πλατεία Κανάρη στην Κυψέλη.

- Η διαδρομή των ποιητών με τον *Καβάφη* του Κωνσταντίνου Βαλσάμη στην πλατεία Αιγύπτου, τον *Σεφέρη* του Θόδωρου Παπαγιάννη στον πεζόδρομο Ζαλοκώστα, τον *Ελύτη* του Γιάννη Παππά στην πλατεία Δεξαμενής στο Κολωνάκι, τον *Παλαμά* του Βάσου Φαληρέα στο Πνευματικό Κέντρο δήμου Αθηναίων στην οδό Ακαδημίας.
- Η διαδρομή των αθλητών, με τον *Δρομέα* του Κώστα Βαρώτσου στην οδό Βασιλίσσης Σοφίας, τον *Δισκοβόλο* του Κώστα Δημητριάδη απέναντι από το Παναθηναϊκό Στάδιο, τους *Παλαιστές* στο Σύνταγμα, αγνώστου καλλιτέχνη, από το χυτήριο Δ. Γαβαλά, αλλά και τη *Μνήμη Σπύρου Λούη* στο Παγκράτι, του Νίκου Περαντινού.
- Η διαδρομή των μυθικών θεοτήτων με την *Αθηνά* και τον *Απόλλωνα* του Λεωνίδα Δρόση στην Ακαδημία Αθηνών, τον *Κερδώο και φιλόξενο Ερμή* του Αλέκου Φασιανού στη διασταύρωση των οδών Αιόλου και Βύσσης, τον *Ερμή Αναπαυόμενο*, στην Πλατεία Συντάγματος (Όθωνος), άγνωστου καλλιτέχνη.

Εικ. 60. *Έργο του 165ου Δημοτικού Σχολείου Αθηνών*

Εικ. 58. Ερμής αναπαυόμενος, *άγνωστος καλλιτέχνης, Πλατεία Συντάγματος*

Εικ. 59. *Κερδώος και Φιλόξενος Ερμής, Αλέκος Φασιανός, Αιόλου και Βύσσης*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Φύλλο παρατήρησης στο πεδίο

Ενδεικτικές ερωτήσεις

- Όνομα έργου
- Όνομα καλλιτέχνη
- Τι παριστάνει;
- Τι σε κάνει να αισθάνεσαι;
- Τι σε κάνει να σκέφτεσαι;
- Από τι υλικό είναι φτιαγμένο;
- Υπάρχει κάποια μικρή ταμπέλα;
- Διάβασέ την και συζήτησέ την με τους συμμαθητές σου
- Πώς ονομάζεται η περιοχή όπου βρίσκεται το γλυπτό (πλατεία, πάρκο, γειτονιά).
- Κοίταξε γύρω σου τα ονόματα των οδών. Έχουν κάποια σχέση με το θέμα του γλυπτού;
- Γιατί νομίζεις ότι τοποθετήθηκε το γλυπτό στη θέση αυτή;
- Τι άλλο όνομα θα του έδινες;

Παρατήρησε τις λεπτομέρειες και φωτογράφισε κάποιες από αυτές. Δες τρία παραδείγματα

- Υπάρχουν φθορές; Τι είδους;
- Από τι νομίζεις ότι προήλθαν;
- Τι θα πρότεινες;
- Πώς θα περιέγραφες το γλυπτό σε κάποιον που δεν το έχει δει;
- Δώσε φωνή στο γλυπτό.
- Τι βλέπει από τη θέση όπου βρίσκεται;
- Τι θα έβλεπε γύρω του αν θα μπορούσε να γυρίσει προς όλες τις κατευθύνσεις; Κάνε έναν κύκλο γύρω από το γλυπτό και στάσου σε διάφορα σημεία του. Κατάγραψε όσα βλέπεις.
- Αν ζωντάνευε, τι νομίζεις ότι θα έκανε; Πού θα πήγαινε;

Με την ομάδα σου αναπαραστήστε το γλυπτό και παρουσιάστε το στους συμμαθητές σας. Δώστε τους χρόνο να σας «διορθώσουν», τοποθετώντας σας καλύτερα, σύμφωνα με το γλυπτό.

Προσεγγίζοντας το γλυπτό ως έργο τέχνης

- Βάλε σε κύκλο μια από τις δυο λέξεις στα ακόλουθα ζεύγη ή τριάδες λέξεων που αντιστοιχούν, κατά τη γνώμη σου, στο γλυπτό:
  Συμπαγές / Διάτρητο
  Οριοθετημένο / Ρευστό
  Βαρύ / Ανάλαφρο
  Οριζόντια διάσταση/ Κάθετη διάσταση / Διαγώνια διάσταση
  Γεωμετρικό / Πολυμορφικό
  Καμπύλο / Αιχμηρό
  Στατικό / Δυναμικό
  Κίνηση / Ακινησία
  Ριζωμένο στη γη / Τείνει να πετάξει στον ουρανό
  Παραστατικό / Αφηρημένο
  Λεπτομέρειες / Αδρές φόρμες
  Σοβαρό / Έχει χιούμορ
  Νίκη / Ήττα
  Λάμψη / Φθορά
- Δώσε έναν δικό σου τίτλο στο έργο. Σκέψου δυο ή τρεις τίτλους και διάλεξε έναν. Αυτόν που δίνει εντελώς άλλο νόημα στο άγαλμα.
- Πώς θα φαινόταν αυτό το άγαλμα αν το τοποθετούσε ο καλλιτέχνης ανάποδα;
- Διάλεξε ένα άλλο σημείο της πλατείας όπου θα ταίριαζε καλύτερα, ή θα δημιουργούσε άλλη εντύπωση.
- Από τι υλικό είναι κατασκευασμένο το γλυπτό; Πώς θα ήταν αν ήταν κατασκευασμένο από γυαλί, πλέξιγκλας, μάρμαρο, χαλκό, πηλό, μπετόν, χαρτί;
- Δες το άγαλμα από όλες τις πλευρές. Ενδιαφέρθηκε ο καλλιτέχνης να φαίνεται πειστικό και ζωντανό από όλες τις πλευρές;
- Έχεις δικαίωμα να τοποθετήσεις άλλα δύο γλυπτά σαν «παρέα» σε αυτό το γλυπτό. Ποια θα διάλεγες (από αυτά που έχεις δει σε μουσεία και γνωρίζεις ή άλλα που φαντάζεσαι);
- Τι θα συνέβαινε αν δίπλα σε αυτό το γλυπτό τοποθετούνταν τέσσερα γλυπτά ακριβώς ίδια;
- Τι θα συνέβαινε αν η γύρω πλατεία γέμιζε από πολυκατοικίες; Από δέντρα; Από τσουλήθρες και κούνιες; Από σιντριβάνια; Ποιο σκηνικό ταιριάζει καλύτερα στο άγαλμα;
- Με τον αντίχειρα και τον δείκτη των δυο χεριών σου φτιάξε ένα κάδρο. Αιχμαλώτισε μια λεπτομέρεια του γλυπτού στο κάδρο. Ποια θα διάλεγες;

Και τώρα είσαι έτοιμος να βγάλεις χαρτί και μολύβι, να κάτσεις μπροστά στο άγαλμα ή σε όποια θέση προτιμάς, και να γράψεις, για 5', τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τα ερωτήματα που γεννά το έργο αυτό.

GREENSPACES
Πάρε το πράσινο στα χέρια σου

Καταγραφή χώρου αστικού πρασίνου (πάρκο, πλατεία, χώρος πρασίνου κ.λπ.)

Οδός, Πόλη										
Βαθμολογία (κυκλώστε το βαθμό)										
Πράσινο	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Καθαριότητα	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Υποδομές	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Χαρακτηριστικά (σημειώστε με Χ)			
Άφθονο πράσινο		Σκίαση	
Παγκάκια		Φωτισμός	
Παιδική χαρά		Χώροι αθλητισμού	
Πόσιμο νερό		Τουαλέτες	
Κατοικίδια		Περίφραξη	
Χώροι εστίασης		Πρόσβαση σε ΑΜΕΑ	
Σχόλια			

Στην επόμενη σελίδα, ακολουθούν τα κριτήρια.

GREENSPACES
Πάρε το πράσινο στα χέρια σου

Κριτήρια Πράσινο	0	1	2
Ποσότητα πρασίνου. Είναι ικανοποιητική η βλάστηση; Υπάρχουν δέντρα και επαρκής φυσική σκίαση;			
Ποιότητα πρασίνου. Εκ πρώτης όψεως βρίσκεται σε καλή κατάσταση; Φιλοξενεί σημαντικά είδη βιοποικιλότητας ή θεωρείς ότι παίζει σημαντικό ρόλο ως αστικό οικοσύστημα;			
Επαφή με τη φύση. Έρχεται ο πολίτης σε επαφή με τη φύση, όταν βρίσκεται στον χώρο;			
Κοινωνική αποδοχή. Τον επισκέπτονται οι πολίτες; Μπορείς να νιώσεις όμορφα βρισκόμενος στον χώρο; Μπορεί να συνεισφέρει στην ψυχική ή σωματική υγεία;			
Υπερτοπικότητα. Αποτελεί ή θα μπορούσε να αποτελεί πόλο έλξης όχι μόνο για τη γειτονιά; (μόνο 0-1)			
Θόρυβος. Δεν βρίσκεται σε θορυβώδη σημείο; Ή, αν βρίσκεται, ο θόρυβος περιορίζεται λόγω βλάστησης ή καλής χωροθέτησης; (μόνο 0-1)			

Κριτήρια Καθαριότητα	0	1	2
Είναι καθαρό; Δεν υπάρχουν σκουπίδια, ή αν υπάρχουν, είναι λίγα;			
Δεν υπάρχουν βανδαλισμοί στον χώρο; Δεν υπάρχουν σπασμένες υποδομές ή, αν υπάρχουν, έχουν περιορισμένη έκταση;			
Δεν υπάρχουν περιττώματα ζώων; Δεν κυκλοφορούν, ή δεν παρατηρήσατε αδέσποτα κατοικίδια;			
Υπάρχουν επαρκείς κάδοι απορριμμάτων; (μόνο 0-1)			
Δεν παρατηρείτε ή υποπτεύεστε ότι στον χώρο γίνεται χρήση ναρκωτικών; (μόνο 0-1)			
Η κατάστασή του λειτουργεί θετικά (2), αδιάφορα (1) ή αρνητικά (0) στην επισκεψιμότητα του χώρου;			

Κριτήρια Υποδομές	0	1	2
Ποσότητα υποδομών. Έχει βασικά στοιχεία όπως παγκάκια, σκίαση τεχνητή ή φυσική, παιδική χαρά, δυνατότητα άθλησης;			
Ποιότητα υποδομών. Με μια πρώτη ματιά, βρίσκονται σε ικανοποιητική κατάσταση οι υποδομές;			
Κοινωνική αποδοχή και συμμετοχή. Τον επισκέπτονται οι πολίτες; Μπορούν να αναπτύξουν αρκετές δραστηριότητες στον χώρο (από ξεκούραση και αναψυχή έως άθληση); Ο χώρος ευνοεί την αίσθηση της γειτονιάς ή/και της κοινότητας;			
Σχεδιασμός. Είναι λειτουργικός ο σχεδιασμός, δηλαδή θεωρείτε ότι υπάρχει συνοχή στον τρόπο με τον οποίο έχει δημιουργηθεί; Ο χώρος ή έχει θετική επίδραση στον περιβάλλοντα χώρο και στη γειτονιά;			
Προσβασιμότητα και ασφάλεια. Είναι εύκολη η πρόσβαση στον χώρο; Οι πολίτες μπορούν να νιώθουν ασφαλείς αν τον επισκεφτούν και μείνουν εκεί για αρκετό διάστημα; Υπάρχει φωτισμός; Μπορεί να είναι επισκέψιμος το βράδυ;			

Βιβλιογραφία – δικτυογραφία

Ακολούθησε τον Οδυσσέα, followodysseus.culture.gr. Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. Διαθέσιμο στο https://goo.gl/QqZVKq.

Αντωνοπούλου, Ζ. (2003). *Τα γλυπτά της Αθήνας. Υπαίθρια γλυπτική 1834-2004*. Αθήνα: Ποταμός.

Barbe-Gall, F. (2005). *How to Talk to Children About Art*. London: Frances Lincoln Limited.

Γιαννοπούλου, Μ. (2017). Η αρχή της μορφής. elculture.gr. Διαθέσιμο στο http://www.elculture.gr/blog/article/1024210973/ [Ανακτήθηκε 10 Φεβρουαρίου 2018].

Γιοχάλας, Θ. & Καφετζάκη, Τ. (2012). *Αθήνα. Ιχνηλατώντας την πόλη με οδηγό την ιστορία και τη λογοτεχνία*. Αθήνα: Εστία.

Γκόβας, Ν. & Κύρδη, Κ. (2015). *Νοιάζομαι και Δρω. Εθελοντισμός – Αλληλεγγύη – Ενεργός Πολίτης*. Αθήνα: Δεσμός και Ίδρυμα Λαμπράκη. Διαθέσιμο στο http://noiazomaikaidrw.gr/eksoseis-noiazomai-kai-drw/.

Γλυπτική (χ.χ.). Wikipedia. Διαθέσιμο στο https://en.wikipedia.org/wiki/Sculpture [Ανακτήθηκε 5 Ιουλίου 2017].

Δημοπούλου, Μ., Μπαμπίλα, Ε., Φραντζή, Α. & Χατζημιχαήλ, Μ. (2003). *Εξερευνώ την πόλη μου: Προτάσεις για διαθεματικά σχέδια εργασίας*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο

Gombrich, E.H. (1994). *Το χρονικό της τέχνης*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Καλτσάς, Ν. (2007). *Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*. Αθήνα: Ολκός. Διαθέσιμο στο http://www.latsis-foundation.org/ell/electronic-library/the-museum-cycle/to-ethniko-arxaiologiko-mouseio. [Ανακτήθηκε 8 Νοεμβρίου 2016].

Κανελλόπουλου, Χ. (2018). Η ιστορία πίσω από τα δημόσια γλυπτά που δίχασαν την Αθήνα. *HuffPost Greece*. Διαθέσιμο στο http://www.huffingtonpost.gr/entry/i-glyptiki-sti-dimosia-zoi_gr_5a570cdbe4b03bc4d03e158e. [Ανακτήθηκε 12 Μαρτίου 2018].

Κολιγιάννη, Α. και Παπασταματάκη, Ε. (2008). *Το γλυπτό στην πλατεία: το παράδειγμα των πλατειών της Αθήνας*. Αρχιτεκτονική Σχολή του ΕΜΠ, διάλεξη διαθέσιμη στο https://goo.gl/kjZe8A. [Ανακτήθηκε 19 Ιουνίου 2017].

Κρίκου, Ν. (2008). *Η προσπελασιμότητα της πόλης, μέσα από τις αστικές πλατείες*. www.greekarchitects.gr. Διαθέσιμο στο https://goo.gl/QT2EfV. [Ανακτήθηκε 10 Ιανουαρίου 2018].

Lloyd-Smith, M. (2006). *Mead Gallery Sculpture Trail. Teacher's resource pack for Primary Schools*. Coventry: Warwick Arts Centre, The University of Warwick.

National Curriculum sculpture. www.accessart.org. Διαθέσιμο στο https://www.accessart.org.uk/national-curriculum-planning-art-sculpture/ [Ανακτήθηκε 15 Νοεμβρίου 2017].

Nichols, S., Ruskin, J., White, J. W., and Stone, A. (2001). *Inside Outdoor Sculpture, Activities to inspire children of all* ages. Washington, DC: Smithsonian American Art Museum & Heritage Preservation, Inc.

Ντιντιούμη, Σ. (2015). *Υπαίθρια Γλυπτά του Κέντρου των Αθηνών. Ένας Μικρός Οδηγός* Αθήνα: δήμος Αθηναίων.

Πασχαλίδης, Κ. (2013). Τα θαμμένα αγάλματα του πολέμου. www.lifo.gr. Διαθέσιμο στο *http://www.lifo.gr/mag/features/3704*. [Ανακτήθηκε 5 Νοεμβρίου 2016].

Πασχαλίδης, Κ. (2014). Ιστορίες Απόκρυψης. www.lifo.gr. Διαθέσιμο στο http://www.lifo.gr/mag/features/4466. [Ανακτήθηκε 15 Νοεμβρίου 2016].

Perkins, D. (1994) *The Intelligent Eye. Learning to Think by Looking at Art*. Los Angeles: The Getty Education Institute for the Arts.

Τιβέριος, Μ. (1998). Τα βεβήλωναν και οι αρχαίοι. *Το Βήμα*, διαθέσιμο στο http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=99803. [Ανακτήθηκε 15 Ιουλίου 2017].
Φιλιππίδης, Δ.(2009). *Εφήμερη και αιώνια Αθήνα*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.
Φλωράκης, Α. (2009). *Μουσείο Μαρμαροτεχνίας. Οδηγός. Αθήνα*: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς (ΠΙΟΠ).
Using the Historic Environment (n.d.). London: English Heritage.

Βιβλία για παιδιά

Ανδριοπούλου-Καπέλλα, Μ. (2009). *Η δική μας Αθήνα: Ένας οδηγός της Αθήνας για παιδιά*. Αθήνα: Κέδρος.
Βοκοτοπούλου, Ε. (2009). *Βόλτες στην Αθήνα*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.
Γερουλάνου, Ε. (2016). *Ο Νικηφόρος ανακαλύπτει τα συναισθήματα με οδηγό τα κυκλαδικά ειδώλια*. Αθήνα: Πατάκης.
Γιαλουράκη, Σ. (2013). *Οι φίλες μου οι κόρες της Ακρόπολης*. Αθήνα: Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.
Δαρλάση, Α. (2015). *Όταν έφυγαν τα αγάλματα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
Ζαραμπούκα, Σ. (2011). *Τα αδέσποτα*. *Η Μίνα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
Κυριτσόπουλος, Α. (2008). *5+1 Καρυάτιδες*. Αθήνα: Κέδρος.
Μπαλάσκα, Α. & Φουσέκης, Δ. (2009). *Το πετροκάραβο*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.
Μπουλώτης, Χ. (1999). *Το άγαλμα που κρύωνε*. Αθήνα: Πατάκης.
Μπουλώτης, Χ. (2002). *Ο Πινόκιο και το άγαλμα του Δισκοβόλου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
Μυρογιάννη, Ε. (2016). *Τα φαντάσματα του Θόδωρου Παπαγιάννη*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.
Ντεκάστρο, Μ. (2000). *Η Αθήνα σε 7 διαδρομές*. Αθήνα: Ακρίτας.
Ουάιλντ, Ο.(2007). *Ο ευτυχισμένος πρίγκιπας*. Αθήνα: Τερζόπουλος. Επίσης, διαθέσιμο στο http://www.saitapublications.gr/2015/08/ebook.180.html.
Παπαθεοδούλου, Α. (2007). *Πλανόδιο πάρκο*. Αθήνα: Πατάκης.
Παπαθεοδούλου, Α. (2010). *Η πόλη που έδιωξε τον πόλεμο*. Αθήνα: Πατάκης.
Πίνη, Ε. & Κύρδη, Κ. (2009). *Ο Ίκαρος αφηγείται ιστορίες για αγάλματα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*. Αθήνα: Παπαδόπουλος (Μικροί οδηγοί μουσείων).
Πλατή, Μ. (2013). *Άνθρωπος ή βιολί; Μια άλλη ματιά στα κυκλαδικά ειδώλια*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης.
Romei, F. (2000). *Η ιστορία της γλυπτικής*, Αθήνα: Modern Times.
Roca, N. (2006), *Ζωγραφική και γλυπτική*. Σειρά: τα πρώτα βήματα στην τέχνη. Σαββάλας.
Σαραντίτη, Ε. (2004). *Στον κήπο με τα αγάλματα*. Αθήνα: Καστανιώτης.
Σβορώνου Ε., (2016). *Οι συνωμότες της τσουγκράνας*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο
Στρίντζη, Χ. (2012). *Ιστορίες σμιλεμένες στην πέτρα. Γνωριμία με τα γλυπτά της αρχαίας συλλογής του Μουσείου Μπενάκη*. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη.
Φωτοπούλου-Πρίγκηπα, Α. (2007). *Στον κήπο με τα αγάλματα*. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη-Εκπαιδευτικά Προγράμματα. Διαθέσιμο στο https://www.benaki.gr/images/publications/pdf/sto_kipo_me_ta_agalmata.pdf.

Επιπλέον επικουρικές πηγές για το πρόγραμμα:
δικτυογραφία, video, ψηφιακές εφαρμογές (ενδεικτικά)

Η ζωφόρος του Παρθενώνα, ψηφιακή εφαρμογή, Μουσείο Ακρόπολης: www.parthenonfrieze.gr
Επιλεγμένα εκθέματα του Μουσείου Ακρόπολης, Google Art Project: https://www.google.com/culturalinstitute/beta/u/0/partner/acropolis-museum
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, συλλογή γλυπτικής: http://www.namuseum.gr/collections/sculpture/index-gr.html
Παίζουμε τα αγαλματάκια. Εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο: http://www.namuseum.gr/education/edmaterial/Paizoume_agalmatakia_2010.pdf
Αγαλματάκια «Τ, Φ και Ψ». Μυκηναϊκός Πολιτισμός. Εκπαιδευτικό φυλλάδιο. ΥΠΠΟΑ -Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας: http://followodysseus.culture.gr/Portals/54/Material/Telika/Mikinaikos/drastiriotitesA/AgalmatakiaTafFiPsi.pdf.
Εθνική Γλυπτοθήκη: http://www.nationalgallery.gr/site/content.php?sel=689.
Αλφαβητικός κατάλογος Ελλήνων γλυπτών: https://glypto.wordpress.com/euretirio-kallitexnon/.
Οι γιατροί των αγαλμάτων, CNN Greece: https://www.youtube.com/watch?v=SM5ej3QBGWE.
Έργα και καλλιτέχνες, ψηφιακή πλατφόρμα Ινστιτούτο σύγχρονης ελληνικής τέχνης: http://dp.iset.gr/artist/list.html.
Η γλώσσα της τέχνης-γλυπτική, 1 και 2, ντοκιμαντέρ, ΕΡΤ: http://archive.ert.gr/47836/ και http://archive.ert.gr/47820/.
Μουσείο Μαρμαροτεχνίας Τήνου. Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς: http://www.piop.gr/el/diktuo-mouseiwn/Mouseio-Marmarotexnias-Tinou/to-mouseio.aspx. Περιήγηση http://www.piop.gr/experience?flt=mouseio-marmarotexnias-tinou.
Εργαστήριο του γλύπτη Γιάννη Παππά. Μουσείο Μπενάκη: http://www.benaki.gr/index.asp?id=1010202&lang=gr.
Ο κήπος με τα αγάλματα, σειρά 6 επεισοδίων, στηριγμένη στο ομώνυμο βιβλίο της Ε. Σαραντίτη και σκηνοθεσία Π. Βούλγαρη. Επεισόδιο 1, http://archive.ert.gr/7360/, επεισόδιο 2, http://archive.ert.gr/7361/, επεισόδιο 3, http://archive.ert.gr/7362/, επεισόδιο 4, http://archive.ert.gr/6449/, επεισόδιο 5, http://archive.ert.gr/6452/, επεισόδιο 6, http://archive.ert.gr/7845/.

Προέλευση φωτογραφιών

Πρόγραμμα «Συντήρηση - αποκατάσταση υπαίθριων γλυπτών μνημείων του Δήμου Αθηναίων», ΕΣΠΑ 2007-2013: εικ. 3, 4, 5, 6, 19, 24, 26, 44, 45, 48, 50, 52, 58 και 3 στη σελίδα 83.

Καλλιόπη Κύρδη και Μαρία Δημοπούλου: εικ. 1, 2, 7, 8, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 22, 25, 32, 34, 53

Μαρία Λεωνίδα: εικ. 9, 10, 12, 20, 31, 40, 46, 49, 51, 56

Αρχεία των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην πιλοτική φάση του προγράμματος: εικ. 18, 21, 23, 27, 28, 29, 30, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 47, 54, 55, 57, 60

Σοφία Ντιντιούμη: εικ. 26, 52, 59

Ελένη Σβορώνου: εικ. 1 και 2, σελίδα 83

Google Cultural Institute l, Public Domain: εικ. 21

ISBN: 978-960-87271-7-5
ISBN: 978-960-244-198-5